

Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΚΕΔΕ

Μείωση και Γήρανση του πληθυσμού των Δήμων στην Ελλάδα:

- ⊕ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ,
- ⊕ ΤΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΚΑΙ
- ⊕ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2023

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Χαρ. Τρικούπη 6-8-10, Στοά Atrium, 1^{ος} όροφος
106 79 ΑΘΗΝΑ
Τηλ.: 210 3250300
Fax: 210 3250007
www.ita.org.gr

«ΜΕΙΩΣΗ ΚΑΙ ΓΗΡΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΤΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

*Απαγορεύεται η μερική ή ολική
αναδημοσίευση αυτής της μελέτης
καθώς και η αναπαραγωγή της
με οποιοδήποτε μέσο
χωρίς την άδεια του ΙΤΑ*

Τεχνική επιμέλεια έκδοσης, Σχεδιασμός, Παραγωγή:

POLIS PRINT

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Σκοπός - Αντικείμενο δραστηριότητας

Οι προτεραιότητες και το συνεπακόλουθο πρόγραμμα δράσης του ΙΤΑ τίθενται από το Διοικητικό του Συμβούλιο, το οποίο λαμβάνει υπ' όψη του την ιεράρχηση των μεγάλων θεσμικών και οικονομικών θεμάτων, όπως αυτά προσδιορίζονται από τις αποφάσεις του Δ.Σ. και των Συνεδρίων της ΚΕΔΕ.

Τα ακόλουθα θέματα αναφέρονται ενδεικτικά:

- Η παραγωγή πολιτικών για τα θεμελιακά θέματα της Αυτοδιοίκησης
- Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός των προτεραιοτήτων που τίθενται και ο προσδιορισμός των αναγκαίων βημάτων για την υλοποίησή τους
- Η αξιοποίηση της γνώσης, μέσα από τις υπό εκπόνηση μελέτες, αλλά και από την πολύτιμη δουλειά που έχει γίνει -και θα συνεχίσει να γίνεται- από τους άλλους, κεντρικούς ή τοπικούς υποστηρικτικούς μηχανισμούς της Αυτοδιοίκησης
- Η διάχυση αυτής της γνώσης σε όλους τους ΟΤΑ, η ενσωμάτωση και η διαχείρισή της στην καθημερινή πρακτική της Αυτοδιοίκησης
- Ο σχεδιασμός πλαισίου εκπαίδευσης - κατάρτισης - επιμόρφωσης των αιρετών και του ανθρώπινου δυναμικού της Αυτοδιοίκησης..

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ Αποστολόπουλος Ηλίας,
Δήμαρχος Παπάγου - Χολαργού, μέλος Δ.Σ. ΚΕΔΕ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ Αμπατζόγλου Θεόδωρος,
Δήμαρχος Αμαρουσίου

ΜΕΛΗ Γκουντάρας Αντώνης, Δήμαρχος Αγιάς

Καϊτεζίδης Ιγνάτιος, Δήμαρχος Πυλαίας - Χορτιάτη, Πρόεδρος ΠΕΔ Κεντρικής Μακεδονίας

Τσιρογιάννης Χρήστος, Δήμαρχος Αρταίων - μέλος Δ.Σ. ΚΕΔΕ

Χαρχαλάκης Ευστράτιος, Δήμαρχος Κυθήρων

Χατζηδάκης Γεώργιος, Δήμαρχος Ηλιούπολης

Δημαρχόπουλος Χαράλαμπος, Δημοτικός Σύμβουλος Ξάνθης, Μέλος Δ.Σ. ΚΕΔΕ

Μπίρμπας Δημήτρης, Δημοτικός Σύμβουλος Αιγάλεω, μέλος Δ.Σ. ΚΕΔΕ

Λινάκης Κυριάκος, π. μέλος Δ.Σ. ΚΕΔΕ

Τζανακούλης Κωνσταντίνος, π. μέλος Δ.Σ. ΚΕΔΕ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Αγγελόπουλος Μιχάλης: Πρόεδρος Επιστημονικού Συμβουλίου Ι.Τ.Α. / π. Δήμαρχος Σάμου

Λέκκας Ευθύμιος: Α΄ Αντιπρόεδρος/Καθηγητής Δυναμικής Τεκτονικής Εφαρμοσμένης Γεωλογίας & Διαχείρισης Φυσικών Καταστροφών

Ψυχάρης Γιάννης: Β΄ Αντιπρόεδρος/Καθηγητής Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου

Βούγιας Σπύρος: Συγκοινωνιολόγος, Ομότιμος Καθηγητής στο ΑΠΘ/ π. Υφυπουργός Μεταφορών

Οικονόμου Κωνσταντίνος: Δρ. Πανεπιστημίου Κέμπριτζ Καθηγητής-Σύμβουλος ΕΑΠ Επιστημονικός Συνεργάτης Πανεπιστημίων Δυτικής Αττικής και ΕΚΠΑ

Καραγιάννης Άγγελος : Χρηματοοικονομικά-MBA/Τραπεζικός-Senior RM HSBC

Γεωργακέλλος Δημήτρης: Καθηγητής τμ. Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Βλαχάβας Ιωάννης: Καθηγητής τμ. Πληροφορικής στο ΑΠΘ

Σφακιανάκης Μιχάλης: Κοσμήτορας Καθηγητής Εφαρμογών Πληροφορικής & Στατιστικής τμ. Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Πειραιώς

Λαζαρίδη Κωνσταντία-Αικατερίνη: Καθηγήτρια Χαροκόπειο Πανεπιστημίου, Βιώσιμη Διαχείριση Αποβλήτων & Φυσικών Πόρων

Δελλαδέτσιμας Παύλος-Μαρίνος: Καθηγητής τμ. Γεωγραφίας Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο/Πολεοδομία-Χωροταξία, Πολιτική Γης-Διαχείριση Καταστροφών

Μακρής Γιάννης: Διδάκτωρ Δημοσίου Δικαίου ΑΠΘ, Δικηγόρος Παρ' Αρείω Πάγω, Νομικός Σύμβουλος Δήμου Νεάπολης-Συκεών

Τσαδύρας Θάνος: Αναπληρωτής Καθηγητής Πληροφορικής τμ. Οικονομικών Επιστημών στο ΑΠΘ

Κουτλιάνος Νίκος: Επίκουρος Καθηγητής Αξιολόγησης Σωματικής Υγείας Αθλουμένων στο ΑΠΘ

Σουλιώτης Κυριάκος: Καθηγητής Πολιτικής Υγείας, τμ. Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Ρόδη Άλκηστις: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αστικού και Πολεοδομικού Σχεδιασμού, Πανεπιστήμιο Πατρών

Τραγάκη Αλεξάνδρα: Καθηγήτρια τμ. Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Συρακούλης Κλεάνθης: Αναπληρωτής Καθηγητής με γνωστικό αντικείμενο "Ποσοτικές Μέθοδοι στη Διαχείριση Αναπτυξιακών Έργων" τμ. Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τσέτσος Σταύρος: Αρχιτέκτονας με Διδακτορικό στο Πολεοδομικό Σχεδιασμό/Πολιτικός Μηχανικός

Χαραλαμπίδης Ιωάννης: Καθηγητής Ψηφιακής Διακυβέρνησης στο Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Γαλανός Γιώργος: *Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς*

Πολίτης Κωνσταντίνος: *Οικονομικά / Μεταπτυχιακές Σπουδές στην Παιδαγωγική, (MEd) και στη Διοίκηση Επιχειρήσεων, (MBA)/ π. Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής*

Ματσίνος Γιάννης: *Καθηγητής Τμήματος Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου/ Α΄ Αντιπρόεδρος ΔΟΑΤΑΠ*

Ελισάβετ Ι. Πρέζα: *Περιφερειολόγος-Οικονομολόγος, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ

Ιωάννης Ψυχάρης,

*Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου,
Διευθυντής Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Β΄ Αντιπρόεδρος Επιστημονικού Συμβουλίου ΙΤΑ, Επιστημονικός υπεύθυνος*

Αλεξάνδρα Τραγάκη,

*Καθηγήτρια Χαροκοπείου Πανεπιστημίου,
Μέλος Επιστημονικού Συμβουλίου ΙΤΑ*

Θωμάς Γεωργιάδης,

Μεταδιδακτορικός ερευνητής, ΙΠΑ-Πάντειο Πανεπιστήμιο

Παναγιώτης Πανταζής,

*MSc «Χωροταξίας-Πολεοδομίας» Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
Υποψ. Διδάκτορας Παντείου Πανεπιστημίου,
Ειδικό Διδακτικό Προσωπικό (ΕΔΙΠ) Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*

Γιάννης Τρίγκας,

*Υποψ. Διδάκτορας ΕΚΠΑ, MSc «Περιφερειακής Ανάπτυξης»,
MSc «Στρατηγικές Διαχείρισης Περιβάλλοντος, Καταστροφών και Κρίσεων»*

Πίνακας Περιεχομένων

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΔΗΜΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ (Κ.Ε.Δ.Ε.), ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΥΡΙΖΟΓΛΟΥ.....	12
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ (ΙΤΑ), ΗΛΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ.....	13
Εισαγωγή.....	15
1. Γενικό πλαίσιο δημογραφικών εξελίξεων στην Ελλάδα.....	20
1.1 Γήρανση και Μείωση του Πληθυσμού στην Ελλάδα.....	20
1.2 Οι Μελλοντικές Προοπτικές.....	24
2. Μεταβολή του Συνολικού Πληθυσμού, Επίπεδο και Ρυθμός Μεταβολής της Γήρανσης: Ευρήματα ανά κατηγορία Δήμων.....	30
2.1 Περιγραφική ανάλυση των Δημογραφικών Δεικτών ανά κατηγορία δήμων.....	32
2.2 Συσχέτιση τάσεων πληθυσμιακής μεταβολής και γήρανσης.....	36
2.3 Σύνοψη των βασικών ευρημάτων.....	49
2.4 Τυπολογία δήμων.....	50
3. Δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για το δημογραφικό ζήτημα.....	56
3.1 Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην πρόληψη, Θεσμικό πλαίσιο και προτάσεις πολιτικής.....	56
3.2 Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην αντιμετώπιση των συνεπειών του δημογραφικού ζητήματος.....	62
3.3 Κοινωνικές δομές και προγράμματα με τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.....	63
3.4 Ο ρόλος της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας (Κ.Ε.Δ.Ε.).....	73
3.5 Ενδεικτικές Δράσεις ΟΤΑ για την πρόληψη και την αντιμετώπιση συνεπειών του δημογραφικού.....	75
4. Προτάσεις πολιτικής για τη στήριξη των ηλικιωμένων και την ανάσχεση της δημογραφικής συρρίκνωσης των Δήμων της Ελλάδας.....	89
4.1 Στόχος 1: Συγκράτηση της πληθυσμιακής μείωσης.....	89
4.2 Στόχος 2: Διαχείριση της Δημογραφικής Γήρανσης.....	92
4.3 Σύνοψη και προτάσεις.....	97
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	100
A. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	104

Κατάλογος πινάκων, διαγραμμάτων και χαρτών

Διάγραμμα 1-1	Ηλικιακή Πυραμίδα του πληθυσμού της Ελλάδας, 2001 και 2021	21
Διάγραμμα 1-2	Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 65+ ετών στον συνολικό πληθυσμό των χωρών της ΕΕ-27, 2000 και 2022	21
Σχήμα 1-1	Η διαδικασία της πληθυσμιακής γήρανσης και συρρίκνωσης	22
Διάγραμμα 1-3	Φυσικό και Μεταναστευτικό Ισοζύγιο του πληθυσμού της Ελλάδας, 2000-2021	23
Διάγραμμα 1-4	Ρυθμός Πληθυσμιακής Μεταβολής κατά την περίοδο 2000-22 και προβλεπόμενη πληθυσμιακή μεταβολή 2022-2050	24
Διάγραμμα 1-5	Εξέλιξη πληθυσμού (σε εκατ.) Ελλάδα, 2000-2075 (εκτίμηση)	25
Διάγραμμα 1-6	Προβολές για το ποσοστό ατόμων 65+ ετών στο συνολικό πληθυσμό	26
Διάγραμμα 1-7	Προβολές για το ποσοστό ατόμων 80+ ετών στο συνολικό πληθυσμό	26
Χάρτης 1-1	Προβλεπόμενο ποσοστό ατόμων 65 ετών και άνω, NUTS3, 2050	27
Πλαίσιο 1-1	Στοιχεία και τεκμήρια σε ευρωπαϊκό επίπεδο	28
Πλαίσιο 1-2	Στοιχεία και τεκμήρια σε εθνικό επίπεδο	29
Χάρτης 2-1	Μεταβολή του συνολικού πληθυσμού 2011-2021 σε επίπεδο Δήμων	31
Χάρτης 2-2	Δείκτης Γήρανσης, 2011, σε επίπεδο Δήμων	31
Πλαίσιο 2-1	Κατηγορίες δήμων σύμφωνα με τον Ν. 4555/2018	32
Πίνακας 2-1	Πρότυπα μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, ανά κατηγορία δήμου	33
Διάγραμμα 2-1	Κατανομή του ποσοστού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, ανά κατηγορία δήμου	34
Πίνακας 2-2	Πρότυπα Δείκτη Γήρανσης 2011, ανά κατηγορία δήμου	34
Διάγραμμα 2-2	Κατανομή του Δείκτη Γήρανσης 2011, ανά κατηγορία δήμου	35
Πίνακας 2-3	Πρότυπα Μεταβολής Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 ανά κατηγορία δήμου	36
Πίνακας 2-4	Συσχέτιση του Δείκτη Γήρανσης το 2011 και του Ρυθμού Μεταβολής του Πληθυσμού 2011-2021	37
Πίνακας 2-5	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, σύνολο δήμων	37
Χάρτης 2-3	Συνδυαστική απεικόνιση αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021	38
Πίνακας 2-6	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων	39
Πίνακας 2-7	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	40
Πίνακας 2-8	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	41
Πίνακας 2-9	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι	42
Πίνακας 2-10	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι	42

Πίνακας 2-11	Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι.....	43
Πίνακας 2-12	Συντελεστής Συσχέτισης του Ρυθμού Μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και του Ρυθμού Μεταβολής του Πληθυσμού 2011-2021.....	44
Πίνακας 2-13	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, σύνολο δήμων.....	44
Χάρτης 2-4	Συνδυαστική απεικόνιση αποτελεσμάτων της μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και της μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021.....	45
Πίνακας 2-14	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων.....	46
Πίνακας 2-15	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι.....	47
Πίνακας 2-16	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι.....	47
Πίνακας 2-17	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μικροί Ηπειρωτικοί & Ορεινοί Δήμοι.....	48
Πίνακας 2-18	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μεγάλοι & Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι.....	48
Πίνακας 2-19	Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-21, Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι.....	49
Πίνακας 2-20	Πίνακας ιδιοτιμών ΑΚΣ.....	51
Διάγραμμα 2-3	Ποιότητα ερμηνείας και συνεισφορά των αρχικών μεταβλητών στις επιλεγμένες Κύριες Συνιστώσες.....	52
Διάγραμμα 2-4	Διάγραμμα αξόνων ΑΚΣ.....	53
Πίνακας 2-21	Περιγραφή των ομάδων δήμων (συστάδων).....	55
Χάρτης 2-5	Γεωγραφική αποτύπωση ομάδων δήμων (συστάδες).....	55
Πίνακας 3-1	Ομάδες πληθυσμού και δομές εξυπηρέτησης σχετικές με την κοινωνική πολιτική και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής.....	64
Πίνακας 3-2	Κατάλογος δράσεων των Δήμων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση συνεπειών του δημογραφικού.....	77
Πίνακας 4-1	Συνοπτική παρουσίαση δράσεων ανά στόχο πολιτικής και κατηγορία δήμου.....	96
Χάρτης Α-1	Ποσοστό ατόμων ηλικίας <15 ετών, 2011, σε επίπεδο Δήμων.....	104
Χάρτης Α-2	Ποσοστό ατόμων ηλικίας 65+ ετών, 2011, σε επίπεδο Δήμων.....	105
Χάρτης Α-3	Διάμεση ηλικία, 2011, σε επίπεδο Δήμων.....	106
Χάρτης Α-4	Ποσοστό ατόμων ηλικίας <15 ετών, 2001, σε επίπεδο Δήμων.....	107
Χάρτης Α-5	Ποσοστό ατόμων ηλικίας >65, 2011, σε επίπεδο Δήμων.....	108
Χάρτης Α-6	Δείκτης γήρανσης, 2001, σε επίπεδο Δήμων.....	109
Χάρτης Α-7	Διάμεση ηλικία, 2001, σε επίπεδο Δήμων.....	110
Χάρτης Α-8	Ποσοστιαία μεταβολή ατόμων ηλικίας <15 2001-2011, σε επίπεδο δήμου.....	111
Χάρτης Α-9	Ποσοστιαία μεταβολή ατόμων ηλικίας >65 ετών, 2001-2011, σε επίπεδο δήμου.....	112
Χάρτης Α-10	Ποσοστιαία μεταβολή Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, σε επίπεδο δήμου.....	113
Χάρτης Α-11	Ποσοστιαία μεταβολή διάμεσης ηλικίας 2001-2011, σε επίπεδο δήμου.....	114

Χάρτης A-12	Συνδυαστική απεικόνιση ποσοστιαίας μεταβολής πληθυσμού 2001-2011 και ποσοστιαίας μεταβολής πληθυσμού 2011-2021, σε επίπεδο Δήμων.....	115
Χάρτης A-13	Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού, 2001-2011, σε επίπεδο Δήμων.....	116
Πίνακας A-1	Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων.....	117
Πίνακας A-2	Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι.....	118
Πίνακας A-3	Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι.....	119
Πίνακας A-4	Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι.....	120
Πίνακας A-5	Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι.....	121
Πίνακας A-6	Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι.....	122
Χάρτης A-15	Προβολές για το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65+ ετών στον συνολικό πληθυσμό, 2025-2050, Ελλάδα, NUTS3 επίπεδο.....	123
Πίνακας A-7	Περιεχόμενο των ομάδων της ανάλυσης συστάδων, με βάση και την κατηγορία δήμου.....	124

Προλογικό Σημείωμα
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΔΗΜΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ (Κ.Ε.Δ.Ε.) και
ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ -ΜΕΝΕΜΕΝΗΣ
Λάζαρου Κυρίζογλου

Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία πρόκληση άνευ προηγουμένου: τη μείωση και τη γήρανση του πληθυσμού στους Δήμους της Ελλάδας. Αυτό το φαινόμενο δεν αποτελεί απλώς αριθμητική στατιστική, αλλά ένα βαθύτερο και πολυπλοκότερο ζήτημα που επηρεάζει την κοινωνία, την οικονομία και τον τρόπο ζωής μας.

Η μείωση του πληθυσμού σε πολλούς Δήμους μας έχει ήδη φέρει αντιμέτωπους με προκλήσεις, όπως η μείωση της παραγωγικής εργατικής δύναμης, η μείωση των φορολογικών εσόδων και η επιδείνωση των υπηρεσιών δημόσιας υγείας και παιδείας. Είναι καθήκον μας, ως κοινωνία και ως Τοπική Αυτοδιοίκηση Α΄ Βαθμού, να αντιμετωπίσουμε αυτές τις προκλήσεις με αποφασιστικότητα, δημιουργικότητα και αποτελεσματικότητα.

Για να αντιμετωπίσουμε τη μείωση και τη γήρανση του πληθυσμού, πρέπει να εστιάσουμε στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για τη νέα γενιά. Πρέπει να επενδύσουμε στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση, να προωθήσουμε την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, και να δημιουργήσουμε κοινωνικές και οικονομικές προϋποθέσεις που θα ενθαρρύνουν τους νέους να παραμείνουν στους τόπους τους και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της τοπικής κοινότητας.

Παράλληλα, πρέπει να αναζητήσουμε δημιουργικούς τρόπους για την ενίσχυση της συνοχής και της αλληλεγγύης μεταξύ των γειτονικών Δήμων. Η συνεργασία μπορεί να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες για ανάπτυξη και ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών, ενώ επίσης μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων.

Καθώς αντιμετωπίζουμε αυτήν τη σημαντική πρόκληση, ας ενώσουμε τις δυνάμεις μας για να δημιουργήσουμε μια πιο δυναμική, βιώσιμη και συνεκτική κοινωνία για τις μελλοντικές γενιές. Με αποφασιστικότητα και αλληλεγγύη μπορούμε να ξεπεράσουμε αυτήν την πρόκληση και να χτίσουμε ένα λαμπρό μέλλον για την Ελλάδα.

Η Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδας Κ.Ε.Δ.Ε., γνωρίζοντας την κρισιμότητα του προβλήματος και θέλοντας να συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση και αντιμετώπισή του, στηρίζει απόλυτα την αξιόλογη έκδοση του Ινστιτούτου Τοπικής Αυτοδιοίκησης Ι.Τ.Α., με θέμα **«Μείωση και Γήρανση του πληθυσμού των Δήμων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση, τάσεις μεταβολής και διατύπωση προτάσεων πολιτικής»**, μία σημαντική Μελέτη ειδικών επιστημόνων με γνώσεις, κατάρτιση και εμπειρία.

Προλογικό Σημείωμα
ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΤΟΠΙΚΗΣ
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ (ΙΤΑ),
ΜΕΛΟΥΣ Δ.Σ. Κ.Ε.Δ.Ε. και
ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΠΑΠΑΓΟΥ-ΧΟΛΑΡΓΟΥ
Ηλία Αποστολόπουλου

Με επιστημονικές προτάσεις και καλές πρακτικές όσον αφορά στο κρίσιμο πρόβλημα της γήρανσης και της μείωσης του πληθυσμού στην Ελλάδα, το Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ι.Τ.Α.), η δεξαμενή σκέψης της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας (Κ.Ε.Δ.Ε.), εκπόνησε τη συγκεκριμένη Μελέτη με σκοπό να αποτελέσει ένα χρήσιμο εγχειρίδιο για τους Δήμους της χώρας, ώστε να αξιοποιήσουν τα νεότερα δεδομένα της απογραφής του πληθυσμού και να εφαρμόσουν τις κατάλληλες και επιστημονικά έγκριτες μεθόδους, έχοντας μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την έκταση και τις ιδιαιτερότητες αυτού του ζητήματος σε κάθε Δήμο της χώρας.

Με τη σταθερή στήριξη του Διοικητικού, καθώς και του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ι.Τ.Α. και έχοντας τη μόνιμη αρωγή του Δ.Σ. της Κ.Ε.Δ.Ε. και του Προέδρου του και Δημάρχου Αμπελοκήπων-Μενεμένης, Λάζαρου Κυρίζογλου, έχουμε ως στόχο με την εκπόνηση της παρούσας Μελέτης την πολυεπίπεδη προσέγγιση του ζητήματος, καθώς και τη συνεργασία όλων των δρώντων σε κάθε επίπεδο Διοίκησης για την αντιμετώπισή του.

Η Μελέτη με τίτλο «Μείωση και Γήρανση του πληθυσμού των Δήμων στην Ελλάδα: υφιστάμενη κατάσταση, τάσεις μεταβολής και διατύπωση προτάσεων πολιτικής», επιδιώκει να ευαισθητοποιήσει και να αφυπνίσει τους δημόσιους και κοινωνικούς φορείς, καθώς και ευρύτερα την κοινωνία, για ένα κρίσιμο, επίκαιρο και εθνικό πρόβλημα, το οποίο απαιτεί την ενεργό συμμετοχή όλων των επιπέδων διοίκησης, ώστε να αναδείξει τον ρόλο και τη σημασία που προσλαμβάνει σε αυτό η συμμετοχή των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α΄ Βαθμού.

Αξιοσημείωτο, δε, είναι το γεγονός ότι η συγκεκριμένη Μελέτη περιλαμβάνει καλές πρακτικές που εφαρμόζουν ήδη πολλοί Δήμοι στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό δείχνει όχι μόνο την ευαισθητοποίηση των Δήμων αλλά και τη βαρύτητα και το έργο που καλούνται να παρέχουν οι Δημοτικές Αρχές για την αντιμετώπιση ενός τόσο μεγάλου προβλήματος, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Το Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης Ι.Τ.Α. κρίνει ότι η παρούσα Μελέτη θα αποτελέσει έναν χρήσιμο οδηγό στα σημαντικά, κοινωνικά προβλήματα που απαιτούν εξειδικευμένες ανάγκες σε υποδομές και υπηρεσίες για την αντιμετώπισή τους, προβλήματα που προκαλεί η μείωση και γήρανση του πληθυσμού. Επιπλέον, η ίδρυση Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, (Π.Δ. 77/2023) από την παρούσα κυβέρνηση είναι άλλη μία απόδειξη ότι το δημογραφικό ζήτημα είναι μία εθνική προτεραιότητα.

Εισαγωγή

Το δημογραφικό πρόβλημα συνιστά μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις με την οποία βρίσκονται αντιμετώπιζονται πολλές χώρες στον αναπτυσσόμενο, κυρίως, κόσμο. Η πιο χαρακτηριστική εκδήλωση του δημογραφικού προβλήματος αποτυπώνεται με την καταγραφή της πληθυσμιακής μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού. Τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην Ελλάδα το πρόβλημα αυτό λαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις. Διεθνείς οργανισμοί, διεθνείς ενώσεις και μεμονωμένα κράτη επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην καταγραφή των τάσεων μεταβολής του πληθυσμού και της γήρανσης και διατυπώνουν προτάσεις πολιτικής για την αντιμετώπισή του.

Η ένταση και έκταση αυτού του προβλήματος στην Ελλάδα είναι μεγάλη. Η Ελλάδα είναι η χώρα με τον υψηλότερο Δείκτη Γήρανσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μια από τις χώρες με τη μεγαλύτερη μείωση του πληθυσμού. Κατά καιρούς έχουν αναληφθεί πρωτοβουλίες που αναδεικνύουν τη σοβαρότητα και κρισιμότητα που προσλαμβάνει αυτό το ζήτημα για την Ελλάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύσταση Ειδικής Διακομματικής Επιτροπής της Βουλής το 2017 προκειμένου να αναδειχθεί η σημασία του προβλήματος και να διατυπωθούν προτάσεις πολιτικής για την αντιμετώπισή του (Βουλή των Ελλήνων, 2018). Η ίδρυση *Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας*, (Π.Δ. 77/2023) συνιστά μια ακόμη πρωτοβουλία της κυβέρνησης θέτοντας το δημογραφικό ζήτημα ως εθνική προτεραιότητα.

Παράλληλα, πρωτοβουλίες και μέτρα πολιτικής που θα συμβάλουν στην ανάσχεση των αρνητικών δημογραφικών εξελίξεων βρίσκονται διάσπαρτες σε νόμους, διατάξεις, εγκυκλίους και άλλα επίσημα κείμενα. Παρά την αναγνώριση της βαρύτητας που προσλαμβάνει αυτό το πρόβλημα για τη χώρα μας, τόσο οι δείκτες δημογραφικών εξελίξεων, όπως αποτυπώνονται και από την πρόσφατη απογραφή πληθυσμού του 2021, όσο και οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται τα προβλήματα αυτά και βιώνονται σε οικονομικό, κοινωνικό και οικογενειακό επίπεδο, καθιστούν ολοένα και πιο επιτακτική την ανάγκη για διατύπωση και εφαρμογή προτάσεων πολιτικής για την αντιμετώπισή τους.

Ένα ερέθισμα για την εκπόνηση αυτής της μελέτης δόθηκε από ένα πρωτοσέλιδο της *εφημερίδας Πελοπόννησος*. Στο εξώφυλλο του φύλλου της 4ης Δεκεμβρίου 2022, το κείμενο που συνόδευε τη φωτογραφία μιας ηλικιωμένης γυναίκας στο παράθυρο του σπιτιού της, επεξηγούσε ότι επρόκειτο για την πρωτοβουλία της τοπικής αυτοδιοίκησης, της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, να διαθέσει μια γραμμή επικοινωνίας «Κλικ Ζωής» και να προσφέρει δωρεάν τηλεφωνική στήριξη σε κατοίκους το είχαν ανάγκη, κυρίως ηλικιωμένους που ζουν μόνοι τους¹. Το κείμενο ανέφερε ότι πέρα από το μεγάλο αριθμό ανταπόκρισης που είχε η πρωτοβουλία αυτή (6,986 κλήσεις στους πρώτους πέντε μήνες λειτουργίας της υπηρεσίας) και πέρα από την ποικιλομορφία των αιτημάτων και των λόγων αξιοποίησης αυτού του τρόπου επικοινωνίας, ένας μεγάλος αριθμός κλήσεων έγιναν από ανθρώπους που δεν ήθελαν να ζητήσουν κάτι, ήθελαν απλά "να μιλήσουν με κάποιον άνθρωπο".

1. Η τηλεφωνική υπηρεσία «Κλικ Ζωής» τέθηκε σε λειτουργία στις 25 Μαΐου 2022 και προσφέρει 24ωρη τηλεφωνική στήριξη και παρακολούθηση σε ηλικιωμένους που ζουν μόνοι τους ή/και είναι χρόνια πάσχοντες. Η γραμμή δέχτηκε το τελευταίο χρόνο 38,072 κλήσεις.

Μια δεύτερη αφορμή δόθηκε στο ετήσιο συνέδριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Περιφερειακής Επιστήμης το 2021 στο Bolzano της Ιταλίας (60th ERSA Congress), το οποίο λόγω Covid-19 διεξήχθη διαδικτυακά. Προσκεκλημένος κεντρικός ομιλητής του συνεδρίου ήταν ο καθηγητής του LSE Andrés Rodríguez-Pose, ένας χαρισματικός επιστήμονας και άνθρωπος που με την οξυδέρκεια που τον διακρίνει αναδεικνύει σύγχρονα θέματα που εμπίπτουν στα αντικείμενα της επιστημονικής του εξειδίκευσης αλλά που ενδιαφέρουν την κοινωνία και τους πολίτες. Το θέμα της ομιλίας του ήταν «*η γεωγραφία της μοναξιάς και της μοναχικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*».

Κατ' ουσία οι δύο αυτές αφορμές δεν αποτελούσαν παρά μια στιγμιαία υπενθύμιση ενός χρονίζοντος και ταχέως επιδεινούμενου προβλήματος που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πολύ περισσότερο στην Ελλάδα. Πρόκειται για το δημογραφικό πρόβλημα, το πρόβλημα της γήρανσης και μείωσης του πληθυσμού. Το δημογραφικό πρόβλημα, με την οξύτητα που προσλαμβάνει και τις συνεπακόλουθες οικονομικές, κοινωνικές, ηθικές, εθνικές και ψυχικές διαστάσεις συνιστά μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της εποχής μας (OECD 2020).

Ωστόσο, παρά την αναγνωρισμένη οξύτητα και κρισιμότητα του προβλήματος σε εθνικό επίπεδο η γεωγραφική διάσταση της μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού δεν έχει μελετηθεί επαρκώς στην Ελλάδα. Το φαινόμενο της γήρανσης και μείωσης του πληθυσμού δεν είναι κάτι που εμφανίζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές της χώρας. Αντίθετα, το ζήτημα αυτό προσλαμβάνει πολλές μορφές ανάλογα με τα οικονομικά, κοινωνικά, γεωγραφικά, ιστορικά, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες σε επιμέρους γεωγραφικές ενότητες, είτε αυτές αφορούν στον υπαίθρο χώρο, είτε σε ηπειρωτικές περιοχές, τα νησιά, τις πόλεις και το εσωτερικό των μητροπολιτικών περιοχών. Επομένως η γεωγραφική διάσταση της μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού συνιστά μια κρίσιμη παράμετρο χωρίς την οποία δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν και να κατανοηθούν οι ιδιαίτερες εκφάνσεις του προβλήματος ανάμεσα σε διάφορες περιοχές της χώρας, ούτε να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν χωρικά επικεντρωμένες πολιτικές για την αντιμετώπισή του.

Η Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδος, γνωρίζοντας την κρισιμότητα του προβλήματος και θέλοντας να συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση και αντιμετώπιση του προβλήματος, έπειτα από πρόταση του Ινστιτούτου Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ανέθεσε την εκπόνηση μελέτης με σε ομάδα ειδικών επιστημόνων ώστε αξιοποιώντας τα νεότερα δεδομένα της απογραφής του πληθυσμού και εφαρμόζοντας τις κατάλληλες και επιστημονικά έγκριτες μεθόδους, να παρέχουν στους Δήμους της χώρας και ευρύτερα στους φορείς άσκησης πολιτικής και στους πολίτες μια ολοκληρωμένη εικόνα για την έκταση και τις ιδιαιτερότητες αυτού του ζητήματος σε κάθε Δήμο της χώρας.

Η μελέτη αυτή διεξάγεται σε μια χρονική στιγμή όπου στην επιστημονική βιβλιογραφία αλλά και στην πολιτική πρακτική πυκνώνουν οι φωνές που υποστηρίζουν ότι το δημογραφικό ζήτημα δημιουργεί και άλλες παρενέργειες οικονομίες, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτικές που συνθέτουν ένα εκρηκτικό μίγμα προβλημάτων που απασχολούν πολλές χώρες στην ευρωπαϊκή ένωση.

Για παράδειγμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και στη χώρας μας, έχει παρατηρηθεί ότι, πάρα την πολιτική συνοχής, και τα εθνικά και συγχρηματοδοτούμενα με την ευρωπαϊκή ένωση προγράμματα, η γεωγραφική ανισότητα όχι απλά δεν μειώνεται, αλλά αντίθετα, μετά το 2000 και ακόμη περισσότερο μετά την οικονομική κρίση του 2008 αυξάνεται ακόμη περισσότερο (Psycharis κ.α., 2014; Ψυχάρης, 2021). Ως αποτέλεσμα, σήμερα υπάρχουν πολλές περιοχές που παρουσιάζουν χρόνια υστέρηση και “μένουν πίσω” από το μέρισμα της εθνικής ανάπτυξης και της πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες (Pike κ.α., 2023). Υπάρχουν περιοχές που έχουν εγκλωβιστεί σε “παγίδα στασιμότητας” ή και περαιτέρω υποχώρησης και επιδείνωσης της σχετικής τους θέσης, χωρίς να μπορούν να βρουν τα μέσα και τους τρόπους που θα τους βοηθήσουν να απαγκιστρωθούν από αυτή την κατάσταση (Diemer κ.α., 2022). Υπάρχουν, τέλος, περιοχές

και τοπικές κοινωνίες που αισθάνονται είναι οι “ξεχασμένοι” από την πολιτεία και τους δημόσιους φορείς και δημιουργούνται αμειλίκτα ερωτήματα για κυβερνήσεις και φορείς άσκησης πολιτικής “κάτι πρέπει να γίνει για αυτές τις περιοχές” (Rodríguez-Pose, 2018). Η δημογραφική απίσχναση συνιστά ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των περιοχών που “μένουν πίσω”.

Το ζήτημα αυτό δημιουργεί και πολιτικές παρενέργειες καθώς, περιοχές που “μένουν πίσω” και “πολίτες που μένουν πίσω” συγκαταλέγονται συνήθως ανάμεσα στις περιοχές και στις ομάδες του πληθυσμού που εκδηλώνουν την “πολιτική της δυσαρέσκειας” (political discontent) με εκλογική συμπεριφορά που συχνά κινείται από την λεγόμενη αντισυστημική ψήφο που συχνά εκθρέφει και ανατροφοδοτείται από το λαϊκισμό και τον ευρωσκεπτικισμό (Dijkstra κ.α., 2020; Rodríguez-Pose κ.α., 2023). Οι παρενέργειες του φαινομένου της μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού είναι πολλές, αλληλένδετες και λειτουργούν από κοινού και συσσωρευτικά. Ως παράδειγμα, ο πληθυσμός προσδιορίζει τα όρια επέκτασης της οικονομικής δραστηριότητας και τις προοπτικές ανάπτυξης μιας περιοχής. Επιπλέον η μείωση και γήρανση του πληθυσμού δημιουργούν σημαντικά κοινωνικά προβλήματα και απαιτούν εξειδικευμένες ανάγκες σε υποδομές και υπηρεσίες για την αντιμετώπισή τους. Η αλλαγές της μορφής της οικογένειας, σε συνδυασμό με τη γήρανση και μείωση του πληθυσμού, δημιουργούν νέα δεδομένα τόσο για ανθρώπους, όσο και για τους φορείς άσκησης πολιτικής.

Όστόσο, η αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού δεν εξαντλείται ούτε περιορίζεται μόνο στις πρωτοβουλίες και ενέργειες των Δήμων. Όπως σχεδόν όλα τα σύγχρονα προβλήματα, η πολιτική για την αντιμετώπισή του εδράζεται στην αρχή της επικουρικότητας, της εγγύτητας και της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης (ΕΚΔΔΑ, 2019). Επομένως, τα σημερινά κρίσιμα προβλήματα απαιτούν τη συμμετοχή όλων των επιπέδων διοίκησης, τόσο στην διάγνωση του προβλήματος, όσο και στη διαμόρφωση και εφαρμογή προγραμμάτων πολιτικής για την αντιμετώπισή του. Η κοινή δράση, η συνοχή και συμπληρωματικότητα των δράσεων μπορεί να αποτελέσει τη καλύτερη προϋπόθεση για την υλοποίηση πολιτικών που θα οδηγήσουν στην χωρική και κοινωνική συμπεριληπτικότητα (territorial and social inclusiveness).

Κατά συνέπεια, όσο απαραίτητη είναι η πολυεπίπεδη προσέγγιση στην ανάλυση και κατανόηση του προβλήματος, άλλο τόσο απαραίτητη είναι η πολυεπίπεδη συνεργασία όλων των επιπέδων διοίκησης και όλων των δρώντων σε κάθε επίπεδο διοίκησης για την αντιμετώπισή του. Η μελέτη τεκμηριώνει την άποψη ότι ο βαθμός έντασης και έκτασης του προβλήματος παρουσιάζει έντονη ανομοιομορφία μεταξύ των Δήμων. Το δημογραφικό πρόβλημα έχει, επομένως, και μια χωρική/γεωγραφική διάσταση καθώς αυτή αναδεικνύει πτυχές του προβλήματος οι οποίες επισκιάζονται από την συμπεριληπτή του σε ένα εθνικό μέσο όρο. Η επικέντρωση στην τοπική κλίμακα αναδεικνύει πτυχές των προβλημάτων τα οποία δεν εντοπίζονται από την ανάλυση των εθνικών μεγεθών. Κατά συνέπεια, η διερεύνηση και ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων με τις οποίες αποτυπώνεται η μείωση και γήρανση του πληθυσμού σε επίπεδο Δήμου καθίστανται απαραίτητες τόσο για την πληρέστερη αποτύπωση και κατανόηση του προβλήματος όσο και για την διατύπωση και εφαρμογή χωρικά εστιασμένων μέτρων και προγραμμάτων πολιτικής για την όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή του (place-based policies) (Barca, 2019).

Στόχος αυτής της μελέτης είναι να ευαισθητοποιήσει και να αφυπνίσει τους δημόσιους φορείς, τους κοινωνικούς φορείς καθώς και ευρύτερα την κοινωνία, για ένα κρίσιμο, επίκαιρο και επιτακτικό κοινωνικό, οικονομικό και εθνικό πρόβλημα, που απαιτεί την ενεργό συμμετοχή όλων των επιπέδων διοίκησης και όλων των δρώντων σε κάθε επίπεδο διοίκησης και να αναδείξει τον ρόλο και τη σημασία που προσλαμβάνει σε αυτό η συμμετοχή των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α΄ Βαθμού.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε τέσσερις μεγάλες ενότητες. Οι αναλύσεις που περιλαμβάνονται σε αυτές έχουν γίνει πρωτογενώς αξιοποιώντας και τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα της ΕΛ.ΣΤΑΤ. της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδας 2021. Η μελέτη έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα και συμμετέχουν στην εκπόνη-

σή της ακαδημαϊκοί, μέλη του Επιστημονικού Συμβουλίου του ΙΤΑ, εξειδικευμένοι ερευνητές και προσωπικό της ΚΕΔΕ.

Η μελέτη περιλαμβάνει καλές πρακτικές που εφαρμόζουν ήδη σήμερα πολλοί Δήμοι στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό αποτελεί όχι απλά και μόνο ένδειξη της ευαισθητοποίησης των Δήμων, αλλά αναδεικνύει και την βαρύτητα, τη συμβολή και το έργο που καλούνται να παρέχουν ως ενεργοί δρώντες, για την αντιμετώπιση ενός τόσο μεγάλου προβλήματος σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Τα θέματα τα οποία καλύπτει η κάθε ενότητα περιγράφονται συνοπτικά στη συνέχεια.

Ενότητα Εργασίας 1. Γήρανση και Δημογραφικές Μεταβολές: Συγκριτική εικόνα της Ελλάδας με τις χώρες της Ευρώπης

Η μετατόπιση του πληθυσμιακού κέντρου βάρους στις αναπτυγμένες κοινωνίες προς άτομα μεγαλύτερης ηλικίας συνιστά ένα από τα δεσπόζοντα θέματα του 21^{ου} αιώνα. Η γήρανση του πληθυσμού και οι συνεπακόλουθες μετατοπίσεις στα δημοσιονομικά θέματα δεσπόζουν των μακροχρόνιων εξελίξεων στα μακροοικονομικά ενώ αποτελούν μείζονα πρόκληση για την ποιότητα ζωής του πληθυσμού. Μέσα στη γενική διαπίστωση ότι η γήρανση του πληθυσμού αλλάζει ριζικά το πλαίσιο στο οποίο εξελίσσεται η οικονομική, κοινωνική και υγειονομική κατάσταση όλων των αναπτυγμένων χωρών, η ελληνική περίπτωση παρουσιάζει δύο κρίσιμες ιδιαιτερότητες: Η Ελλάδα είναι η χώρα της ΕΕ που γηράσκει ταχύτερα από κάθε άλλη, μια ταχύτητα γήρανσης που έχει δραματικά επιδεινωθεί από το 2007. Ταυτόχρονα είναι και η χώρα που υπέστη την μεγαλύτερη σε έκταση οικονομική κρίση στα μεταπολεμικά χρονικά.

Στην παρούσα ενότητα εργασίας θα αποτυπωθεί η μεγάλη εικόνα της γήρανσης του πληθυσμού και οι συνεπακόλουθες δημογραφικές μεταβολές, επιχειρώντας τη συγκριτική εικόνα της Ελλάδας, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης.

Ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια είναι η διαχρονική εικόνα των δημογραφικών δεδομένων;
- Πώς ερμηνεύεται η εικόνα αυτή;
- Πού βρίσκεται η Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες;
- Τι αποτυπώνουν οι δημογραφικές προβλέψεις για την Ελλάδα;

Ενότητα Εργασίας 2. Η εικόνα της μείωσης του πληθυσμού και της πληθυσμιακής γήρανσης στην Ελλάδα: Μια ανάλυση σε τοπικό επίπεδο

Το πλαίσιο της γήρανσης των σημερινών ηλικιωμένων στην Ελλάδα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια αντανάκλαση του αντίστοιχου πλαισίου που λάμβανε χώρα η πληθυσμιακή γήρανση των προηγούμενων γενεών ηλικιωμένων. Η αστικοποίηση, η σημαντική πρόοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας (και οι συνέπειες της σε θέματα συνταξιοδότησης, οικονομικής ανεξαρτησίας και ρόλων), καθώς επίσης και μια σειρά από άλλες παραμέτρους θεωρείται ότι συνέβαλαν (και συνεχίζουν να συμβάλουν) στη διαμόρφωση ενός εντελώς διαφορετικού πλαισίου που λαμβάνουν χώρα οι ατομικές εμπειρίες γήρανσης των σημερινών ηλικιωμένων, σε σχέση με τις προηγούμενες γενεές.

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι να αποτυπώσει ποσοτικά τα δημογραφικά δεδομένα για τη γήρανση στην Ελλάδα ως φαινόμενο μετατόπισης του πληθυσμιακού κέντρου βάρους, σε απόλυτη ή σχετική βάση, προς τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Τούτο θα επιχειρηθεί μέσω της αξιοποίησης των δεδομένων της Απογραφής 2021 σε επίπεδο Δήμων.

Ερευνητικά Ερωτήματα:

- Ποιος είναι ο χάρτης της πληθυσμιακής γήρανσης στην Ελλάδα;
- Ποιος είναι ο ρυθμός μεταβολής βασικών δημογραφικών δεικτών;
- Πόσο διαφέρουν τα δημογραφικά δεδομένα μεταξύ των επιμέρους χωρικών μονάδων;
- Τι συμβαίνει στον αστικό και στον αγροτικό χώρο;

Ενότητα Εργασίας 3. Ανταπόκριση στις δημογραφικές προκλήσεις: Αποτύπωση των καλών πρακτικών, δράσεων και πολιτικής της ΚΕΔΕ και των Δήμων

Η παρούσα ενότητα εργασίας αποσκοπεί αρχικώς την καταγραφή των υφιστάμενων πολιτικών -σε τοπικό επίπεδο- οι οποίες επιχειρούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της πληθυσμιακής γήρανσης, με ιδιαίτερη έμφαση σε υποδομές και πολιτικές που αφορούν τις υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας κ.ά.

Έπειτα το ενδιαφέρον στρέφεται στην ανάδειξη μιας σειράς δράσεων, επιχειρηματολογώντας τους λόγους για τους οποίους η υλοποίησή τους σε τοπικό επίπεδο θα μπορούσε να συνδεθεί με υψηλότερη αποτελεσματικότητα.

Ενότητα Εργασίας 4. Οι προκλήσεις της πληθυσμιακής γήρανσης για την κοινωνία και τα άτομα / Προτάσεις πολιτικής

Η ανάδειξη της εικόνας του επιπέδου ευημερίας των ηλικιωμένων απαιτεί μια όσο το δυνατόν πιο *ολιστική προσέγγιση* (ως προς το σύνολο των παραγόντων που τελικώς διαμορφώνουν το επίπεδο ευημερίας του ηλικιωμένου πληθυσμού. Τούτο σημαίνει ότι πέραν της οικονομικής κατάστασης, θα πρέπει να αναζητηθούν και να εξεταστούν μια σειρά επιπλέον παραγόντων (στα πεδία του επιπέδου υγείας και χρήσης υπηρεσιών υγείας και φροντίδας, καθώς και της οικογενειακής συνοχής) κρίσιμων για τον προσδιορισμό του επιπέδου ευημερίας των ηλικιωμένων.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα ενότητα εργασίας αποσκοπεί στη μελέτη των αλληλεπιδράσεων μεταξύ παραγόντων που επηρεάζουν το άτομο και την κοινωνία, αποσκοπώντας να αναδείξει τομές στην έρευνα, οι οποίες θεωρούνται κρίσιμες για την κατανόηση της γήρανσης ως ατομικό και πληθυσμιακό φαινόμενο. Ως παράδειγμα ευρείες θεματικές που αναμένεται επωφεληθούν από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας μπορούν να αναφερθούν: α) οι σχέσεις μεταξύ υγείας, φύλου, οικονομικής και ψυχο-κοινωνικής κατάστασης, β) η αποταμιευτική συμπεριφορά, γ) η ενεργός γήρανση και η διαδικασία της συνταξιοδότησης καθώς και δ) η επίδραση της κοινωνικής πολιτικής στην οικογενειακή υποστήριξη. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί σε ζητήματα επάλληλα της πληθυσμιακής γήρανσης, όπως για παράδειγμα η μακροχρόνια φροντίδα, για τα οποία παρατηρείται ήδη μια υφιστάμενη αναντιστοιχία μεταξύ αναγκών (ζήτησης) και προσφερόμενων υπηρεσιών (προσφορά) εκ μέρους του Κράτους.

Ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες δημοσιονομικές και μακροοικονομικές προκλήσεις θέτει η πληθυσμιακή γήρανση;
- Τι συμβαίνει σε ατομικό επίπεδο; Ποιες παράμετροι επηρεάζονται και πώς; Τι συνεπάγεται η πληθυσμιακή γήρανση για μια σειρά παραμέτρων που διαμορφώνουν τη συνολική ευημερία των ατόμων;
- Τι συμβαίνει στο πεδίο της μακροχρόνιας φροντίδας; Τι μπορεί να σημαίνουν οι δημογραφικές μεταβολές για το εν λόγω πεδίο;

Η μελέτη ολοκληρώνεται με σύνοψη συμπερασμάτων και προτάσεις πολιτικής.

1. Γενικό πλαίσιο δημογραφικών εξελίξεων στην Ελλάδα

1.1 Γήρανση και Μείωση του Πληθυσμού στην Ελλάδα

Η συρρίκνωση του πληθυσμού είναι (ίσως) η κυριότερη πρόκληση που αντιμετωπίζει σήμερα η Ελλάδα. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία των απογραφών, ο μόνιμος πληθυσμός της χώρας από 10.934.097 άτομα το 2001 έπεσε στα 10.816.286 το 2011 και συρρικνώθηκε περαιτέρω το 2021 στα 10.482.487 άτομα καταγράφοντας μείωση 3.1% σε σχέση με τη προηγούμενη δεκαετία. Σήμερα ο μισός πληθυσμός της χώρας είναι άνω των 46 ετών, ένα στα πέντε άτομα είναι άνω των 65 ετών ενώ οι υπερήλικες (άνω των 80 ετών) αποτελούν το 6% του συνολικού πληθυσμού (Διάγραμμα 1-1). Η Ελλάδα είναι μεταξύ των πιο γηρασμένων χωρών παγκοσμίως και βέβαια μία από τις τέσσερις πιο γηρασμένες χώρες της ΕΕ-27 (Διάγραμμα 1-2).

Το μέγεθος και η ηλικιακή δομή ενός πληθυσμού είναι συνάρτηση τριών συνιστωσών, των τριών δημογραφικών παραμέτρων: γεννήσεις, θάνατοι και μεταναστευτικές ροές συμμετέχουν στην εξίσωση της πληθυσμιακής μεταβολής (Σχήμα 1-1). Οι δύο πρώτες συνιστώσες διαμορφώνουν το φυσικό ισοζύγιο που εκφράζεται με τη διαφορά των θανάτων από τις γεννήσεις. Κατά απόλυτη αντιστοιχία, το μεταναστευτικό ισοζύγιο εκφράζει τη διαφορά των μεταναστευτικών εκροών από τις μεταναστευτικές εισροές.

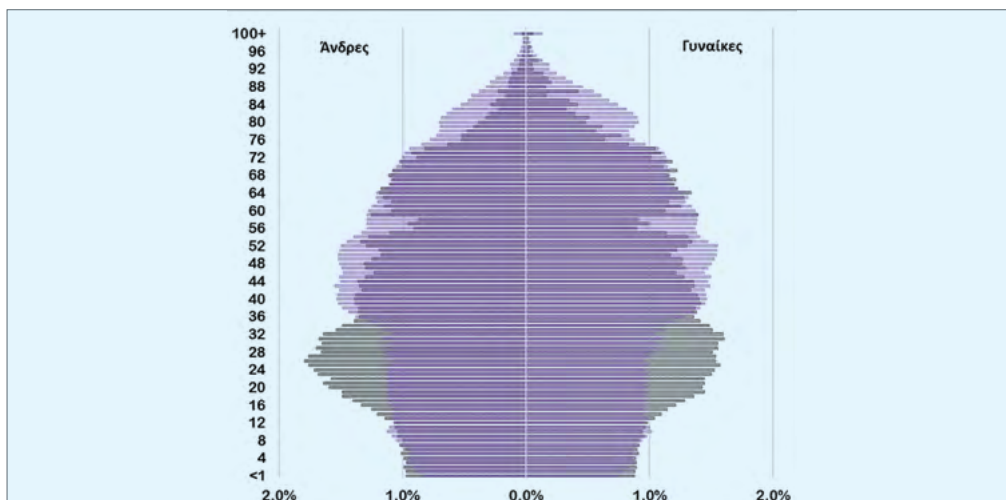
Η μείωση του πληθυσμού της Ελλάδας ξεκίνησε το 2011, όταν για πρώτη φορά το φυσικό ισοζύγιο έγινε αρνητικό. Εκ τότε, η πληθυσμιακή συρρίκνωση συνεχίζεται χωρίς δυνατότητα ανακοπής ή συγκράτησής της. Το έλλειμμα των γεννήσεων αυξάνεται χρόνο με το χρόνο: το 2019, τελευταίο έτος πριν την πανδημία, ο αριθμός των θανάτων υπερέβαινε κατά 50% των αριθμό των γεννήσεων. Η αντιστροφή του φυσικού ισοζυγίου δεν συνέβη ξαφνικά, ούτε, βέβαια, αποτέλεσε έκπληξη για τους δημογράφους. Η σταδιακή μείωση της γονιμότητας (δηλαδή, του μέσου αριθμού παιδιών που αναλογούν σε μια γυναίκα) είναι ο βασικός παράγοντας πίσω από τη μείωση των γεννήσεων. Το 1981 ήταν η πρώτη χρονιά που ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα έπεσε κάτω από το όριο αναπλήρωσης του 2,1. Μόλις πέντε χρόνια αργότερα, η γονιμότητα έπεσε κάτω από το 1,5 παιδιά/γυναίκα. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η γονιμότητα κυμαίνεται μεταξύ 1,3 και 1,5 παιδιά/γυναίκα χωρίς να παρουσιάζει δυναμική ανάκαμψης. Το επίπεδο αυτό είναι ένα από τα χαμηλότερα της Ευρώπης -αλλά και παγκοσμίως. Ο αριθμός των γεννήσεων που ξεπερνούσε τις 150.000 το 1960 έπεσε στις 86.000 το 2021.

Οι δημογραφικές τάσεις που είναι υπεύθυνες για αυτή την εξέλιξη δεν είναι άγνωστες ούτε αποτελούν ελληνική ιδιαιτερότητα: σε όλη την Ευρώπη, η διαδικασία της πληθυσμιακής γήρανσης ενεργοποιήθηκε από τη θεαματική αύξηση του προσδόκιμου ζωής (η οποία ξεκίνησε μεταπολεμικά και συνεχίστηκε σχεδόν αδιάκοπα μέχρι το 2020 με την εμφάνιση της πανδημίας) και επιταχύνθηκε από τα χαμηλά επίπεδα γονιμότητας, τα οποία είναι εδώ και δεκαετίες σταθερά χαμηλότερα του επιπέδου αναπλήρωσης (2,1 παιδιά ανά γυναίκα). Ωστόσο αυτό που καθιστά την Ελλάδα μια ενδιαφέρουσα δημογραφική περίπτωση-μελέτης είναι ο συνδυασμός των ιδιαίτερα χαμηλών επιπέδων γονιμότητας, την υψηλής μακροζωίας και των νέων μετα-

ναστευτικών εκροών (brain-drain) που παρατηρήθηκαν κυρίως κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης 2011-2017 (Tragaki & Bagavos, 2019).

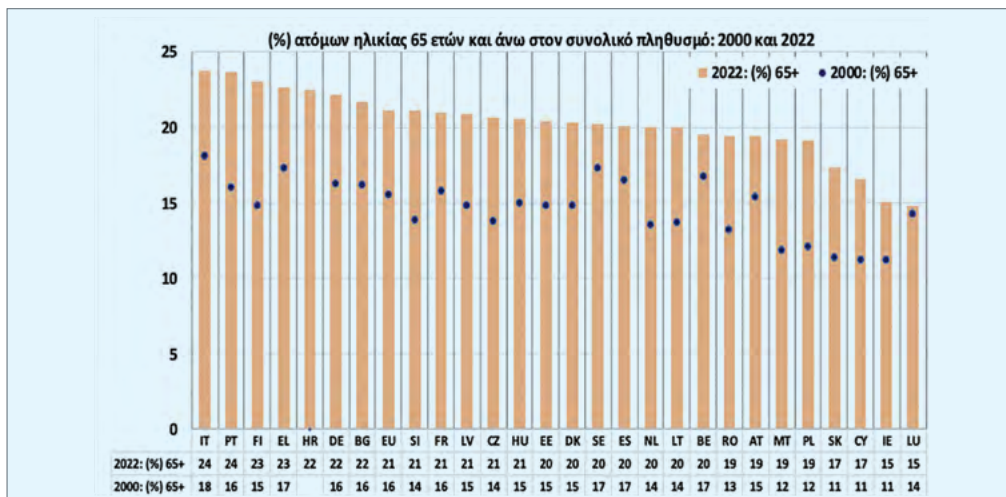
Διάγραμμα 1-1. Ηλικιακή Πυραμίδα του πληθυσμού της Ελλάδας, 2001 και 2021

Σημείωση: Η γκριζα πυραμίδα αποτυπώνει την ηλικιακή δομή του πληθυσμού το 2001, ενώ η μωβ το 2021.

Πηγή: EUROSTAT database-2023

Διάγραμμα 1-2. Ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 65+ ετών στον συνολικό πληθυσμό των χωρών της ΕΕ-27, 2000 και 2022

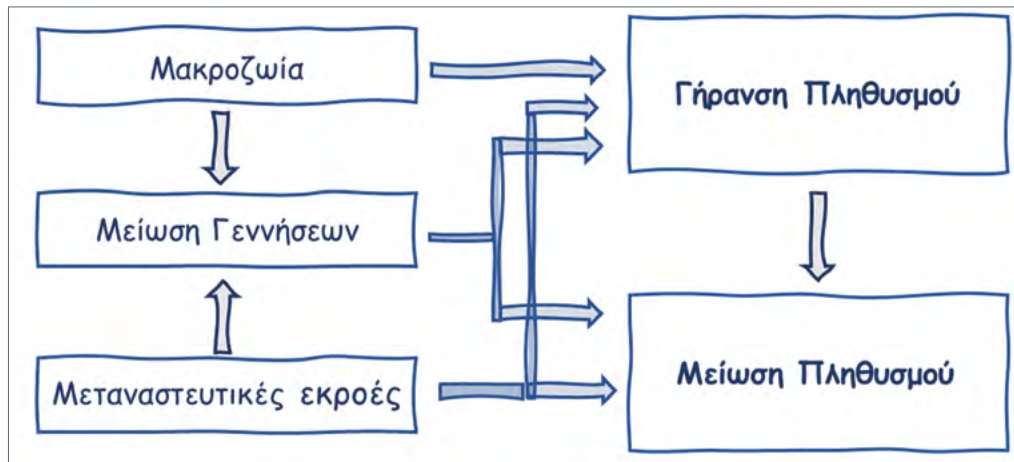

Πηγή: EUROSTAT database-2023

Παράλληλα με τη ραγδαία μείωση των γεννήσεων, καταγράφεται αύξηση των θανάτων, παρά το αυξανόμενο προσδόκιμο ζωής των Ελλήνων. Η μείωση της θνησιμότητας σε όλες τις ηλικιακές ομάδες επιτρέ-

πει σε όλο και περισσότερους ανθρώπους να φτάνουν σε μεγάλες ηλικίες, διογκώνοντας έτσι την κορυφή της πληθυσμιακής πυραμίδας. Καθώς, όμως, περισσότεροι άνθρωποι φτάνουν στα βιολογικά τους όρια, ο αριθμός των θανάτων μοιραία αυξάνεται, ανεξάρτητα της επιμήκυνσης της μέσης διάρκειας ζωής. Καθώς εξελίσσεται η διαδικασία της γήρανσης, σε μια χώρα εξαιρετικά χαμηλής γονιμότητας όπως η Ελλάδα, οι δύο κινητήριες δυνάμεις της φυσικής κίνησης κινούνται προς αντίθετες κατευθύνσεις, με το μεταξύ τους χάσμα να διευρύνεται. Ο ετήσιος αριθμός των γεννήσεων μειώνεται, ο αριθμός των θανάτων αυξάνεται και η φυσική μεταβολή βυθίζεται σε όλο και περισσότερο κάτω από το μηδέν. Μια τάση που είναι πλέον πρακτικά αδύνατον να αντιστραφεί, ακόμα και να ανακοπεί λόγω της δυσμενούς ηλικιακής δομής (Μπάγκαβος, 2022).

Σχήμα 1-1. Η διαδικασία της πληθυσμιακής γήρανσης και συρρίκνωσης

Η γήρανση του πληθυσμού, η οποία προκαλείται από την αύξηση της μακροζωίας και εντείνεται από τη χαμηλή γονιμότητα, αντανακλάται στην ηλικιακή δομή του πληθυσμού, η οποία είναι με τη σειρά της υπεύθυνη για τη μελλοντική συρρίκνωση του πληθυσμού που προβλέπεται να συνεχιστεί για μεγάλο διάστημα. Το σημερινό σχήμα της πληθυσμιακής πυραμίδας υπαγορεύει την επιταχυνόμενη αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων, γεγονός που συνεπάγεται αύξηση του αριθμού των θανάτων κατά τις επόμενες δεκαετίες. Εν τω μεταξύ ο αριθμός των γεννήσεων δεν μπορεί να ανακάμψει σημαντικά, αφού τα επί τρεις δεκαετίες χαμηλά ποσοστά γονιμότητας έχουν δημιουργήσει μικρές γενιές και άρα μειωμένο αριθμό δυνητικών μητέρων. Με άλλα λόγια, ο αριθμός των γεννήσεων τις επόμενες δεκαετίες δεν είναι πιθανό να αυξηθεί, ακόμα κι αν οι γυναίκες αποκτούν κατά μέσο όρο περισσότερο παιδιά η κάθε μία. Αυτό το φαινομενικά παράδοξο οφείλεται στον περιορισμένο αριθμό γυναικών στις βασικές αναπαραγωγικές ηλικίες (25-39 ετών).

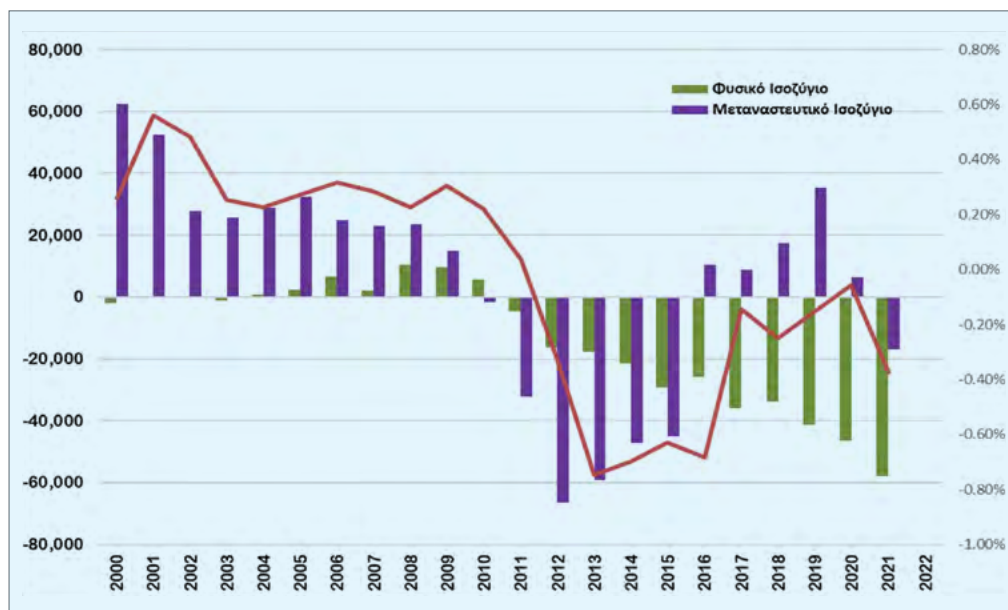
Αν και ένα σχεδόν μηδενικό ή αρνητικό φυσικό ισοζύγιο υποδηλώνει έλλειψη δυναμισμού, δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε αρνητικούς ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης. Η τρίτη δημογραφική συνιστώσα, η μετανάστευση, μπορεί -ανάλογα με την ένταση και τη ροή της- να αντισταθμίσει ή να επιδεινώσει την επίδραση του φυσικού ισοζυγίου². Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της σύγχρονης Ελλάδας, οι μεταναστευτικές ροές (είτε ως εισροές είτε ως εκροές) έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του πληθυσμιακού μεγέθους της χώρας. Κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και παρά το γεγονός ότι το πλεόνασμα των γεννήσεων έναντι των θανάτων ήταν οριακό, ο πληθυσμός συνέχιζε να αυξάνεται λόγω των

2. Η περίπτωση της Γερμανίας είναι χαρακτηριστική. Οι γεννήσεις υπολείπονται των θανάτων ήδη από το 1972, όμως τα έντονα μεταναστευτικά ρεύματα εισροής διατηρούν το ρυθμό αύξησης του πληθυσμού θετικό επί πέντε δεκαετίες (Bujard, 2015).

ισχυρών μεταναστευτικών εισροών. Κατά τη διάρκεια της έντονης οικονομικής ύφεσης που έπληξε τη χώρα κατά τη δεύτερη δεκαετία αυτού του αιώνα, η καθαρή μετανάστευση έγινε αρνητική. Ο αριθμός των εισροών μειώθηκε ενώ αντίθετα δημιουργήθηκε ένα ισχυρό ρεύμα εκροής νέων στην πλειοψηφία τους ανθρώπων που αναζήτησαν επαγγελματικές ευκαιρίες και καλύτερες προοπτικές στο εξωτερικό (Διάγραμμα 1-3). Η ατυχής συγκυρία της αρνητικής μετανάστευση και της επιταχυνόμενης φυσικής μείωσης του πληθυσμού οδήγησε στο να κατατάσσεται σήμερα η Ελλάδα μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27 που καταγράφουν ήδη αρνητικούς ρυθμούς πληθυσμιακής εξέλιξης (Διάγραμμα 1-4).

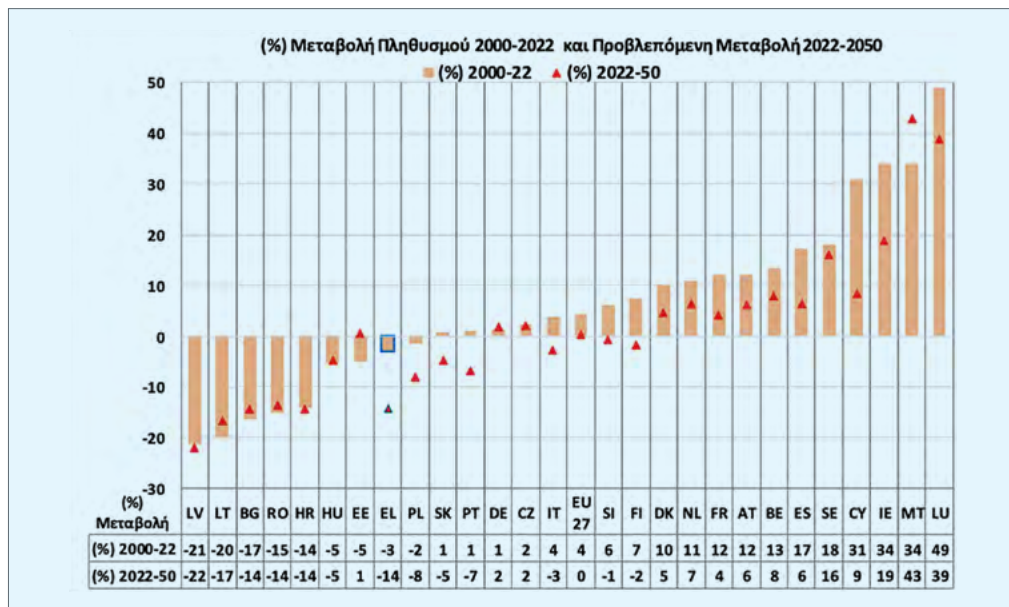
Διάγραμμα 1-3. Φυσικό και Μεταναστευτικό Ισοζύγιο του πληθυσμού της Ελλάδας, 2000-2021

Σημείωση: Ο αριστερός άξονας αναφέρεται στο φυσικό ισοζύγιο και την καθαρή μετανάστευση και εκφράζεται σε αριθμό ατόμων. Ο δεξιός άξονας αναφέρεται στο επίσημο ρυθμό πληθυσμιακής μεταβολής. Για τη δεκαετία 2000-2010 η βασική παράμετρος που καθόρισε την πληθυσμιακή μεταβολή ήταν η μετανάστευση. Οι μεταναστευτικές εισροές αντιστάθμιζαν τους χαμηλούς ρυθμούς φυσικής αύξησης. Από το 2011 τόσο το φυσικό όσο και το μεταναστευτικό ισοζύγιο έχουν γίνει αρνητικά και ο πληθυσμός μειώνεται.

Πηγή: Στοιχεία Φυσικής Κίνησης του Πληθυσμού ΕΛ.ΣΤΑΤ (2022)

Διάγραμμα 1-4. Ρυθμός Πληθυσμιακής Μεταβολής κατά την περίοδο 2000-22 και προβλεπόμενη πληθυσμιακή μεταβολή 2022-2050

Πηγή: EUROSTAT database-2023

1.2 Οι Μελλοντικές Προοπτικές

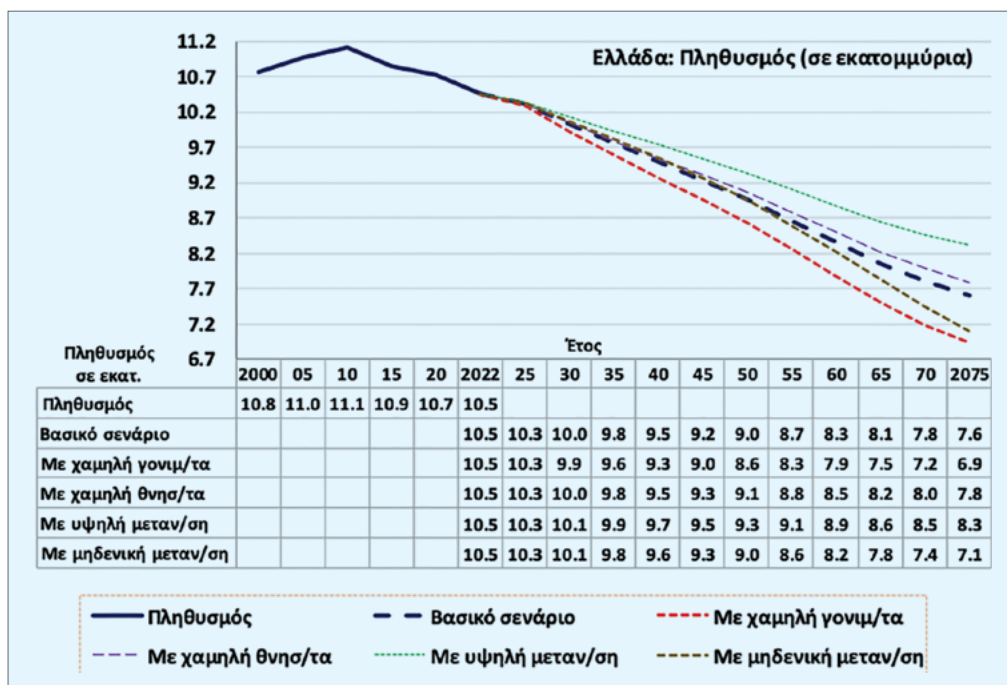
Τις επόμενες δεκαετίες ο πληθυσμός της Ελλάδας αναμένεται να μειωθεί σημαντικά. Διαφορετικές προβολές που παράγονται από διαφορετικούς οργανισμούς, εγχώριους ή διεθνείς, καταλήγουν σε παρόμοια ευρήματα. Σύμφωνα με το βασικό σενάριο (baseline scenario) της Eurostat, ο πληθυσμός εκτιμάται ότι θα μειωθεί κατά 14% και θα φτάσει στα 9 εκατομμύρια μέχρι το 2050, ενώ μέχρι το 2075 ο πληθυσμός εκτιμάται ότι θα είναι κατά 3 εκατομμύρια λιγότερος σε σχέση με σήμερα (Διάγραμμα 1-5).

Παρά το ότι οι πληθυσμιακές προβολές δεν είναι προβλέψεις αλλά εκτιμήσεις των μελλοντικών τάσεων κάτω από διαφορετικά σενάρια εξέλιξης των βασικών δημογραφικών παραμέτρων, η συνέχιση της συρρίκνωσης του Ελληνικού πληθυσμού θεωρείται πλέον αναπόφευκτη. Ακόμα και κάτω από τις πιο ευνοϊκές υποθέσεις εργασίας σχετικά με τα μελλοντικά επίπεδα γονιμότητας και προσδόκιμου ζωής, δεν είναι δυνατή η αντιστροφή του αρνητικού φυσικού ισοζυγίου. Τα επί 30 χρόνια εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά γονιμότητας έχουν δημιουργήσει ένα έλλειμμα ενηλίκων και εν δυνάμει γονέων, ενώ ο αριθμός των ηλικιωμένων θα συνεχίσει να αυξάνεται. Έτσι ακόμα και αν η γονιμότητα αυξηθεί, αν ανέβει δηλαδή ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα, οι γεννήσεις θα συνεχίσουν για τουλάχιστον τρεις δεκαετίες να είναι αριθμητικά λιγότερες από τους θανάτους. Κατά συνέπεια, ο πληθυσμός θα συνεχίσει να μειώνεται. Η επίδραση της μετανάστευσης, ακόμα και αν επιτευχθεί η συγκράτηση των εκροών και ενδεχομένως ο επαναπατρισμός όσων εγκατέλειψαν τη χώρα την περίοδο της κρίσης (αναστροφή του brain drain) εκτιμάται ότι δεν αρκεί για να αντισταθμίσει το αρνητικό φυσικό ισοζύγιο και να οδηγήσει έστω και σε οριακά θετικούς ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης.

Η παραπάνω διαπίστωση είναι εξαιρετικά σημαντική για τη διαμόρφωση των προτεραιοτήτων της δη-

μογραφικής πολιτικής της χώρας τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Οι πολιτικές στήριξης των γεννήσεων, όποιες κι αν είναι αυτές κι όσο αποτελεσματικές κι αν αποδειχθούν, δεν είναι δυνατόν να αποτρέψουν τη διαδικασία γήρανσης του πληθυσμού, ούτε αρκούν για να ανακόψουν την περαιτέρω πληθυσμιακή συρρίκνωση. Η πληθυσμιακή πορεία της χώρας τις επόμενες τρεις δεκαετίες είναι προδιαγεγραμμένη και μη αναστρέψιμη. Αυτό σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να υπάρξουν πολιτικές στήριξης των γεννήσεων και της οικογένειας. Σημαίνει ότι οι όποιες πρωτοβουλίες και δράσεις θα χρειαστούν χρόνο για να αποδώσουν και για αυτό το λόγο δεν πρέπει να αξιολογηθούν βραχυπρόθεσμα. Σημαίνει επίσης ότι παράλληλα με τις όποιες δράσεις στοχεύουν στην ενίσχυση των γεννήσεων χρειάζονται και δράσεις με επίκεντρο τον αυξανόμενο αριθμό ηλικιωμένων.

Διάγραμμα 1-5. Εξέλιξη πληθυσμού (σε εκατ.) Ελλάδα, 2000-2075 (εκτίμηση)

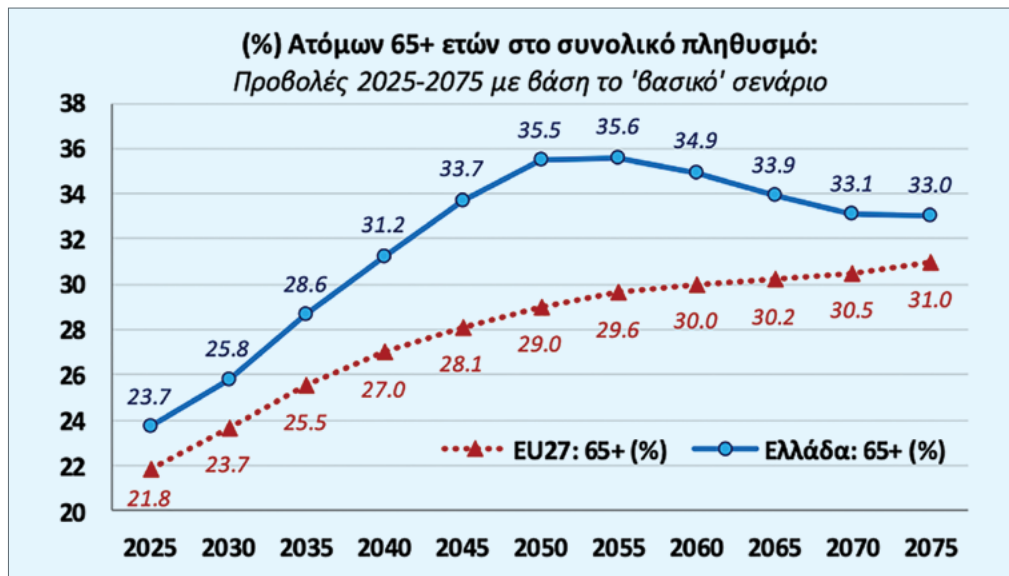

Πηγή: EUROSTAT database-2023

Η δημογραφική πολιτική δεν πρέπει να περιορίζεται στη προσπάθεια αύξησης των γεννήσεων. Το ίδιο κρίσιμη και ίσως πιο άμεση είναι η διαχείριση της γήρανσης του πληθυσμού. Η γήρανση του πληθυσμού συνεπάγεται τη γήρανση και μείωση του εργατικού δυναμικού, την πληθυσμιακή συρρίκνωση, την αλλαγή της ηλικιακής δομής της πυραμίδας εις βάρος των χαμηλότερων ηλικιών. Η αύξηση του πληθυσμού των άνω των 65 ετών είναι, πλέον, αναπόφευκτη και απολύτως βέβαιη. Η εκτίμηση της τάσης είναι θεωρείται ασφαλής δεδομένου ότι αφορά άτομα που έχουν ήδη γεννηθεί.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις και ανάλογα με τις υποθέσεις εργασίας, ο αριθμός των άνω των 65 ετών από 2.270.000 το 2020 υπολογίζεται ότι θα κυμαίνεται από 2.600.000-3.200.000, ανεβάζοντας το ποσοστό τους από 22,3% σήμερα στο 31-33% μέχρι το 2050 (Διάγραμμα 1-6). Αντίστοιχα, ο πληθυσμός των άνω των 80 ετών εκτιμάται ότι θα κυμαίνεται από 440.000-630.000 χιλιάδες μέσα στα επόμενα 30 χρόνια 5αντιστοιχώνας στο 17% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας το 2065 (Διάγραμμα 1-7).

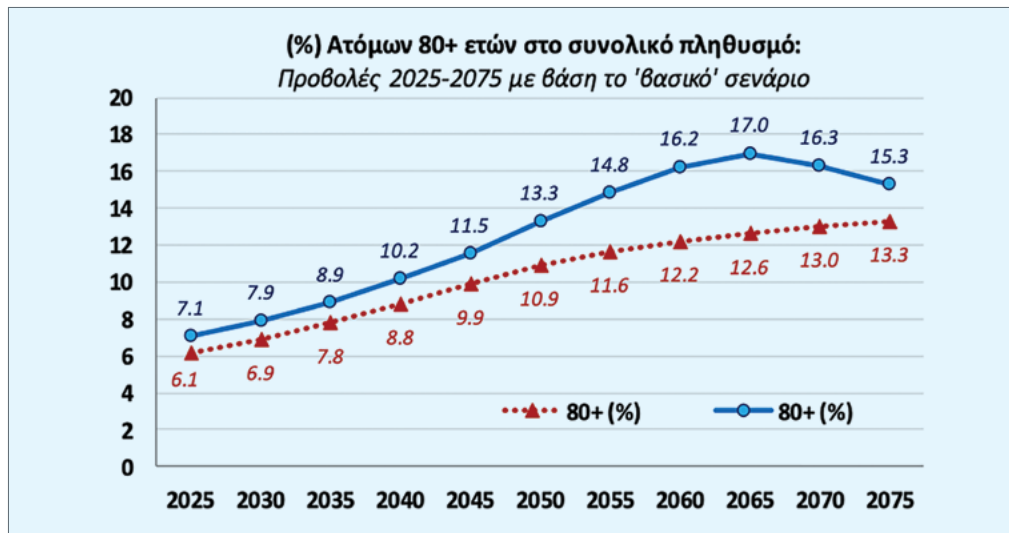
Διάγραμμα 1-6. Προβολές για το ποσοστό ατόμων 65+ ετών στο συνολικό πληθυσμό

Σημείωση: Με βάση το "βασικό σενάριο" δημογραφικών προβολών της Eurostat.

Πηγή: EUROSTAT database-2023

Διάγραμμα 1-7. Προβολές για το ποσοστό ατόμων 80+ ετών στο συνολικό πληθυσμό

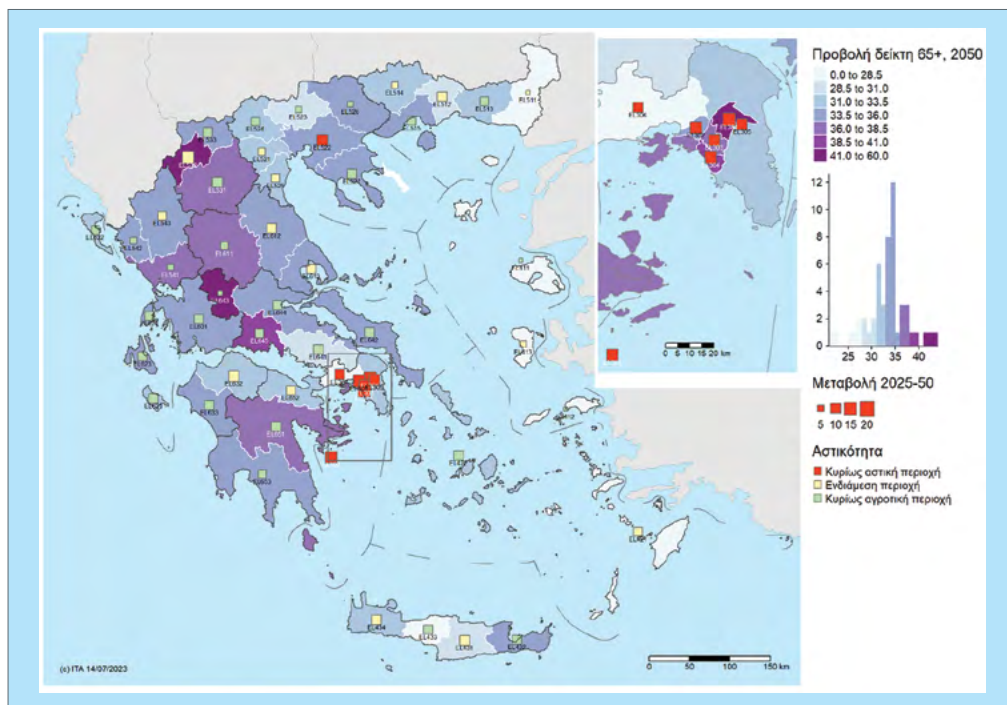
Σημείωση: Με βάση το "βασικό σενάριο" δημογραφικών προβολών της Eurostat.

Πηγή: EUROSTAT database-2023

Το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω προβλέπεται, με βάση τις δημογραφικές προβολές να ξεπεράσει το 33% του συνολικού πληθυσμού σε 33 από τους 52 χωρικές ενότητες NUTS3 της χώρας το

2050 (Χάρτης 1-1). Υπενθυμίζεται ότι το 2022 ο εν λόγω δείκτης υπερβαίνει το 33% του συνολικού πληθυσμού μόλις σε έναν νομό (Ευρυτανία). Αξίζει να σημειωθεί η ταχύτατη αύξηση του αριθμού των 65+ που αναμένεται να καταγραφεί στα αστικά κέντρα.

Χάρτης 1-1. Προβλεπόμενο ποσοστό ατόμων 65 ετών και άνω, NUTS3, 2050

Σημείωση: 1. Με διαβαθμίσεις χρώματος αποτυπώνονται οι τιμές της μεταβλητής *προβλή δείκτη 65+ το έτος 2050* στο γεωγραφικό επίπεδο αναφοράς NUTS3, 2. Με το μέγεθος του συμβόλου η αριθμητική διαφορά από τις αντίστοιχες τιμές του δείκτη *προβλή δείκτη 65+ το έτος 2025*, 3. Με το χρώμα του συμβόλου αποτυπώνεται η κατάταξη των χωρικών ενότητων NUTS3-2023 με βάση τον *βαθμό αστικότητας* της Eurostat.

Πηγή: EUROSTAT database-2023, ίδια επεξεργασία

Η αύξηση των ηλικιωμένων επιδρά, εκτός από τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού, στην αύξηση των δαπανών για υγεία, για μακροχρόνια φροντίδα, για ανακουφιστική φροντίδα. Ασθένειες σπάνιες θα εμφανίζονται συχνότερα δημιουργώντας αυξημένες ανάγκες σε νοσηλευτικό προσωπικό. Με τη βοήθεια της επιστήμης είναι όλο και πιο εμφανής η αποσύνδεση της ημερολογιακής από τη βιολογική ηλικία. Το μεγάλο στοίχημα είναι η καθυστέρηση του γήρατος μέσω της παράτασης της μέσης ηλικίας. Η τεχνητή νοημοσύνη και ψηφιακός μετασχηματισμός κάνουν δυνατή την αντιμετώπιση αυξανόμενων και νέων απαιτήσεων παρά τη μείωση του εργατικού δυναμικού. Η σύγχρονη και ποιοτική εκπαίδευση σε συνδυασμό με τη διαβίου μάθηση και κατάρτιση μπορούν να περιορίσουν τις οικονομικές συνέπειες της μείωσης του ενεργού πληθυσμού επενδύοντας στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Στη νέα εποχή, η ανάπτυξη και η οικονομική ευμάρεια δεν εξαρτώνται από το μέγεθος αλλά από την ποιότητα του εργατικού δυναμικού. Η γήρανση και μείωση του εργατικού δυναμικού έχει άμεσο αντίκτυπο στην παραγωγικότητα και τη δυναμική της οικονομίας.

Πλαίσιο 1-1. Στοιχεία και τεκμήρια σε ευρωπαϊκό επίπεδο

- ▶ Από το 1955, το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση αυξήθηκε κατά 23 έτη για τους άνδρες και 25 έτη για τις γυναίκες.
- ▶ Το 19% του ευρωπαϊκού πληθυσμού (περίπου 1 στους 5) είναι σήμερα άνω των 65 ετών. Το ποσοστό αυτό αναμένεται να ανέλθει στο 27,8% έως το 2050.
- ▶ Τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω στον συνολικό πληθυσμό καταγράφουν η Ιταλία (23,5 %), Φινλανδία (22,7%) και Ελλάδα (22,5 %) ενώ στο Λουξεμβούργο σημειώνεται το χαμηλότερο ποσοστό (14,8 %) (Eurostat, 2023).
- ▶ Στην ΕΕ το ποσοστό των ατόμων άνω των 80 ετών είναι 6% και εκτιμάται ότι θα διπλασιαστεί μέχρι το 2050. Πρόκειται για την ταχύτερα αυξανόμενη ηλικιακή ομάδα.
- ▶ Υπάρχουν 2,5 φορές περισσότερες γυναίκες από ό,τι άνδρες μεταξύ των ατόμων ηλικίας άνω των 85 ετών.
- ▶ Οι ετήσιες κυβερνητικές δαπάνες για ηλικιωμένους ανέρχονται σήμερα στο 20% του ΑΕΠ στην ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015).
- ▶ Οι δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες των ατόμων άνω των 65 ετών στην Ιταλία το 2020 υπολογίστηκαν στα €200 δις. Το 67.7% του συνόλου των καταναλωτικών δαπανών στην Ιταλία αποδίδεται σε άτομα άνω των 50 ετών (Rome Business School, 2022).
- ▶ Οι ηλικιωμένοι είναι περισσότερο ευάλωτοι σε ακραία καιρικά φαινόμενα (κύματα καύσωνα, ιδιαίτερα χαμηλές θερμοκρασίες) και συνιστούν ένα σημαντικό ποσοστό μεταξύ των θυμάτων από φυσικές καταστροφές (π.χ. σεισμοί, πλημμύρες).
- ▶ Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO 2019) εκτιμά ότι το συνολικό ποσοστό επιπολασμού των καταθλιπτικών διαταραχών μεταξύ των ηλικιωμένων κυμαίνεται ανάμεσα στο 10% και 20% ανάλογα με το πολιτισμικό περιβάλλον.
- ▶ Η κοινωνική συμμετοχή και η εμπλοκή με τα κοινά μειώνεται σημαντικά με την ηλικία. Επιπλέον, έχει εντοπιστεί η αρνητική σχέση μεταξύ της κοινωνικής συμμετοχής και της κατάθλιψης (Choi et al., 2021).

Η διαδικασία όμως της γήρανσης και της πληθυσμιακής συρρίκνωσης μεταβάλλεται σημαντικά στο χώρο. Αγνοώντας τις περιφερειακές διαφοροποιήσεις υποσκάπτεται η αποτελεσματικότητα των δράσεων. Η περιφερειακή διάσταση της γήρανσης αξίζει να εξεταστεί μέσα από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες: α) οι περιοχές γερνούν διαφορετικά και β) οι περιοχές καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι γερνούν. Οι περιφέρειες/δήμοι γερνούν διαφορετικά, με διαφορετικούς ρυθμούς και υπό την επίδραση διαφορετικών κινητήριων δυνάμεων. Ενώ σε ορισμένες περιοχές η γήρανση οφείλεται κυρίως στα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων, στις περισσότερες περιπτώσεις ο ρυθμός της γήρανσης καθορίζεται από την ένταση των μεταναστευτικών εισροών και εκροών.

Οι τοπικές ιδιαιτερότητες καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο γερνούν οι κάτοικοι καθώς και τη στάση τους απέναντι στη γήρανση. Οι οικονομικές επιδόσεις, η κοινωνική συνοχή, οι περιβαλλοντικές συνθήκες, αλλά και (παραδόξως) οι επικρατούσες πεποιθήσεις και τα κοινωνικά στερεότυπα επηρεάζουν τόσο τη διάρκεια όσο και την ποιότητα της ζωής. Το παράδειγμα της Ικαρίας, ως μία από τις μπλε ζώνες του πλανήτη, είναι χαρακτηριστικό.

Πλαίσιο 1-2. Στοιχεία και τεκμήρια σε εθνικό επίπεδο

- ▶ Το 2011 το φυσικό ισοζύγιο της Ελλάδας (η διαφορά των θανάτων από τις γεννήσεις) έγινε αρνητικό, με αποτέλεσμα τη βαθμιαία μείωση του πληθυσμού.
- ▶ Το 2000 ξεκίνησε η μείωση του πληθυσμού στις εργάσιμες ηλικίες 15-64 ετών.
- ▶ Από το 2013 οι γεννήσεις στην Ελλάδα είναι λιγότερες από 100,000 με σταθερά πτωτική πορεία.
- ▶ Από το 1998 ο αριθμός των άνω των 65 ετών ξεπερνά τον αριθμό των νέων κάτω των 15, με τη μεταξύ τους διαφορά να διευρύνεται διαχρονικά.
- ▶ Το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση είναι 78,5 έτη για τους άνδρες και 83,7 έτη για τις γυναίκες
- ▶ Πάνω από 1 στους 5 κατοίκους της Ελλάδας είναι άνω των 65 ετών. Το μερίδιο αυτό αναμένεται να φθάσει το 37,5% του πληθυσμού έως το 2050.
- ▶ Οι άνω των 85 ετών υπολογίζονται γύρω στις 390.000 άτομα και αντιστοιχούν σε κάτι λιγότερο από το 4% του πληθυσμού της Ελλάδας.
- ▶ Το προσδόκιμο ζωής στα 65 έτη είναι περίπου 19 έτη για τους άνδρες και 22 για τις γυναίκες. Από χρόνια αυτά, το 43% για τους άνδρες και το 35% για τις γυναίκες αναμένεται να είναι σε καλή κατάσταση. Οι άντρες έχουν μικρότερη αλλά πιο υγιή ζωή σε σύγκριση με τις γυναίκες.
- ▶ Τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό είναι μόλις 45% για τις ηλικίες 55-64 ετών. Για τα άτομα άνω των 65 ετών, τα ποσοστά συμμετοχής συρρικνώνονται χαμηλότερα του 4%.
- ▶ Εκτιμάται ότι μέχρι το 2050, το εργατικό δυναμικό της Ελλάδας (πληθυσμός 20- 64 ετών) θα μειωθεί κατά 22% έως 35%. Η ποσοστιαία συμμετοχή του στο συνολικό πληθυσμό θα κυμαίνεται ανάλογα με το σενάριο από 48-52% του συνολικού πληθυσμού (έναντι 60% το 2015).
- ▶ Μόλις το 2.6% των ατόμων 55-64 ετών εμπλέκεται σε επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων ενώ επίσης ιδιαίτερα χαμηλή (5.2%) σε σχέση με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα είναι η συμμετοχή της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας στη συνολική επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων (IOBE, 2022a & 2022b).
- ▶ Μόλις το 35% των ατόμων 55-74 ετών και λιγότερο από 1 στους 3 συνταξιούχους δηλώνουν ότι διαθέτουν βασικές ψηφιακές δεξιότητες. Τα ποσοστά αυτά κατατάσσουν την Ελλάδα στην 22η θέση μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27 (DESI, 2022).
- ▶ Η Ελλάδα είναι (μαζί με τη Βουλγαρία) η χώρα της ΕΕ-27 με το υψηλότερο ποσοστό πληθυσμού που δεν χρησιμοποιεί καθόλου ίντερνετ (περίπου 1 στους 5).
- ▶ Τα άτομα μεταξύ 55 και 64 ετών εμφανίζουν πολύ χαμηλή συμμετοχή σε προγράμματα δια βίου μάθησης τόσο στην τυπική όσο και στη μη τυπική εκπαίδευση (4,1% των ανδρών και 4,7% των γυναικών).
- ▶ Επίσης, ιδιαίτερα περιορισμένο είναι το ενδιαφέρον τους για πολιτιστικές εκδηλώσεις και κοινωνικές δραστηριότητες: 6 στους 10 ανθρώπους μεταξύ 55 και 64 ετών δηλώνουν πως δεν παρακολούθησαν καμία παράσταση τους τελευταίους 12 μήνες (ΕΛ.ΣΤΑΤ. 2012).

Αναδεικνύεται, λοιπόν, η ανάγκη μελέτης της γήρανσης και της πληθυσμιακής συρρίκνωσης σε επίπεδο δήμου, εστιάζοντας στις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, τους παράγοντες κινδύνου αλλά και τη διαφορετική δυναμική του κάθε τόπου, ώστε να προταθούν εστιασμένες πολιτικές/δράσεις, σχεδιασμένες στα μέτρα κάθε περιοχής εγκαταλείποντας τη λογική "one-size-fits all". Αυτός είναι ο στόχος της παρούσας μελέτης.

2. Μεταβολή του Συνολικού Πληθυσμού, Επίπεδο και Ρυθμός Μεταβολής της Γήρανσης: Ευρήματα ανά κατηγορία Δήμων

Το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί την παρουσίαση και τον σχολιασμό των εμπειρικών ευρημάτων από την ανάλυση των πληθυσμιακών δεδομένων των Απογραφών σε επίπεδο Δήμων, εστιάζοντας σε δύο βασικούς δείκτες: i) το ποσοστό μεταβολής του πληθυσμού μεταξύ 2011–2021, και ii) τον Δείκτη Γήρανσης για το 2011³ (εκφράζει την αναλογία των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω ως προς τα άτομα ηλικίας έως 14 ετών). Αρχικά παρουσιάζεται η μεγάλη εικόνα του συνόλου των Δήμων της χώρας για τους δύο παραπάνω δείκτες, ενώ στις επόμενες ενότητες παρουσιάζεται μια πιο λεπτομερής εικόνα των επιλεγμένων δημογραφικών δεικτών ανά κατηγορία Δήμων (Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»).

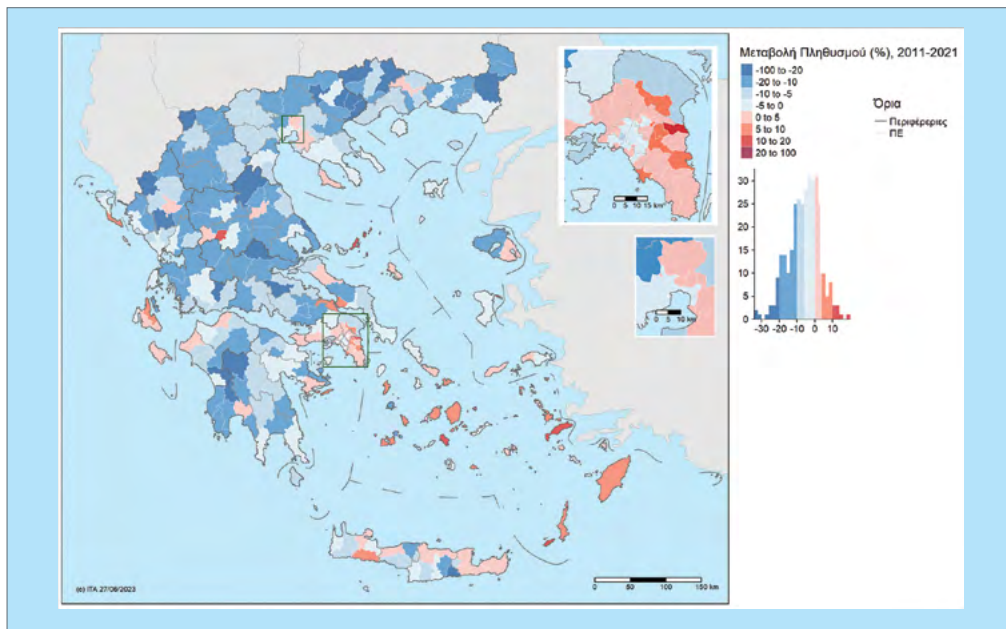
Ξεκινώντας από τη μεγάλη εικόνα του συνόλου της χώρας, ο **Χάρτης 2-1** παρουσιάζει την ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021. Αποχρώσεις του μπλε δηλώνουν αρνητική ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021 (όσο πιο σκούρα η απόχρωση, τόσο πιο μεγάλη η μείωση), ενώ αποχρώσεις του κόκκινου δηλώνουν θετική ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού (οι σκούρες αποχρώσεις του κόκκινου δηλώνουν σχετικά υψηλή ποσοστιαία αύξηση του πληθυσμού). Στο σύνολο της χώρας, ο πληθυσμός μειώθηκε κατά 3.1% μεταξύ 2011 και 2021. Από τους 332 Δήμους της χώρας, αύξηση του πληθυσμού κατέγραψαν οι 96, μείωση μικρότερη του εθνικού μέσου όρου σημείωσαν 43 Δήμοι ενώ ο πληθυσμός μειώθηκε κατά περισσότερο από 3.1% σε 193 Δήμους. Μείωση μεγαλύτερη του εθνικού μέσου όρου παρουσιάζουν κυρίως Δήμοι στην Ηπειρωτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο, όπως επίσης και στη Βόρεια Ελλάδα (βλ. σκούρες αποχρώσεις του μπλε). Από την άλλη πλευρά, η εικόνα αρκετών Δήμων της Αττικής χαρακτηρίζεται από θετική ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021, όπως επίσης και αρκετοί νησιωτικοί Δήμοι.

Αντιστοίχως, ο **Χάρτης 2-2** απεικονίζει την κατανομή του Δείκτη Γήρανσης για το 2011. Ανοιχτόχρωμες αποχρώσεις δηλώνουν σχετικά χαμηλές τιμές του Δείκτη Γήρανσης, ενώ οι σκούρες κόκκινες, οι καφέ και οι μωβ χρωματισμοί δηλώνουν υψηλές τιμές του Δείκτη Γήρανσης με τις αντίστοιχες διαβαθμίσεις. Η Αττική εμφανίζει σχετικά καλύτερη εικόνα, ως προς τον Δείκτη Γήρανσης, συγκριτικά με πολλούς Δήμους στην υπόλοιπη Ελλάδα. Οι νεανικότεροι Δήμοι συγκεντρώνονται στη Δυτική Αττική, τη νεανικότερη Περιφέρεια της χώρας. Ειδικότερα, οι Δήμοι Φυλής, Ασπροπύργου και Αχαρνών εμφανίζουν τιμές του Δείκτη Γήρανσης που είναι κάτω του 75, ενώ τιμές μεταξύ 75 και 100 καταγράφουν οι Δήμοι Ιλίου, Πετρούπολεως, Περάματος, Πεντέλης, Αγίου Δημητρίου, Αγίων Αναργύρων-Καματερού, Βριλησίων και Μεταμορφώσεως. Από την άλλη πλευρά, υψηλές τιμές του Δείκτη Γήρανσης χαρακτηρίζουν αρκετούς Δήμους στην Ηπειρωτική και τη Δυτική Ελλάδα (βλ. σκούρους κόκκινους, καφέ και μωβ χρωματισμούς). Οι Δήμοι Κεντρικών Τζουμέρκων, Δωδώνης και Γορτυνίας συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των Δήμων με τις υψηλότερες τιμές του Δείκτη Γήρανσης (απεικονίζονται με μωβ απόχρωση).

3. Τη στιγμή εκπόνησης της παρούσας μελέτης, δεν ήταν δυνατός ο υπολογισμός του δείκτη γήρανσης για το 2021 διότι δεν έχουν ακόμα δημοσιοποιηθεί τα επίσημα στοιχεία της τελευταίας απογραφής ως προς την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού.

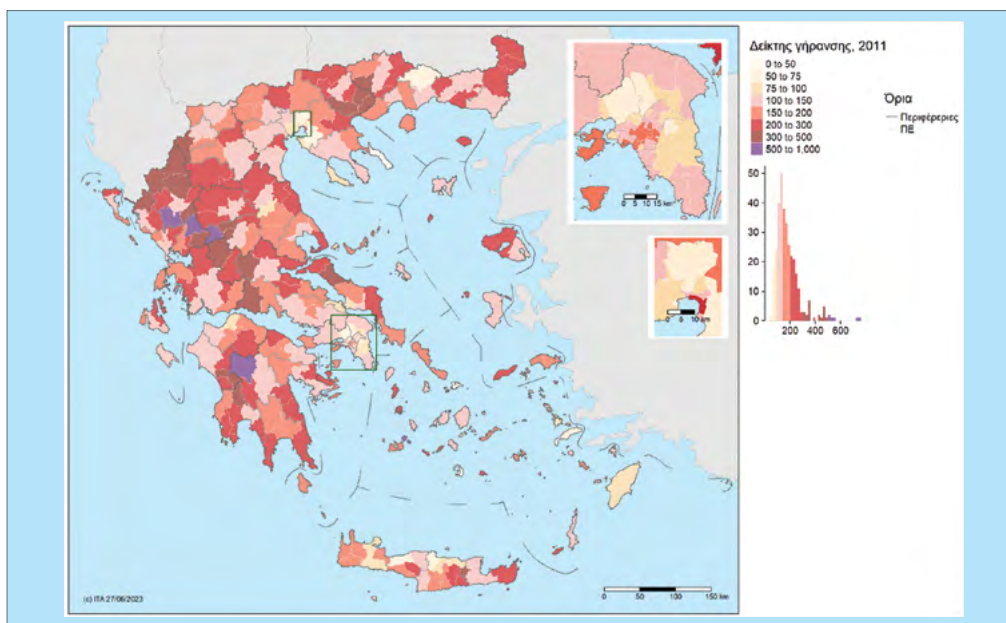

Χάρτης 2-1. Μεταβολή του συνολικού πληθυσμού 2011-2021 σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού - Κατοικιών 2021 (2023)

Χάρτης 2-2. Δείκτης Γήρανσης, 2011, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού - Κατοικιών 2011

2.1 Περιγραφική ανάλυση των Δημογραφικών Δεικτών ανά κατηγορία δήμων

Στην παρούσα υποενότητα το ενδιαφέρον παραμένει στην εξέταση της πληθυσμιακής μεταβολής μεταξύ 2011 και 2021, καθώς και της αντίστοιχης εικόνας της γήρανσης του πληθυσμού, εστιάζοντας, ωστόσο, στην ανάλυση σε επίπεδο κατηγορίας Δήμων. Για το λόγο αυτό, χρησιμοποιούνται οι κατηγορίες Δήμων σύμφωνα με τον Ν. 4555/2018 (Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι», βλ. Πλαίσιο 2-1) προκειμένου να αποτυπωθούν οι μεταβολές στους υπό εξέταση δημογραφικούς δείκτες για κάθε μία από τις επιμέρους κατηγορίες Δήμων.

Πλαίσιο 2-1. Κατηγορίες δήμων σύμφωνα με τον Ν. 4555/2018

Ακολουθώντας την κατηγοριοποίηση βάσει του 4555/2018, οι Δήμοι διακρίνονται στην παρούσα ανάλυση στις εξής κατηγορίες:

K1. Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται όλοι οι δήμοι των Περιφερειακών Ενότητων Κεντρικού, Βόρειου, Νότιου και Δυτικού Τομέα Αθηνών και της Περιφερειακής Ενότητας Πειραιώς της Περιφέρειας Αττικής, καθώς και οι Δήμοι Θεσσαλονίκης, Αμπελοκήπων – Μενεμένης, Καλαμαριάς, Κορδελιού – Ευόσμου, Νεάπολης – Συκεών, Παύλου Μελά και Πυλαίας – Χορτιάτη της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης.

K2. Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι & Πρωτεύουσες Νομών. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται όλοι οι ηπειρωτικοί δήμοι, καθώς και οι δήμοι της Περιφέρειας Κρήτης και της Περιφερειακής Ενότητας Ευβοίας, με πληθυσμό άνω των 25.000 κατοίκων, με βάση τα στοιχεία πραγματικού πληθυσμού της τελευταίας απογραφής της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, καθώς και οι δήμοι που αποτελούν πρωτεύουσα νομού.

K3. Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι. Στην κατηγορία αυτοί υπάγονται όλοι οι ηπειρωτικοί δήμοι, καθώς και οι δήμοι της Περιφέρειας Κρήτης και της Περιφερειακής Ενότητας Ευβοίας, με πληθυσμό άνω των 10.000 και έως 25.000 κατοίκων, με βάση τα στοιχεία πραγματικού πληθυσμού της τελευταίας απογραφής της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

K4. Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται όλοι οι ηπειρωτικοί δήμοι, καθώς και οι δήμοι της Περιφέρειας Κρήτης με πληθυσμό κάτω των 10.000 κατοίκων, με βάση τα στοιχεία πραγματικού πληθυσμού της τελευταίας απογραφής της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

K5. Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται όλοι οι νησιωτικοί δήμοι με πληθυσμό άνω των 3.500 κατοίκων, με βάση τα στοιχεία πραγματικού πληθυσμού της τελευταίας απογραφής της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

K6. Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται όλοι οι νησιωτικοί δήμοι, με πληθυσμό έως 3.500 κατοίκους, βάσει της τελευταίας απογραφής.

Ξεκινώντας από την εικόνα της μεταβολής του πληθυσμού διαπιστώνεται ότι πάνω από τα δύο τρίτα των Δήμων της χώρας σημείωσαν μείωση του πληθυσμού τους μεταξύ των ετών 2011 και 2021, ενώ πάνω από τους μισούς Δήμους (58%) κατέγραψαν μείωση του συνολικού πληθυσμού σε υψηλότερο βαθμό σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο (βλ. Πίνακα 2-1). Επιπλέον εικόνα του προτύπου μεταβολής του πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021 κάθε άλλο παρά ομοιόμορφη εμφανίζεται μεταξύ των επιμέρους κατηγοριών των Δήμων. Ειδικότερα, η πληθυσμιακή μείωση (σε βαθμό μάλιστα υψηλότερο του εθνικού μέσου όρου) χαρακτηρίζει σχεδόν το σύνολο (96%) των Δήμων της κατηγορίας “K4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι”, καθώς επίσης και ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (81.2%) των Δήμων “K3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι”. Αντιθέτως, μόνο οι “K1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων” με ποσοστό 17% και οι “K5: Μεγάλοι και Μεσαίοι

Νησιωτικοί Δήμοι” με ποσοστό 29.7% παρουσιάζουν επιδόσεις οι οποίες είναι ουσιαστικά καλύτερες του συνόλου της χώρας, όσον αφορά το ποσοστό των Δήμων που κατέγραψαν υψηλότερη του εθνικού μέσου όρου μείωση του πληθυσμού τους κατά την περίοδο 2011-2021.

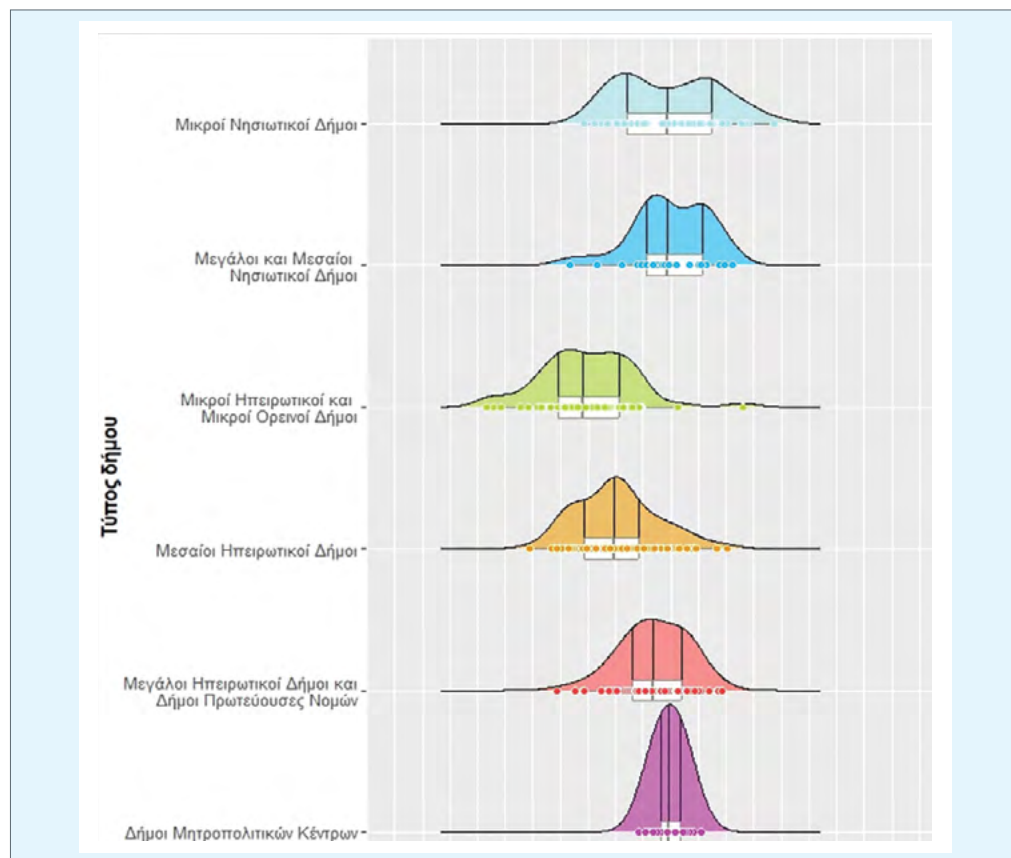
Παράλληλα, αύξηση του πληθυσμού μεταξύ 2011-2021 εμφανίζει λιγότερο από ένας στους τρεις Δήμους (28.9%). Σχεδόν το ήμισυ των Δήμων της κατηγορίας “Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων”, καθώς και των κατηγοριών “Κ5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι” (46%) και “Κ6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι” (47.2%), σημείωσαν αύξηση του πληθυσμού τους, με την αντίστοιχη επίδοση για τους “Κ2: Μεγάλους Ηπειρωτικούς Δήμους” να εμφανίζεται χαμηλότερη (ίση με 36.4%), αλλά και πάλι καλύτερη σε σχέση με αυτή του συνόλου της χώρας (28.9%). Αντιθέτως, η εμπειρία της αύξησης του συνολικού πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021 αφορά ένα πολύ μικρό τμήμα των Δήμων της κατηγορίας “Κ4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι” (4%), όπως και της κατηγορίας “Κ3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι” (Διάγραμμα 2-1).

Στρέφοντας την προσοχή στην εικόνα της πληθυσμιακής γήρανσης, ο Πίνακας 2-2 περιλαμβάνει στοιχεία που καταδεικνύουν ότι σε μόλις 13.6% του συνόλου των Δήμων της χώρας τα παιδιά κάτω των 14 ετών υπερτερούν αριθμητικά των ατόμων άνω των 65 ετών (δηλαδή τιμές του Δείκτη Γήρανσης μικρότερες του 100%). Επιπλέον, η εικόνα της πληθυσμιακής γήρανσης καταγράφει αξιοσημείωτη διαφοροποίηση μεταξύ των επιμέρους κατηγοριών δήμων: από την μία πλευρά, οι “Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων” και οι “Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι” παρουσιάζουν συγκριτικά καλύτερη εικόνα ως προς τον Δείκτη Γήρανσης το 2011, ενώ έντονο προφίλ ‘γήρασκοντα’ Δήμου φαίνεται να εμφανίζουν 8 στους 10 “Κ3: Μεσαίους Ηπειρωτικούς Δήμους” (81.2%) και “Κ6: Μικρούς Νησιωτικούς Δήμους” (77.8%), καθώς επίσης και σχεδόν το σύνολο των “Κ4: Μικρών Ηπειρωτικών & Μικρών Ορεινών Δήμων” (96%). Επιπρόσθετα, ενώ η διάμεση τιμή του Δείκτη Γήρανσης για το 2011 είναι ίση με 122% και 124% για τις κατηγορίες “Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων” και οι “Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι”, στην περίπτωση των “Κ3: Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων” και των “Κ4: Μικρών Ηπειρωτικών & Μικρών Ορεινών Δήμων” φαίνεται να υπάρχει μια σημαντική μετατόπιση της κατανομής του Δείκτη Γήρανσης προς τα δεξιά, όπως αποτυπώνεται και με διάμεση τιμή του Δείκτη Γήρανσης για αυτές τις δύο κατηγορίες Δήμων (196% και 253%, βλ. Διάγραμμα 2-2).

Πίνακας 2-1. Πρότυπα μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, ανά κατηγορία δήμου

Κατηγορία δήμου	Ποσοστιαία (%) κατανομή Δήμων ανά Πρότυπο Μεταβολής Πληθυσμού 2011-2021			
	Αυξήθηκε	Μειώθηκε, αλλά λιγότερο από τον Μ.Ο. της χώρας	Μειώθηκε περισσότερο από τον Μ.Ο. της χώρας	Σύνολο
Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων	48.9	34.0	17.0	100
Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	36.4	10.4	53.3	100
Κ3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	10.6	8.2	81.2	100
Κ4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι	4.0	0.0	96.0	100
Κ5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι	46.0	24.3	29.7	100
Κ6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι	47.2	8.3	44.4	100
Σύνολο χώρας	28.9	13.0	58.1	100

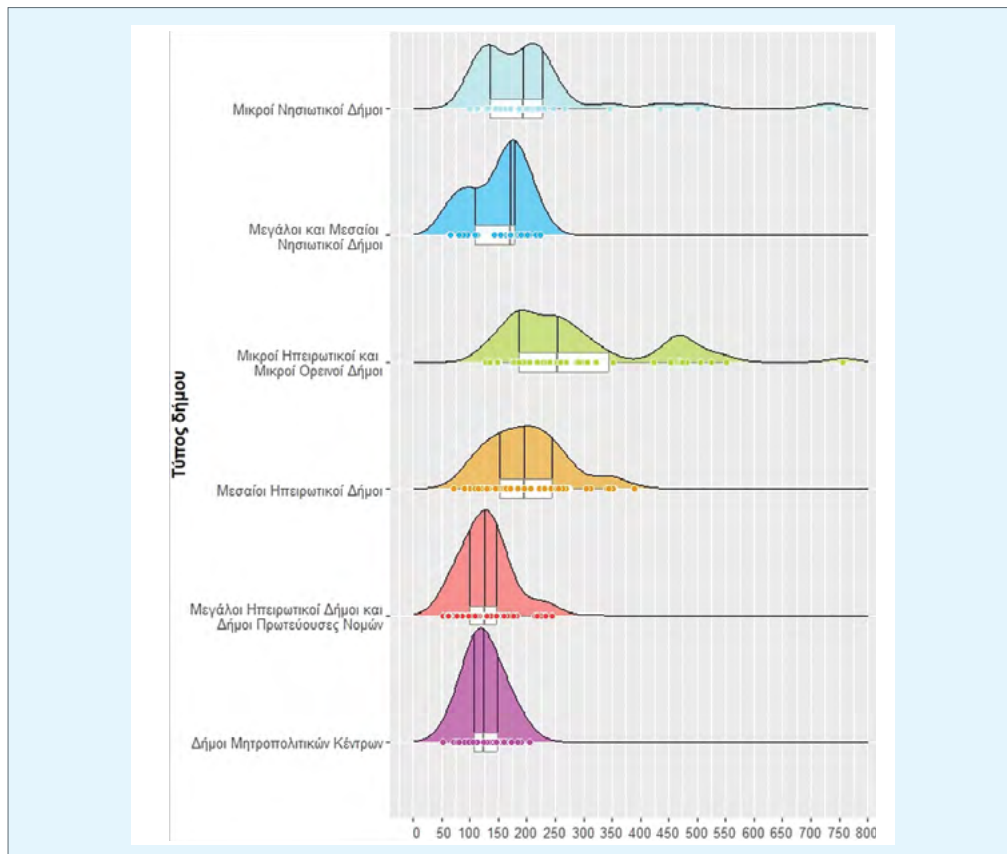
Διάγραμμα 2-1. Κατανομή του ποσοστού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, ανά κατηγορία δήμου

Πίνακας 2-2. Πρότυπα Δείκτη Γήρανσης 2011, ανά κατηγορία δήμου

Κατηγορία δήμου	Ποσοστιαία (%) κατανομή Δήμων ανά Πρότυπο Δείκτη Γήρανσης 2011			
	Δείκτης Γήρανσης <100	Δείκτης Γήρανσης 100-134 *	Δείκτης Γήρανσης >134 *	Σύνολο
K1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων	23.4	46.8	29.8	100
K2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	28.6	36.4	35.1	100
K3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	4.7	14.1	81.2	100
K4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι	0.0	4.0	96.0	100
K5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι	18.9	13.5	67.6	100
K6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι	2.8	19.4	77.8	100
Σύνολο χώρας	13.6	22.9	63.6	100

Σημείωση: * Ο Δείκτης Γήρανσης για το σύνολο της χώρας το 2011 ήταν ίσος με 134%.

Διάγραμμα 2-2. Κατανομή του Δείκτη Γήρανσης 2011, ανά κατηγορία δήμου

Παρά το γεγονός ότι οι Δήμοι των Μητροπολιτικών Κέντρων παρουσιάζουν συγκριτικά καλύτερα εικόνα ως προς τις τιμές του Δείκτη Γήρανσης για το 2011, εμφανίζονται, ταυτόχρονα, ως οι Δήμοι με τον “ταχύτερο” ρυθμό γήρανσης κατά την περίοδο 2001-2011. Συγκεκριμένα, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 23, το 70.2% των Δήμων Μητροπολιτικών Κέντρων κατέγραψε αύξηση του Δείκτη Γήρανσης μεταξύ 2001 και 2011, η οποία ήταν μάλιστα υψηλότερη του εθνικού μέσου όρου. Αντίστοιχες επιδόσεις υψηλού ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης παρουσιάζουν και ορισμένοι ήδη “γηρασμένοι” Δήμοι, όπως είναι η κατηγορία των *Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων*, καθώς και οι *Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι* (64.7% και 64% εκ των οποίων κατέγραψαν αύξηση του Δείκτη Γήρανσης, η οποία ήταν και υψηλότερη σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι αρνητική μεταβολή (δηλαδή μείωση) του Δείκτη Γήρανσης μεταξύ 2001 και 2011 παρατηρήθηκε μόλις στο 5.1% του συνόλου των Δήμων.

Πίνακας 2-3. Πρότυπα Μεταβολής Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 ανά κατηγορία δήμου

Κατηγορία δήμου	Πρότυπο Μεταβολής Δείκτη Γήρανσης 2001-2011			
	Μειώθηκε	Αυξήθηκε, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Αυξήθηκε περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
K1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων	0.0	29.8	70.2	100
K2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	6.5	32.5	61.0	100
K3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	2.4	32.9	64.7	100
K4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι	4.0	32.0	64.0	100
K5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι	13.5	54.1	32.4	100
K6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι	8.3	36.1	55.6	100
Σύνολο χώρας	5.1	34.9	59.9	100

2.2 Συσχέτιση τάσεων πληθυσμιακής μεταβολής και γήρανσης

Στην ανάλυση που προηγήθηκε επιχειρήθηκε μια περιγραφική αποτύπωση των τάσεων του Δείκτη Γήρανσης, καθώς και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού, τόσο στο σύνολο των Δήμων, όσο και ανά κατηγορία Δήμων. Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στη διερεύνηση ενδεχόμενης συσχέτισης μεταξύ των δύο επιλεγμένων δημογραφικών μεταβλητών, επιχειρώντας την προσέγγιση των εξής ερωτημάτων:

- Σχετίζεται το πόσο “γερασμένος” ήταν ένας Δήμος το 2011 με τη μεταβολή του συνολικού του πληθυσμού την περίοδο 2011-2021; Είναι οι “πιο γερασμένοι” Δήμοι εκείνοι που είχαν και τη μεγαλύτερη μείωση του πληθυσμού τους; Τι ισχύει στις επιμέρους κατηγορίες Δήμων;
- Υπάρχει κάποιο πρότυπο διασύνδεσης μεταξύ του πόσο γρήγορα “γέρασε” ένας Δήμος και του ρυθμού μεταβολής του συνολικού του πληθυσμού; Είναι οι πιο γρήγορα γηράσκοντες Δήμοι εκείνοι με τον υψηλότερο ρυθμό μείωσης του πληθυσμού τους;

Για την προσέγγιση των παραπάνω ερωτημάτων, η ενότητα 2.2.1 που ακολουθεί εξετάζει τη συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου γήρανσης (Δείκτης Γήρανσης) το 2011 και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού την περίοδο 2011-2021. Αντιστοίχως, η ενότητα 2.2.2 επικεντρώνεται στην εξέταση της συσχέτισης μεταξύ του ρυθμού μεταβολής της γήρανσης την περίοδο 2001-2011 και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού την περίοδο 2011-2021.

2.2.1 Συσχέτιση του επιπέδου γήρανσης το 2011 με τον ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού 2011-2021

Σχετίζεται το πόσο “γερασμένος” ήταν ένας Δήμος το 2011 με τη μεταβολή του συνολικού πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021; Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 2-4 η απάντηση είναι θετική, με τα ευρήματα να δείχνουν ότι μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ του Δείκτη Γήρανσης για το 2011 και του ρυθμού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού μεταξύ των ετών 2011 και 2021. Με άλλα λόγια, όσο πιο “γερασμένος” ήταν ένας Δήμος το 2011, τόσο μεγαλύτερη φαίνεται να είναι η μείωση του πληθυσμού του μεταξύ 2011 και 2021.

Πίνακας 2-4. Συσχέτιση του Δείκτη Γήρανσης το 2011 και του Ρυθμού Μεταβολής του Πληθυσμού 2011-2021

<i>Συσχέτιση μεταξύ του πόσο “γερασμένος” ήταν ένας Δήμος το 2011, και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού 2011-2021</i>			
Κατηγορία δήμου	<i>Αρ. Δήμων</i>	<i>Συντελεστής Συσχέτισης (-1 έως 1)</i>	<i>Επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας</i>
K1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων	47	-0.272	0.064
K2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι και Δήμοι Πρωτεύουσες Νομών	77	-0.731	0.000
K3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	85	-0.594	0.000
K4: Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι	50	0.095	0.507
K5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι	37	-0.484	0.002
K6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι	36	-0.387	0.020
Σύνολο Χώρας	332	-0.492	0.000

Σημειώνεται ότι η αρνητική συσχέτιση μεταξύ Δείκτη Γήρανσης το 2011 και ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού την περίοδο 2011-2021 αποτυπώνεται στατιστικά σημαντική τόσο για το σύνολο των Δήμων (ο συντελεστής συσχέτισης είναι ίσος με -0.49), όσο και για πέντε από τις έξι επιμέρους κατηγορίες Δήμων. Στην περίπτωση δε των Μεγάλων Ηπειρωτικών Δήμων (συντελεστής συσχέτισης ίσος με -0.73) και των Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων (συντελεστής συσχέτισης ίσος με -0.59) η συσχέτιση μεταξύ Δείκτη Γήρανσης και ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού εμφανίζεται ακόμη πιο έντονη (και στατιστικά σημαντική). Μόνο στην περίπτωση των Μικρών Ηπειρωτικών και Μικρών Ορεινών Δήμων η εν λόγω συσχέτιση δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική.

Όπως παρουσιάζεται στον **Πίνακα 2-5**, μόλις 45 δήμοι από το σύνολο των 332 Δήμων της χώρας (μερίδιο 13.5%) εμφάνιζαν το 2011 Δείκτη Γήρανσης με τιμές μικρότερες του 100 (δηλαδή ο αριθμός των ατόμων ηλικίας άνω των 65 ετών ήταν μικρότερος από τον αριθμό των ατόμων ηλικίας 0 έως 14 ετών). Αυτό που έχει ενδιαφέρον, ωστόσο, είναι ότι η πλειονότητα από αυτούς τους 45 Δήμους (37 από τους 45) είναι επίσης Δήμοι που σημείωσαν αύξηση του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021. Τα παραπάνω ευρήματα αποτυπώνουν με πιο λεπτομερή τρόπο την αρνητική συσχέτιση που φαίνεται να υπάρχει μεταξύ του επιπέδου του Δείκτη Γήρανσης το 2011 και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021.

Πίνακας 2-5. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, σύνολο δήμων

ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΩΝ (332)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	<i>Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021</i>	<i>Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.</i>	<i>Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.</i>	<i>Σύνολο</i>
Δείκτης Γήρανσης 2011				
<i>Δείκτης Γήρανσης <100</i>	37	4	4	45
<i>Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)</i>	27	16	33	76
<i>Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)</i>	32	23	156	211
Σύνολο	96	43	193	332

Πίνακας 2-6. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων

Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων (47)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Δείκτης Γήρανσης <100	9	2	0	11
Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	8	9	5	22
Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	6	5	3	14
Σύνολο	23	16	8	47

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι 9 Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων (Κορδελιού-Ευόσμου, Παύλου Μελά, Πυλαίας-Χορτιάτη, Βριλησίων, Μεταμορφώσεως, Πέντελης, Πετρουπόλεως, Αγίου Δημητρίου και Περάματος) αποτελούν παραδείγματα δήμων με Δείκτη Γήρανσης μικρότερο του 100% το 2011, και οι οποίοι κατέγραψαν αύξηση του συνολικού πληθυσμού τους κατά την περίοδο 2011-2021 (αναλυτικότερα **Πίνακας Α-1** στο Παράρτημα).

Οι Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (**Πίνακας 2-7**) αποτελούν το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα της αρνητικής συσχέτισης που φαίνεται να υπάρχει μεταξύ του επιπέδου Γήρανσης το 2011 και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021. Πιο συγκεκριμένα, 20 από τους 22 Δήμους που είχαν σχετικά χαμηλό Δείκτη Γήρανσης το 2011 (χαμηλότερο από 100%) είχαν επίσης και αύξηση του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021. Στην εν λόγω ομάδα περιλαμβάνονται οι εξής Δήμοι: Ξάνθης, Θέρμης, Ωριαοκάστρου, Λαρισίων, Χαλκιδέων, Πατρέων, Αχαρνών, Διονύσου, Κρωπίας, Παιανίας, Παλλήνης, Σπάτων-Αρτέμιδος, Ελευσίνας, Ασπροπύργου, Φυλής, Ηρακλείου Κρήτης, Μαλεβιζίου, Χερσονήσου, Ρεθύμνης και Χανίων. Αντιστοίχως, σχεδόν το σύνολο (24 από τους 27) των Δήμων με τον υψηλότερο Δείκτη Γήρανσης το 2011, κατέγραψαν επίσης και την υψηλότερη μείωση του συνολικού πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021. Σε αυτή την κατηγορία με τους πιο γηράσκοντες Δήμους και με τη μεγαλύτερη μείωση του πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021 ανήκουν οι παρακάτω Δήμοι: Δράμας, Ορεσιτιάδας, Καβάλας, Παγγαίου, Λαγκαδά, Χαλκηδόνος, Νάουσας, Κιλκίς, Παιονίας, Έδεσσας, Καστοριάς, Αρταίων, Ελασσόνας, Τρικκαίων, Λεβαδέων, Κύμης-Αλιβερίου, Αιγαλείας, Ακτίου-Βονιτσάς, Ναυπακτίας, Πύργου, Ζαχάρω, Τρίπολης, Άργους-Μικηνών και Σπάρτης (αναλυτικότερα **Πίνακας Α-2** στο Παράρτημα).

Πίνακας 2-7. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι

Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (77)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Δείκτης Γήρανσης <100	20	1	1	22
Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	7	5	16	28
Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	1	2	24	27
Σύνολο	28	8	41	77

Η εικόνα Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων (Πίνακας 2-8) αποτυπώνει ευρήματα που συντείνουν στην αρνητική συσχέτιση μεταξύ του Δείκτη Γήρανσης το 2011 και του ρυθμού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού μεταξύ 2011-2021. Το δεύτερο αξιοσημείο στην περίπτωση των Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων είναι η υψηλή συγκέντρωσή τους μεταξύ των Δήμων με Δείκτη Γήρανσης άνω του εθνικού μέσου όρου το 2011 και επιπλέον με μείωση του πληθυσμού τους μεταξύ 2011 και 2021. Σχεδόν το 70% (59 από τους 85 Δήμους αυτής της κατηγορίας) κατατάσσονται μεταξύ των πιο “γήρασκόντων” Δήμων και με την υψηλότερη μείωση του πληθυσμού μεταξύ των δύο τελευταίων απογραφών. Η εν λόγω ομάδα αποτελείται από τους Δήμους: *Ιάσμου, Μαρωνείας-Σαπών, Δοξάτου, Προσοτσάνης, Διδυμοτείχου, Σουφλίου, Νέστου, Βόλβης, Αλμωπίας, Σκύδρας, Πύδνας-Κολινδρού, Βισαλτίας, Εμμανουήλ Παππά, Ηράκλειας, Σιντικής, Αριστοτέλη, Βοΐου, Νεστορίου, Αμύνταιου, Ζίτσας, Νικολάου Σκουφά, Ζηρού, Πάργας, Αγιάς, Κιλελέρ, Τεμπών, Φαρσάλων, Μουζακίου, Παλαμά, Σοφάδων, Αλμυρού, Καλαμπάκας, Πύλης, Φαρκαδόνας, Λοκρών, Μακρακώμης, Μωλού-Αγίου Κωνσταντίνου, Στυλίδος, Διρφύων-Μεσσαπίων, Ιστιάδας-Αιδηψού, Δελφών, Δωρίδος, Αμφιλοχίας, Ξηρομέρου, Ανδρίτσαινας-Κρεσενών, Ξυλοκάστρου-Ευρωστίνης, Σικυωνίων, Ευρώτα, Μεσσήνης, Πύλου-Νέστορος, Τριφυλίας, Αχαρνών-Αστερουσίων, Γόρτυνας, Μινώα Πεδιάδας, Αποκορώνου και Πλατανιά* (αναλυτικότερα Πίνακας Α-3 στο Παράρτημα).

Πίνακας 2-8. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι

Κ3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (85)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Δείκτης Γήρανσης <100	3	0	1	4
Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	1	2	9	12
Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	5	5	59	69
Σύνολο	9	7	69	85

Οι Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι (Πίνακας 2-9 και Πίνακας Α-4 στο Παράρτημα) με βάση την εικόνα που προκύπτει είναι αυτοί που βρίσκονται στη δυσμενέστερη δημογραφική κατάσταση: το 92% των Δήμων που εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία (46 από τους 50 συνολικά Δήμους), χαρακτηρίζονται ως πολύ γερασμένοι ενώ ταυτόχρονα καταγράφουν και τα μεγαλύτερα ποσοστά μείωσης του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021. Οι περιοχές αυτές αντιμετώπιζαν από δεκαετίες έντονο πρόβλημα το οποίο όμως δεν έτυχε κάποιας συστηματικής αντιμετώπισης.

Σχεδόν οι μισοί από τους Μεγάλους και Μεσαίους Νησιωτικούς Δήμους (17 από τους 37 συνολικά) κατέγραψαν αύξηση του πληθυσμού τους την περίοδο 2011-2021 (Πίνακας 2-10). Από αυτούς τους 17 Δήμους, ωστόσο, μόνο οι 5 δεν αντιμετωπίζουν έντονες πιέσεις πληθυσμιακής γήρανσης (όπως αποτυπώνεται από τις τιμές του Δείκτη Γήρανσης για το 2011), οι οποίοι είναι οι εξής: Καλυμνίων, Κω, Μυκόνου, Ρόδου και Σφακίων. Από την άλλη πλευρά, σχεδόν ένας στους τέσσερις Μεγάλους και Μεσαίους Νησιωτικούς Δήμους (10 στους 37) αντιμετωπίζει έντονο τόσο το ζήτημα της πληθυσμιακής γήρανσης, όσο και αυτό της πληθυσμιακής συρρίκνωσης κατά τη τελευταία δεκαετία. Οι εν λόγω 10 Δήμοι είναι οι εξής: Θάσου, Σκοπέλου, Βόρειας Κέρκυρας, Νότιας Κέρκυρας, Λευκάδας, Σαλαμίνας, Πόρου, Δυτικής Λέσβου, Λήμνου και Άνδρου (Πίνακας Α-5 στο Παράρτημα).

Πίνακας 2-9. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι

Κ4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι (50)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Δείκτης Γήρανσης <100	0	0	0	0
Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	0	0	2	2
Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	2	0	46	48
Σύνολο	2	0	48	50

Πίνακας 2-10. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι

Κ5: Μεγάλοι & Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι (37)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Δείκτης Γήρανσης <100	5	1	1	7
Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	5	0	0	5
Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	7	8	10	25
Σύνολο	17	9	11	37

Τέλος, σχεδόν το 78% (28 από τους 36) των Μικρών Νησιωτικών Δήμων χαρακτηρίζονταν από Δείκτη Γήρανσης με τιμές άνω του εθνικού μέσου όρου το 2011 (Πίνακας 2-11). Από αυτούς τους 28 Δήμους, οι μισοί (14), σημείωσαν μείωση του συνολικού τους πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021. Οι εν λόγω Δήμοι είναι οι εξής: Σαμοθράκης, Ιθάκης, Μεγανησίου, Κυθήρων, Τροιζηνίας, Φούρνων Κορσεών, Αγίου Ευσταθίου, Ψαρών, Σικίνου, Φολεγάνδρου, Κιμώλου, Σερίφου, Τήλου και Γαύδου (Πίνακας Α-6 στο Παράρτημα).

Πίνακας 2-11. Πίνακας συνάφειας Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι

Κ6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι (36)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Δείκτης Γήρανσης <100	0	0	1	1
Δείκτης Γήρανσης 100-134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	6	0	1	7
Δείκτης Γήρανσης >134 (εθνικός Μ.Ο. = 134)	11	3	14	28
Σύνολο	17	3	16	36

2.2.2 Συσχέτιση του ρυθμού γήρανσης το 2011 με τον ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού 2011-2021

Στην υποενότητα που προηγήθηκε παρουσιάστηκαν ευρήματα για τη συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου γήρανσης το 2011 και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021. Στην παρούσα υποενότητα το ενδιαφέρον στρέφεται στην εξέταση μιας άλλης διασύνδεσης: του πόσο γρήγορα γέρασε ένας πληθυσμός μεταξύ του 2001 και το 2011 (δηλαδή του ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης), και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021. Οι εκτιμήσεις του συντελεστή συσχέτισης των δύο παραπάνω μεταβλητών (Πίνακας 2-12) φαίνεται να αποτυπώνει μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ του ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού στο σύνολο των Δήμων (συντελεστής συσχέτισης ίσος με $-0,19$), υποδεικνύοντας ότι όσο πιο γρήγορα γερνάει ένας Δήμος, τόσο πιο γρήγορα μειώνεται ο συνολικός του πληθυσμός. Παρότι η αρνητική συσχέτιση μεταξύ ρυθμού μεταβολής της γήρανσης και ρυθμού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού επιβεβαιώνεται σχεδόν σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες Δήμων, ο εκτιμημένος συντελεστής συσχέτισης εμφανίζεται στατιστικά σημαντικός μόνο στη περίπτωση των “Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι και Δήμοι Πρωτεύουσες Νομών” και των “Κ3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι” ($-0,41$ και $-0,38$ αντίστοιχα).

Το μεγαλύτερο μερίδιο από τους συνολικά μόλις 17 Δήμους που κατέγραψαν μείωση του Δείκτη Γήρανσης μεταξύ 2001 και 2011 παρουσίασαν επίσης αύξηση του συνολικού τους πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021 (Πίνακας 2-13). Ταυτόχρονα, τα δύο τρίτα (130 Δήμοι) από τους συνολικά 199 Δήμους που είχαν αύξηση του Δείκτη Γήρανσης υψηλότερη του εθνικού μέσου όρου κατέγραψαν επίσης και μείωση του συνολικού τους πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2011 επιβεβαιώνοντας την αρνητική συσχέτιση μεταξύ ρυθμού μεταβολής της γήρανσης και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού. Οι εν λόγω 130 Δήμοι με τους υψηλότερους ρυθμούς γήρανσης και ταυτόχρονα υψηλότερους ρυθμούς μείωσης του πληθυσμού τους αποτυπώνονται στον [Χάρτη 2-4](#) με μωβ απόχρωση.

Πίνακας 2-12. Συντελεστής Συσχέτισης του Ρυθμού Μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και του Ρυθμού Μεταβολής του Πληθυσμού 2011-2021

Συσχέτιση μεταξύ του πόσο γρήγορα "γέρασε" ένας Δήμος μεταξύ 2001-2011, και του ρυθμού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021			
Κατηγορία δήμου	Αρ. Δήμων	Συντελεστής Συσχέτισης (-1 έως 1)	Επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας
K1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων	47	-0.218	0.140
K2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι και Δήμοι Πρωτεύουσες Νομών	77	-0.419	0.000
K3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι	85	-0.388	0.000
K4: Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι	50	-0.016	0.908
K5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι	37	0.049	0.772
K6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι	36	0.142	0.406
Σύνολο Χώρας	332	-0.196	0.000

Πίνακας 2-13. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, σύνολο δήμων

ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΩΝ (332)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	<i>Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021</i>	<i>Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.</i>	<i>Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.</i>	Σύνολο
<i>Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011</i>	10	0	7	17
<i>Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)</i>	40	20	56	116
<i>Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)</i>	46	23	130	199
Σύνολο	96	43	193	332

άλλη πλευρά, από τους συνολικά 47 Δήμους που είχαν αύξηση του Δείκτη Γήρανσης μεταξύ 2001-2011, οι 30 είχαν επίσης σημαντική μείωση του συνολικού τος πληθυσμού.

- Όσον αφορά τους Μεσαίους Ηπειρωτικούς Δήμους (Πίνακας 2-16), και πάλι οι μόλις 2 Δήμοι (Μαρκοπούλου Μεσογαίας και Ραφήνας-Πικερμίου) που σημείωσαν μείωση του Δείκτη Γήρανσης μεταξύ 2001-2011 σημείωσαν επίσης και αύξηση του συνολικού πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021. Αντιθέτως, το 87% από τους συνολικά 55 Δήμους που είχαν σχετικά υψηλή αύξηση του Δείκτη Γήρανσης κατέγραψαν ταυτόχρονα και σχετικά υψηλή μείωση ποσοστιαία μείωση του πληθυσμού μεταξύ 2011 και 2021.
- Πάνω από 6 στους 10 Μικρούς Ηπειρωτικούς & Μικρούς Ορεινούς Δήμους χαρακτηρίζονται από μια διπλή δυσχέρεια ως προς τους δημογραφικούς δείκτες: είναι Δήμοι που έχουν σχετικά υψηλό ρυθμό γήρανσης του πληθυσμού τους, και ταυτόχρονα εμφανίζουν σχετικά υψηλό ρυθμό συρρίκνωσης του συνολικού τους πληθυσμού (Πίνακας 2-17).
- Η περίπτωση των Μεγάλων και Μεσαίων Νησιωτικών Δήμων δεν παρουσιάζει κάποιο ξεκάθαρο πρότυπο συνάφεια μεταξύ του ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης και του ρυθμού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού (Πίνακας 2-18). Το ίδιο, εν πολλοίς, χαρακτηρίζει και την περίπτωση των Μικρών Νησιωτικών Δήμων (Πίνακας 2-19).

Πίνακας 2-14. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 και μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων

Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων (n 47)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011	0	0	0	0
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	7	6	1	14
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	16	10	7	33
Σύνολο	23	16	8	47

Πίνακας 2-15. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι

Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (77)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011	5	0	0	5
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	12	2	11	25
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	11	6	30	47
Σύνολο	28	8	41	77

Πίνακας 2-16. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι

Κ3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (85)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011	2	0	0	2
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	2	5	21	28
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	5	2	48	55
Σύνολο	9	7	69	85

Πίνακας 2-17. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μικροί Ηπειρωτικοί & Ορεινοί Δήμοι

Κ4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι (50)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011	0	0	2	2
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	1	0	15	16
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	1	0	31	32
Σύνολο	2	0	48	50

Πίνακας 2-18. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του πληθυσμού 2011-21, Μεγάλοι & Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι

Κ5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι (37)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011	3	0	2	5
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	10	6	4	20
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	4	3	5	12
Σύνολο	17	9	11	37

Πίνακας 2-19. Πίνακας συνάφειας ρυθμού μεταβολής του Δείκτη Γήρανσης 2001-11 και μεταβολής του συνολικού πληθυσμού 2011-21, Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι

Κ6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι (36)	Αριθμός Δήμων ανά κατηγορία μεταβολής πληθυσμού 2011-2021			
	Αύξηση Πληθυσμού 2011-2021	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Μείωση Πληθυσμού 2011-2021, περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.	Σύνολο
Μείωση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011	0	0	3	3
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, αλλά λιγότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	8	1	4	13
Αύξηση Δείκτη Γήρανσης 2001-2011 περισσότερο από τον εθνικό Μ.Ο.)	9	2	9	20
Σύνολο	17	3	16	36

2.3 Σύνοψη των βασικών ευρημάτων

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε η εξέταση των τάσεων (τόσο στο σύνολο των Δήμων της χώρας, όσο και ανά κατηγορία Δήμων) δύο βασικών δημογραφικών μεταβλητών: πρώτον, του ρυθμού μεταβολής του συνολικού πληθυσμού κατά την περίοδο 2011-2021, και δεύτερον, του Δείκτη Γήρανσης για το 2011. Η αποτύπωση της εικόνας των δύο παραπάνω μεταβλητών, όσο και η εξέταση της μεταξύ τους συσχέτισης από την ανάλυση που προηγήθηκε παρείχε ενδείξεις που υποδεικνύουν ότι:

- ▶ **Ός προς τη μεταβολή του πληθυσμού:** Σχεδόν τα τρία τέταρτα των Δήμων της χώρας κατέγραψαν μείωση του πληθυσμού τους κατά την περίοδο 2011-2021. Στην περίπτωση δε των Μικρών Ηπειρωτικών και Μικρών Ορεινών Δήμων, καθώς και των Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων η μείωση του πληθυσμού αφορά, αντίστοιχα, το 96% και 90% των Δήμων αυτών των κατηγοριών. Μείωση του πληθυσμού την εν λόγω περίοδο είχαν επίσης και δύο στους τρεις Μεγάλους Ηπειρωτικούς Δήμους, ενώ στους Δήμους των Μητροπολιτικών Κέντρων, όπως επίσης και στις δύο επιμέρους κατηγορίες των Νησιωτικών Δήμων το ποσοστό των Δήμων που είχαν μείωση του πληθυσμού τους κυμαίνεται σε χαμηλότερα ποσοστά, περί το 50%..
- ▶ **Ός προς το επίπεδο γήρανσης:** Οι Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι και οι Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι, εκτός από την υψηλή μείωση του πληθυσμού τους χαρακτηρίζονται, επίσης, και από υψηλό Δείκτη Γήρανσης (με βάση τα δεδομένα του 2011). Σχετικά υψηλή συγκέντρωση στις υψηλότερες τιμές του Δείκτη Γήρανσης παρατηρείται σε μεγάλο ποσοστό (περί οκτώ στους δέκα) των Δήμων των Μικρών Νησιωτικών Δήμων. Αναθέτως, οι Δήμοι των Μητροπολιτικών Κέντρων και των Μεγάλων Νησιωτικών Δήμων παρουσιάζουν σαφώς καλύτερη εικόνα ως προς τον Δείκτη Γήρανσης σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες Δήμων.
- ▶ **Ός προς το ρυθμό μεταβολής του επιπέδου γήρανσης:** Παρότι οι Δήμοι των Μητροπολιτικών Κέντρων εμφανίζονται λιγότερο “γερασμένοι” σε σχέση με τους υπόλοιπους Δήμους της χώρας, φαίνεται να είναι όμως και οι Δήμοι που “γερνούν” πιο γρήγορα σε σχέση με τους υπολοίπους. Σε κανέναν Δήμο των Μεγάλων Μητροπολιτικών Κέντρων δεν καταγράφηκε μείωση του Δείκτη Γήρανσης μεταξύ 2011-2021. Οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι τις επόμενες δεκαετίες η επιβάρυνση αυτών των δήμων θα είναι πολύ έντονη (βλ. Χάρτη Α1 στο Παράρτημα).

- ▶ **Ως προς τη συσχέτιση μεταξύ επιπέδου γήρανσης και μεταβολής του πληθυσμού:** Φαίνεται να υπάρχει μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου γήρανσης του 2011 και του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού μεταξύ 2011-2021. Με άλλα λόγια, όσο πιο “γερασμένος” ήταν ένας Δήμος το 2011, τόσο υψηλότερη ήταν η μείωση του συνολικού του πληθυσμού μεταξύ 2011-2021. Το πρότυπο αυτό επιβεβαιώνεται τόσο στο σύνολο των Δήμων, όσο και στις επιμέρους κατηγορίες Δήμων (στις περισσότερες μάλιστα είναι στατιστικά σημαντική η εκτίμηση του αρνητικού συντελεστή συσχέτισης).
- ▶ **Ως προς τη συσχέτιση μεταξύ της μεταβολής του επιπέδου γήρανσης και της μεταβολής του πληθυσμού:** Τέλος, ιδιαίτερα στην περίπτωση των Μεγάλων Ηπειρωτικών Δήμων, καθώς και των Μεσαίων Ηπειρωτικών Δήμων αποτυπώνεται μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ του “πόσο γρήγορα γερνάει ένας Δήμος” και του πόσο γρήγορα μειώνεται (σε σχετικούς όρους) ο συνολικός του πληθυσμός.

Στο σύνολό της η χώρα βρίσκεται αντιμέτωπη με ταχύτατες εξελίξεις. Όλες οι περιοχές γερνάν, αν και με διαφορετικό ρυθμό. Σε μεγάλο βαθμό η ένταση του δημογραφικού προβλήματος ενός Δήμου συνδέεται με την κατηγοριοποίησή του σύμφωνα με το Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι. Παρά τη γενικά αρνητική δημογραφικά εικόνα είναι εμφανής μια διχοτόμηση: οι μισοί σχεδόν από τους Μητροπολιτικούς (Κ1) και Μεγάλους Νησιωτικούς Δήμους (Κ5) αντιστέκονται (ακόμα) στην πληθυσμιακή μείωση. Αντίθετα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, οι Ηπειρωτικοί Δήμοι, πρωτίστως οι Μικροί (Κ4) και σε σημαντικό βαθμό και οι Μεσαίοι (Κ3) παρουσιάζονται σχεδόν στο σύνολό τους γηρασμένοι και ερημωμένοι. Οι Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (Κ2) που βρίσκονται στην Αττική, την Εύβοια και την Κρήτη φαίνεται να διαφοροποιούνται δημογραφικά από τους υπόλοιπους δήμους, ενώ οι Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι (Κ6) παρά το υψηλό βαθμό γήρανσης καταφέρνουν (σχετικά) να συγκρατούν το πληθυσμό τους.

Η σημερινή δημογραφική εικόνα της χώρας και οι έντονες γεωγραφικές διαφοροποιήσεις αντανακλούν την απουσία ανατακλαστικών απέναντι στις προειδοποιήσεις ειδικών. Επί δεκαετίες και παρά την επανειλημμένη ανάδειξη των αρνητικών δημογραφικών εξελίξεων και των τεράστιων συνεπειών τους στην οικονομική και κοινωνική πορεία της χώρας (τόσο σε εθνικό όσο και τοπικό επίπεδο) καμία ουσιαστική και συντονισμένη δημογραφική πολιτική δεν εφαρμόστηκε. Βρισκόμαστε, ως εκ τούτου, αντιμέτωποι με μια πραγματικότητα που επιτρέψαμε να γίνει πρόβλημα αγνοώντας τις προειδοποιήσεις, αδιαφορώντας για την έγκαιρη ανάληψη πρωτοβουλιών που θα μετρίαζαν τις συνέπειες. Θα ήταν ουτοπικό αν όχι αφελές να πιστεύει κανείς ότι αυτή η κατάσταση που διαμορφώθηκε σε διάστημα 4-5 δεκαετιών θα μπορούσε να ανατραπεί μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα με μικρές μόνο παρεμβάσεις επιδοματικού χαρακτήρα. Δεν υπάρχει όμως πλέον περιθώριο μη δράσης.

2.4 Τυπολογία δήμων

Σκοπός του παρόντος υποκεφαλαίου είναι η διερεύνηση της επιχειρησιακής εφαρμογής μεθόδων πολυμεταβλητής ανάλυσης ώστε να προκύψει τυπολογία δήμων με βάση την δημογραφική τους φυσιογνωμία για την εφαρμογή στοχευμένων μέτρων πολιτικής.

Σε πρώτη φάση διενεργήθηκε μια πολυμεταβλητή Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών (ΑΚΣ) σε μια σειρά επιλεγμένων μεταβλητών ανάλυσης ώστε να προκύψουν λιγότερες νέες διαστάσεις δημογραφικής φυσιογνωμίας των Δήμων της χώρας. Σε δεύτερη φάση επιχειρείται η εφαρμογή μια μεθόδου ομαδοποίησης των δήμων με βάση τα ευρήματα της ΑΚΣ.

Η ανάλυση περιλαμβάνει 11 μεταβλητές που περιγράφουν την δομή και δυναμική των δημογραφικών εξελίξεων σε επίπεδο δήμου της απογραφικής περιόδου 2001 και 2011.

Διάμεση ηλικία 2001, Διάμεση ηλικία 2011 Ποσοστό ατόμων 65+ ετών 2001, Ποσοστό ατόμων 65+ ετών 2011, Ποσοστό ατόμων <15 ετών, 2001, Ποσοστό ατόμων <15 ετών, 2011,

Η μέθοδος PCA (Ανάλυση Κύριων Συνιστωσών-ΑΚΣ), αποτελεί μία γραμμική μέθοδο συμπίεσης δεδομένων (που χρησιμοποιείται συχνά για τη μείωση των διαστάσεων μεγάλου πίνακα δεδομένων). Η μέθοδος συνίσταται από τον επαναπροσδιορισμό των συντεταγμένων ενός συνόλου δεδομένων σε ένα άλλο σύστημα συντεταγμένων το οποίο θα είναι καταλληλότερο στην επικείμενη ανάλυση δεδομένων. Αυτές οι νέες συντεταγμένες είναι το αποτέλεσμα ενός γραμμικού συνδυασμού προερχόμενου από τις αρχικές μεταβλητές και εκπροσωπούνται σε ορθογώνιο άξονα, ενώ τα επικείμενα σημεία διατηρούν μια φθίνουσα σειρά όσο αφορά στη τιμή της διακύμανσής τους. Για το λόγο αυτό, η πρώτη κύρια συνιστώσα-ΚΣ (principal component-PC) διατηρεί περισσότερες πληροφορίες δεδομένων σε σύγκριση με τη δεύτερη και δεν διατηρεί πληροφορίες οι οποίες έχουν εισέλθει ωρύτερα (στη πρώτη συνιστώσα). Με άλλα λόγια οι παραγόμενες (νέες) συνιστώσες δεν συσχετίζονται μεταξύ τους.

Στην ανάλυση κυρίων συνιστωσών, οι τιμές μεταβλητών συχνά τυποποιούνται. Αυτό συνιστάται ιδιαίτερα όταν οι μεταβλητές μετρούνται σε διαφορετικές κλίμακες.

Για την επιλογή των ΚΣ χρησιμοποιείται ο πίνακας ιδιοτιμών (Πίνακας 2-20). Οι ιδιοτιμές (eigenvalues) που προκύπτουν από την ΑΚΣ μετρούν το μέγεθος της διακύμανσης που διατηρείται σε κάθε ΚΣ. Οι ιδιοτιμές περιλαμβάνουν μεγάλες τιμές για τις πρώτες συνιστώσες και μικρότερες για τις επόμενες. Στην περίπτωση μας επιλέγονται οι δύο πρώτες ΚΣ (Dim1 & 2)

Πίνακας 2-20. Πίνακας ιδιοτιμών ΑΚΣ

Κύρια Συνιστώσα (ΚΣ)	Ιδιοτιμή	Πληροφορία που ερμηνεύεται (%)	Αθροιστικό ποσοστό
Dim 1	6,316	57,42	57,42
Dim 2	2,183	19,85	77,27
Dim 3	0,984	8,94	86,21
Dim 4	0,684	6,22	92,43
Dim 5	0,411	3,73	96,17
Dim 6	0,199	1,81	97,98
Dim 7	0,163	1,48	99,46
Dim 8	0,045	0,41	99,87
Dim 9	0,008	0,08	99,95
Dim 11	0,005	0,04	99,99
Dim 10	0,001	0,01	100,00

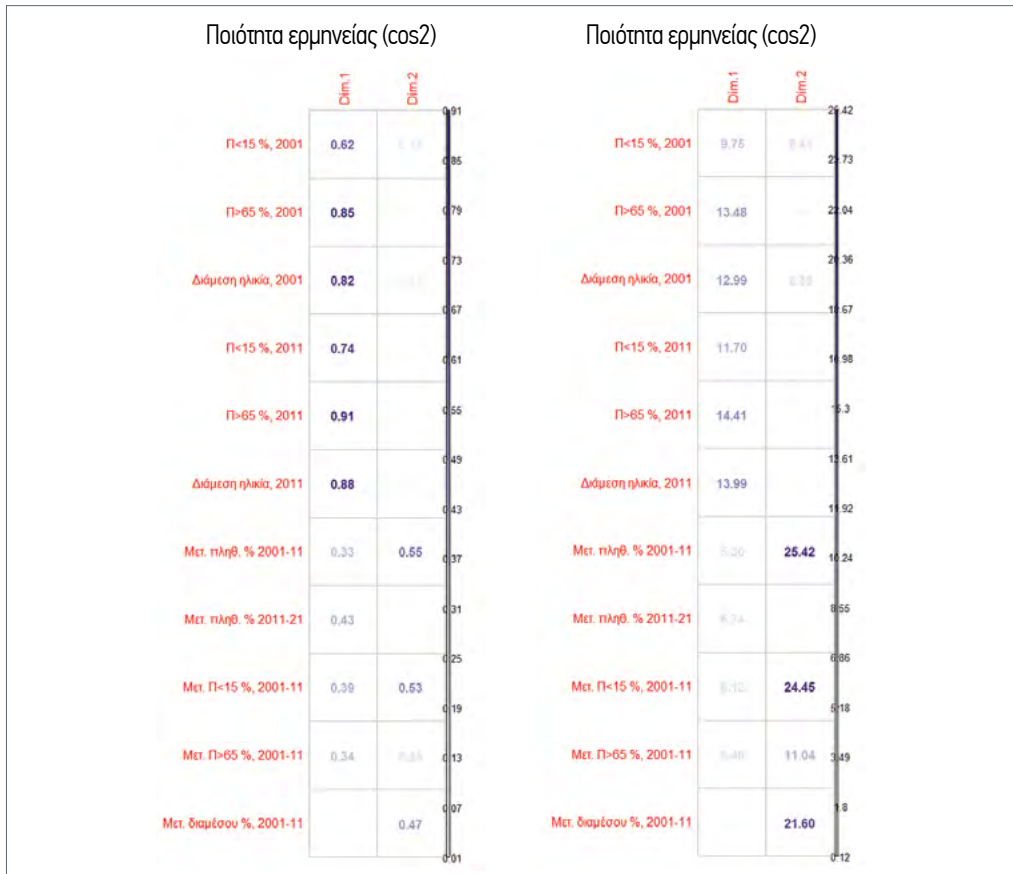
Σύμφωνα με το κριτήριο του Kaiser (1961) μια ιδιοτιμή > 1 υποδηλώνει ότι οι ΚΣ αντιπροσωπεύουν μεγαλύτερη διακύμανση από ό,τι υπολογίζεται σε μία από τις αρχικές μεταβλητές στα τυποποιημένα δεδομένα και χρησιμοποιείται συνήθως ως σημείο αποκοπής. Στην ανάλυσή μας, οι δύο πρώτες ΚΣ με ιδιοτιμή >1 εξηγούν το 77% της διακύμανσης των αρχικών μεταβλητών. Αυτό είναι ένα αποδεκτά μεγάλο ποσοστό.

Για την εκτίμηση της ποιότητας της αναπαράστασης των αρχικών μεταβλητών στην σύνθεση των ΚΣ χρησιμοποιούνται οι τιμές $\cos^2$. Μια υψηλή τιμή $\cos^2$ υποδηλώνει μια καλή αναπαράσταση της μεταβλητής στην κύρια συνιστώσα. Ένα χαμηλό $\cos^2$ υποδηλώνει ότι η μεταβλητή δεν αντιπροσωπεύεται τέλεια από τις ΚΣ. Για μια δεδομένη μεταβλητή, το άθροισμα του $\cos^2$ σε όλες τις κύριες συνιστώσες είναι ίσο με ένα. Εάν μια μεταβλητή αντιπροσωπεύεται τέλεια μόνο από δύο ΚΣ (Dim.1 & Dim.2), το άθροισμα του $\cos^2$ σε αυτές τις ΚΣ είναι ίσο με ένα.

Η συνεισφορά (contribution) των (αρχικών) μεταβλητών στη μέτρηση της μεταβλητότητας (πληροφορί-

ας που ερμηνεύεται) σε μια δεδομένη ΚΣ εκφράζεται με ποσοστό. Οι μεταβλητές που συσχετίζονται με την ΚΣ1 (δηλαδή, Dim.1) και ΚΣ2 (δηλαδή, Dim.2) είναι οι πιο σημαντικές για την εξήγηση της μεταβλητότητας στο σύνολο δεδομένων. Μεταβλητές που δεν συσχετίζονται με καμία ΚΣ ή συσχετίζονται με τις τελευταίες διαστάσεις είναι μεταβλητές με χαμηλή συνεισφορά και ενδέχεται να αφαιρεθούν για να απλοποιηθεί η συνολική ανάλυση.

Διάγραμμα 2-3. Ποιότητα ερμηνείας και συνεισφορά των αρχικών μεταβλητών στις επιλεγμένες Κύριες Συνιστώσες

Για την οπτικοποίηση των ΚΣ και την συσχέτιση με τις αρχικές μεταβλητές και τις περιπτώσεις (δήμοι) γίνεται χρήση ενός διαγράμματος PCA-Biplot (Gower *et al.*, 2011). Η ανάλυση Biplot είναι μια διερευνητική γραφική μέθοδος που χρησιμοποιείται στη στατιστική και περιλαμβάνει δισδιάστατο γράφημα που αντιπροσωπεύει πολυδιάστατο σύνολο δεδομένων με βάση τον προβολή των τιμών των αρχικών μεταβλητών στο σύστημα αξόνων που αποτελούνται από τις ΚΣ.

Αναπαράσταση γωνίας μεταξύ δύο μεταβλητών:

- 90 μοίρες, δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ δύο μεταβλητών
- λιγότερο από 90 μοίρες, υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ δύο μεταβλητών
- πάνω από 90 μοίρες, υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ δύο μεταβλητών

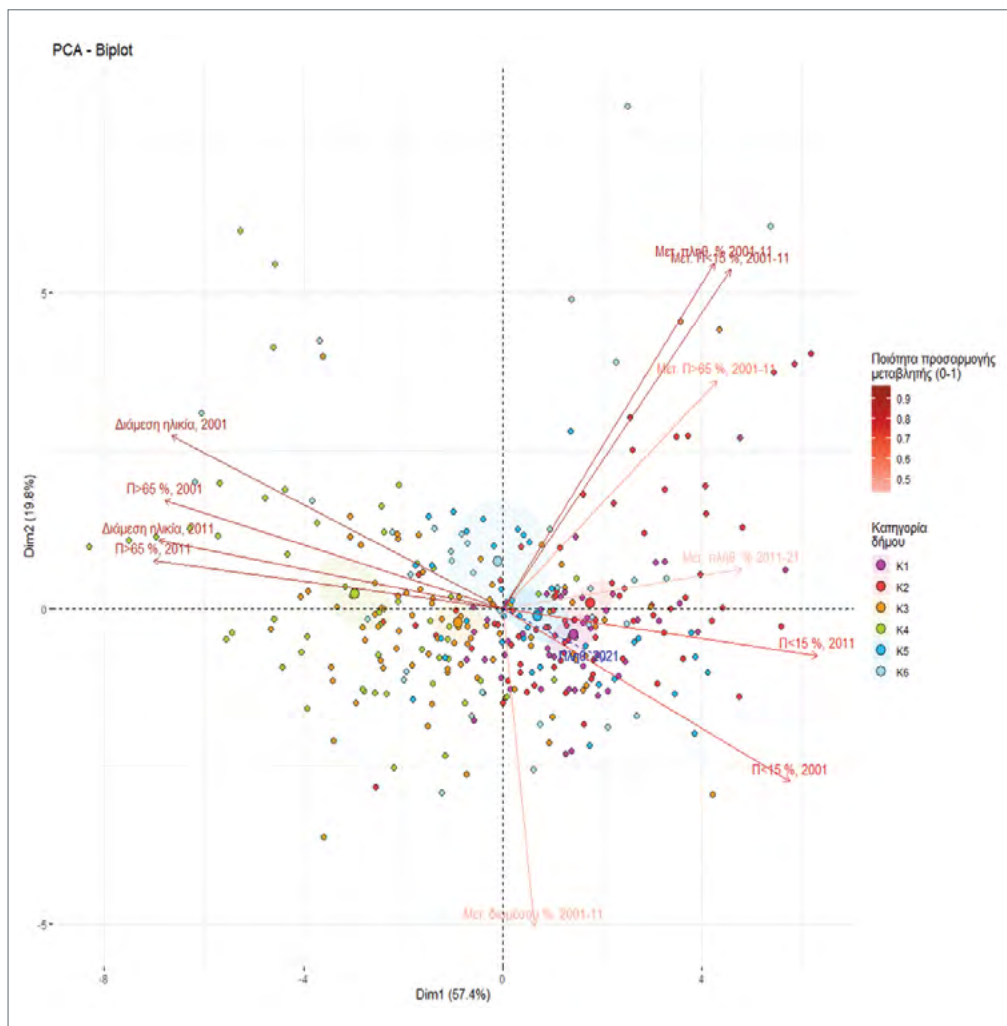
Αναπαράσταση διανυσματικού μήκους γραμμής: Το μήκος γραμμής του διανύσματος αντιπροσωπεύει το επίπεδο διακύμανσης της μεταβλητής (ερμηνεύσιμη αρχική πληροφορία)

- όσο μεγαλύτερη είναι η διανυσματική γραμμή, τόσο μεγαλύτερη είναι η διακύμανση,
- όσο μικρότερη είναι η γραμμή, τόσο μικρότερη είναι η διακύμανση

Αναπαράσταση σημείων/περιπτώσεων (individuals) και μεταβλητών:

- όσο πιο κοντινή είναι η απόσταση του αντικειμένου στη μεταβλητή, τόσο μεγαλύτερη είναι η τιμή της μεταβλητής για αυτό το σημείο
- όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση του αντικειμένου από τη μεταβλητή, τόσο χαμηλότερη είναι η τιμή της μεταβλητής για αυτό το σημείο
- η κοντινότερη απόσταση δύο σημείων σημαίνει ότι η τιμή της μεταβλητής είναι παρεμφερής.

Διάγραμμα 2-4. Διάγραμμα αξόνων ΑΚΣ

Στο **Διάγραμμα 2-4** (PCA-Biplot) κάθε σημείο αντιπροσωπεύει ένα δήμο. Το χρώμα του συμβόλου αντιστοιχεί στην κατηγοριοποίηση δήμων κατά Κλεισθένη.

Επίσης παρατίθεται ως συμπληρωματική μεταβλητή ο πληθυσμός 2021, ώστε να αναδειχθούν πτυχές των δομικών ζητημάτων των δημογραφικών συνιστωσών.

- Στην προκειμένη περίπτωση (**Διάγραμμα 2-3 & Διάγραμμα 2-4**), η ΚΣ1 (Dim1) επί της ουσίας περιγράφεται ως **δίπολο «γήρανσης»** που περιλαμβάνει στον αρνητικό πόλο τις μεταβλητές: *Διάμεση ηλικία, 2001, Διάμεση ηλικία, 2011 Ποσοστό ατόμων 65+ ετών, 2001, Ποσοστό ατόμων 65+ ετών, 2011*, και στο θετικό πόλο: *Ποσοστό ατόμων <15 ετών, 2001, Ποσοστό ατόμων <15 ετών, 2011*.
- Αντίστοιχα, η ΚΣ2 περιγράφεται ως ένα ασθενέστερο **δίπολο δυναμικών μεταβολών** που περιλαμβάνει στον αρνητικό πόλο την μεταβλητή: *Μετ. διαμέσου %, 2011-21*, και στο θετικό πόλο: *Ποσοστιαία μεταβολή ατόμων <15 ετών %, 2001-11, Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού 2001-11 και ασθενώς, την Ποσοστιαία μεταβολή ατόμων 65+ ετών %, 2001-11*
- Η μεταβλητή *Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού 2011-21*, δεν εμφανίζεται να έχει αξιοσημείωτη συνεισφορά στις ΚΣ, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι δημογραφικές μεταβλητές των προηγούμενων απογραφικών περιόδων δεν συσχετίζονται άμεσα τις πρόσφατες δημογραφικές εξελίξεις, αλλά διατηρείται για λόγους αναφοράς.

Η ανάλυση συστάδων (cluster analysis) είναι μία οικογένεια μεθόδων ανάλυσης (πολυμεταβλητών) δεδομένων που στοχεύει στην ταξινόμηση/δημιουργία ομάδων ενός δείγματος ατόμων/αντικειμένων με βάση όπως είδαμε μια σειρά από μεταβλητές. Οι ομάδες ονομάζονται (clusters), κλάσεις ή συστάδες. Η ταξινόμηση/δημιουργία ομάδων γίνεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε τα αντικείμενα κάθε ομάδας να έχουν «ομοειδή» χαρακτηριστικά. Μ' άλλα λόγια, σε κάθε ομάδα επιδιώκεται εσωτερική ομοιογένεια (όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μεταξύ των στοιχείων της) ενώ μεταξύ των ομάδων να υπάρχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ανομοιογένεια (σχέση των στοιχείων διαφορετικών ομάδων ελάχιστη δυνατή). Ακόμα, η ανάλυση, προσδιορίζει τον βέλτιστο αριθμό και σύνθεση των ομάδων.

Για τις ανάγκες της ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν οι τιμές των δύο πρώτων ΚΣ της ΑΚΣ για την εφαρμογή μεθόδων ομαδοποίησης. Πραγματοποιήθηκαν αρκετές εφαρμογές εναλλακτικών μεθόδων ομαδοποίησης (διαχωριστικών και ιεραρχικών) και τελικά επιλέχθηκε ο αλγόριθμος PAM (Partitioning Around Medoids). Η μεθοδολογία ανάπτυξης του αλγορίθμου περιγράφεται πλήρως στο κεφάλαιο 2 των Kaufman and Rousseeuw (1990) και αποτελεί μια εξελιγμένη έκδοση της μεθόδου K-means.

Τα αποτελέσματα εφαρμογής της μεθόδου περιλαμβάνονται στον **Χάρτη 2-5**, τον **Πίνακα 2-21** και αναλυτικά το περιεχόμενο των ομάδων δήμων παρατίθεται στον **Πίνακα Α-7** στο παράρτημα.

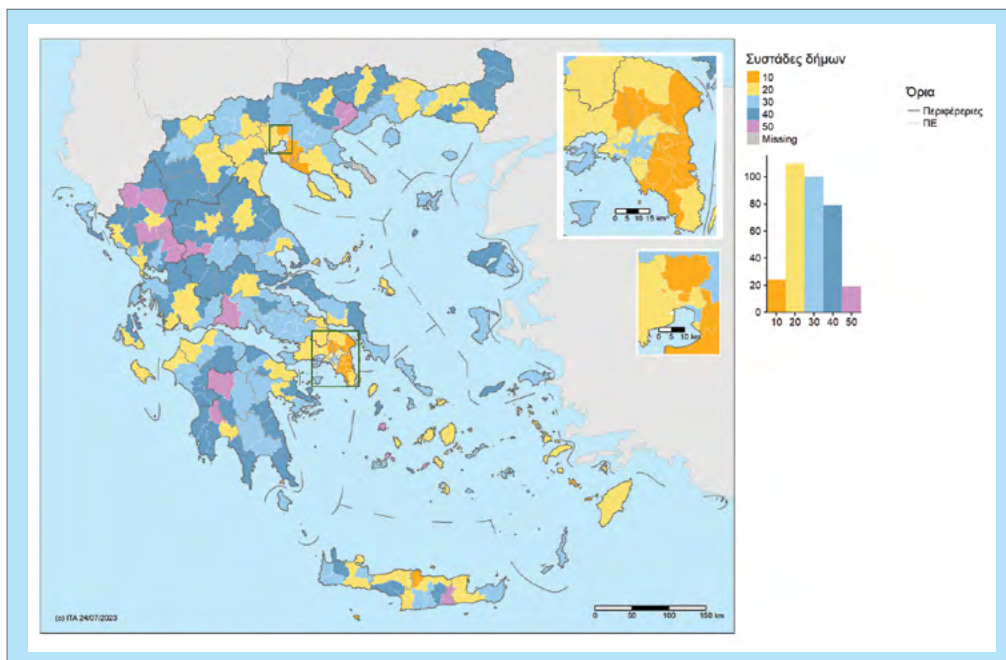
Συνοπτικά οι ομάδες περιγράφονται ως εξής:

10	24	η ομάδα αυτή αφορά κυρίως σε δυναμικούς περιφερειακούς δήμους περί τις δυο μητροπολιτικών κέντρων και ορισμένα μικρά νησιά με σημαντική πληθυσμιακή διαφοροποίηση την δεκαετία 2001-11
20	110	Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει κατά κανόνα αστικούς δήμους με σχετικά σταθερή δημογραφική βάση και σχετικά αργή διαδικασία γήρανσης
30	100	Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει μεσαίους και μεγάλους δήμους με σχετικά αδύναμη δημογραφική βάση
40	79	Η ομάδα αυτή αποτελείται κυρίως μικρούς και μεσαίους δήμους με ευάλωτη δημογραφική βάση και σημαντική πληθυσμιακή διαρροή
50	19	Η ομάδα αυτή αποτελείται κυρίως από μικρούς ορεινούς ή απομακρυσμένους δήμους με αποσπασμένη δημογραφική βάση

Πίνακας 2-21. Περιγραφή των ομάδων δήμων (συστάδων)

Μεταβλητές (ΜΟ τιμών)	Ομάδες δήμων					Χώρα
	10	20	30	40	50	
	24	110	100	79	19	
Πληθ. 2021	37.188	46.471	34.681	11.551	5.042	31.479
Διάμεση ηλικία, 2001	37,4	36,7	40,3	44,8	54,3	38,4
Διάμεση ηλικία, 2011	39,8	40,4	44,1	49,2	56,5	41,8
Π<15 %, 2001	16,0	16,8	14,7	13,4	10,0	15,2
Π<15 %, 2011	16,9	15,8	13,5	12,0	8,4	14,5
Π>65 %, 2001	13,7	14,8	19,8	25,0	34,1	16,7
Π>65 %, 2011	15,6	17,5	22,7	29,3	37,5	19,5
Μετ. διαμέσου %, 2011-21	6,6	10,0	9,5	9,8	4,3	8,9
Μετ. Π<15 %, 2001-11	46,9	-2,6	-11,3	-18,4	-15,7	-5,5
Μετ. Π>65 %, 2001-11	59,7	23,0	10,2	6,0	9,3	15,4
Μετ. πληθ. % 2001-11	38,6	3,4	-4,1	-9,5	0,2	-1,1
Μετ. πληθ. % 2011-21	1,4	-0,5	-5,0	-13,6	-13,5	-3,1

Χάρτης 2-5. Γεωγραφική αποτύπωση ομάδων δήμων (συστάδες)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού - Κατοικιών 2001, 2011 & 2021, ίδια επεξεργασία

---

3. Δράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για το δημογραφικό ζήτημα

3.1 Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην πρόληψη. Θεσμικό πλαίσιο και προτάσεις πολιτικής

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει ουσιαστικό ρόλο στην αντιμετώπιση του δημογραφικού ζητήματος και στην προώθηση βιώσιμης ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας καθώς δύναται, μέσω αρμοδιοτήτων, να συμβάλει στην αντιμετώπιση του ελλείμματος γεννήσεων εφαρμόζοντας πολιτικές και πρωτοβουλίες που στοχεύουν στη στήριξη των οικογενειών και στη μείωση της υπογεννητικότητα.

Η μείωση και γήρανση του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι φαινόμενο με έντονα αρνητικές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη, στο ασφαλιστικό σύστημα, στο εκπαιδευτικό σύστημα, στην εθνική άμυνα, στην περιφερειακή ανάπτυξη, στην κοινωνική συνοχή κ.λπ. Η μείωση και γήρανση του πληθυσμού στην Ελλάδα (και γενικά σε πολλές αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες) συνιστά σοβαρό φαινόμενο με δυνητικά επικίνδυνες επιπτώσεις. Ας εξετάσουμε μερικούς από τους λόγους για τους οποίους αυτό το φαινόμενο θεωρείται κρίσιμο:

- **Δημογραφική αλλαγή:** Η μείωση του πληθυσμού σημαίνει ότι ολοένα και λιγότεροι άνθρωποι βρίσκονται σε ηλικίες που είναι ικανές να εργαστούν καθώς ο ηλικιωμένος πληθυσμός αυξάνεται, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει πίεση στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, επιβαρύνοντας τα συνταξιοδοτικά και τα υγειονομικά προγράμματα.
- **Οικονομικός αντίκτυπος:** Η μείωση του πληθυσμού και η γήρανση έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομία καθώς η μείωση του εργατικού δυναμικού επηρεάζει αρνητικά την ανάπτυξη και την παραγωγικότητα της χώρας.
- **Κοινωνική πρόνοια:** Η γήρανση του πληθυσμού σημαίνει ότι υπάρχει αυξανόμενη ανάγκη για υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής πρόνοιας για τους ηλικιωμένους πολίτες. Αυτό μπορεί να θέσει υπό πίεση τα δημόσια συστήματα υγείας και πρόνοιας και να περιορίσει την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται.
- **Πρόκληση για την κοινωνία:** Οι αλλαγές στο δημογραφικό προφίλ μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα στην κοινωνική συνοχή και την κοινωνική αλληλεγγύη στις τοπικές κοινωνίες.

Καθώς οι Δήμοι ασκούν εξουσία και αποτελούν μέρος της κρατικής οργάνωσης, τα άρθρα του Συντάγματος δεν αποτελούν μόνο κατευθυντήριες γραμμές για τη νομοθετική εξουσία, αλλά διέπουν την άσκηση πολιτικής και τη λήψη αποφάσεων. Για το λόγο αυτό, η συσχέτιση των δημογραφικών και οικογενειακών

πολιτικών με τις αποφάσεις που πρέπει να λαμβάνονται από τους Δήμους, εκπηγάξει από το ίδιο το Σύνταγμα, το οποίο στο άρθρο 21 αναφέρει τα εξής σημαντικά:

Άρθρο 21

1. Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους. Το Κράτος μεριμνά για τη διασφάλιση συνθηκών αξιοπρεπούς διαβίωσης όλων των πολιτών μέσω ενός συστήματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, όπως ο νόμος ορίζει.
2. Πολύτεκνες οικογένειες, ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, θύματα πολέμου, χήρες και ορφανά εκείνων που έπεσαν στον πόλεμο, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το Κράτος.
3. Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων.
4. Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους.
5. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή δημογραφικής πολιτικής, καθώς και η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων αποτελεί υποχρέωση του Κράτους.
6. Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας.

Η παράθεση των ανωτέρω σημείων στα οποία οι Δήμοι έχουν ρητή αρμοδιότητα καταδεικνύει το πολύ περιορισμένο εύρος των ενεργειών που έχει προβλέψει ο νομοθέτης για την άσκηση πολιτικών, που πρέπει να ευθυγραμμίζονται με το άρθρο 21 του Συντάγματος. Επιπλέον, Σύμφωνα με το Ν. 3463/2006⁴, στον τομέα ε) Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης, περιλαμβάνονται, τα ακόλουθα:

- Η εφαρμογή πολιτικών ή η συμμετοχή σε δράσεις που αποσκοπούν στην υποστήριξη και κοινωνική φροντίδα της βρεφικής και παιδικής ηλικίας και της τρίτης ηλικίας, με την ίδρυση και λειτουργία νομικών προσώπων και ιδρυμάτων, όπως παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών, βρεφοκομείων, ορφανοτροφείων, κέντρων ανοικτής περίθαλψης και ημερήσιας φροντίδας, ψυχαγωγίας και αναψυχής ηλικιωμένων, γηροκομείων κ.λπ. και τη μελέτη και εφαρμογή σχετικών κοινωνικών προγραμμάτων.
- Η εφαρμογή πολιτικών ή η συμμετοχή σε δράσεις και προγράμματα, που στοχεύουν στη μέριμνα, υποστήριξη και φροντίδα ευπαθών κοινωνικών ομάδων με την παροχή υπηρεσιών υγείας και την προαγωγή ψυχικής υγείας, όπως δημιουργία δημοτικών και κοινοτικών ιατρείων, κέντρων αγωγής υγείας, υποστήριξης και αποκατάστασης ατόμων με αναπηρία, κέντρων ψυχικής υγείας, συμβουλευτικής στήριξης των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και βίας κατά συνοικούντων προσώπων και κέντρων πρόληψης κατά εξαρτησιογόνων ουσιών.
- Η μέριμνα για τη στήριξη αστέγων και οικονομικά αδύνατων δημοτών, με την παραχώρηση δημοτικών και κοινοτικών οικοπέδων σε αυτούς ή με την παροχή χρηματικών βοηθημάτων, ειδών διαβίωσης και περίθαλψης σε κατοίκους, που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα διαβίωσης κατά τις προβλέψεις αυτού του Κώδικα.
- Η σχεδίαση, η οργάνωση, ο συντονισμός και η εφαρμογή προγραμμάτων και πρωτοβουλιών για

4. Ν. 3463/2006, άρ. 75 περ. (ε) (ΦΕΚ 114/8-6-2006 τ. Α') Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας

την πρόληψη της παραβατικότητας στην περιφέρειά τους, με τη δημιουργία Τοπικών Συμβουλίων Πρόληψης Παραβατικότητας.

- Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή προγραμμάτων ή συμμετοχή σε προγράμματα και δράσεις για την ένταξη αθίγγανων, παλιννοστούτων ομογενών, μεταναστών και προσφύγων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της τοπικής κοινωνίας.
- Η προώθηση και ανάπτυξη του εθελοντισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης με τη δημιουργία τοπικών δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, εθελοντικών οργανώσεων και ομάδων εθελοντών, που θα δραστηριοποιούνται για την επίτευξη των στόχων και την υποβοήθηση του έργου της κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης του Δήμου και της Κοινότητας.

Στα πεδία που αφορούν στη δημογραφική πολιτική και τη στήριξη της οικογένειας οι δήμοι οφείλουν να προσανατολίζουν τις δράσεις τους σύμφωνα με τις αρχές της επικουρικότητας και της εγγύτητας, προκειμένου προασπίζουν τα συμφέροντα των πολιτών και να βελτιώνουν σε συνεχή βάση την ποιότητα ζωής στην τοπική κοινωνία, εφαρμόζοντας σε πλήρη έκταση τις αρμοδιότητες που προβλέπονται από τον Ν.3463/2006 και αφορούν:

- Στην εφαρμογή πολιτικών ή τη συμμετοχή σε δράσεις που αποσκοπούν στην υποστήριξη και κοινωνική φροντίδα της βρεφικής και παιδικής ηλικίας και της τρίτης ηλικίας, με την ίδρυση και λειτουργία νομικών προσώπων και ιδρυμάτων, όπως παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών, βρεφοκομείων, ορφανοτροφείων, κέντρων ανοικτής περιθαλψής και ημερήσιας φροντίδας, ψυχαγωγίας και αναψυχής ηλικιωμένων, γηροκομείων κ.λπ. και τη μελέτη και εφαρμογή σχετικών κοινωνικών προγραμμάτων.
- Στην εφαρμογή πολιτικών ή τη συμμετοχή σε δράσεις και προγράμματα, που στοχεύουν στη μέριμνα, υποστήριξη και φροντίδα ευπαθών κοινωνικών ομάδων με την παροχή υπηρεσιών υγείας και την προαγωγή ψυχικής υγείας, όπως δημιουργία δημοτικών και κοινοτικών ιατρείων, κέντρων αγωγής υγείας, υποστήριξης και αποκατάστασης ατόμων με αναπηρία, κέντρων ψυχικής υγείας, συμβουλευτικής στήριξης των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας και βίας κατά συνοικούντων προσώπων καθώς και κέντρων πρόληψης κατά εξαρτησιογόνων ουσιών.
- Στη μέριμνα για τη στήριξη αστέγων και οικονομικά αδύνατων δημοτών, με την παραχώρηση δημοτικών και κοινοτικών οικοπέδων σε αυτούς ή ακόμα και με την ανέγερση κατοικιών και την παραχώρηση της χρήσης ή με την παροχή χρηματικών βοηθημάτων, ειδών διαβίωσης και περιθαλψής σε κατοίκους που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα διαβίωσης.
- Στο σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων ή τη συμμετοχή σε προγράμματα και δράσεις για την ένταξη αθίγγανων, παλιννοστούτων ομογενών, μεταναστών και προσφύγων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της τοπικής κοινωνίας.
- Στην εξασφάλιση και διαρκή βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών μέσα από τη δημιουργία χώρων πρασίνου, χώρων αναψυχής, πλατειών και λοιπών υπαίθριων κοινόχρηστων χώρων, όπως παιδικές χαρές.
- Επίσης, τα τοπικά δημοτικά συμβούλια, στα όρια του δημοτικού διαμερίσματος, έχουν την αρμοδιότητα της εφαρμογής πολιτιστικών, ψυχαγωγικών και αθλητικών προγραμμάτων και τη συντήρηση και λειτουργία των αντίστοιχων εγκαταστάσεων.
- Στην προώθηση και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, καθώς και για τη λειτουργία των Κέντρων Επαγγελματικού Προσανατολισμού και των Κέντρων Επαγγελματικής Κατάρτισης προσαρμοσμένα στις τοπικές ανάγκες.
- Στην παροχή δωρεάν συμβουλευτικής υποστήριξης προς τους ανέργους με στόχο την υποστήριξη

και την ενθάρρυνσή τους για την εξεύρεση απασχόλησης, καθώς και την προώθηση ίσων ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας σε συνεργασίες με αρμόδιους δημόσιους φορείς και επιχειρήσεις.

- Στην παραχώρηση ακόμα και καλλιεργήσιμων δημοτικών εκτάσεων σε γεωργούς δημότες κατοίκους για αυτοκαλλιέργεια ή χρήση με κριτήρια όπως παντελής έλλειψη ή η ανεπάρκεια κλήρου, ο αριθμός των μελών της οικογένειας, το ύψος του ετήσιου εισοδήματος.
- Στη στήριξη της μητρότητας σε προγράμματα αγωγής υγείας, τόσο εγκύων γυναικών όσο και των πατέρων.

Ο Ν. 3852/2010⁵ διέυρνε τις αρμοδιότητες των δήμων έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνονται και τα εξής:

- α) χορήγηση άδειας ίδρυσης και λειτουργίας ιδρυμάτων παιδικής πρόνοιας σε ιδιώτες, καθώς και σε συλλόγους ή σωματεία, που επιδιώκουν φιλανθρωπικούς σκοπούς,
- β) άσκηση ελέγχου και εποπτείας στα ιδρύματα παιδικής προστασίας ιδιωτικού δικαίου (ιδιωτικοί παιδικοί σταθμοί) και ευθύνη λειτουργίας των παιδικών εξοχών,
- γ) οικονομική ενίσχυση αυτοστεγαζόμενων, μίσθωση ακινήτων, ρύθμιση διαφόρων θεμάτων κοινωνικής κατοικίας και επιβολή κυρώσεων για παραβάσεις της οικείας νομοθεσίας,
- δ) διορισμός μελών διοικητικών συμβουλίων, εποπτεία και ρύθμιση θεμάτων λειτουργίας ιδρυμάτων προστασίας και αγωγής οικογένειας του παιδιού (όπως Κέντρων Παιδικής Μέριμνας, Παιδικών Σταθμών, Παιδικών Εξοχών, παραρτημάτων ΠΙΚΠΑ και ΚΕΠΕΠ)
- ε) απαλλοτρίωση οικοπέδων για τις ανάγκες της σχολικής στέγης, ανέγερση σχολικών κτιρίων καθώς και μίσθωση ακινήτων για τη στέγαση δημόσιων σχολικών μονάδων και
- στ) μεταφορά μαθητών από τον τόπο διαμονής στο σχολείο φοίτησης.

Βάσει του νόμου, οι ΟΤΑ της χώρας μπορούν επίσης να συμμετέχουν και να συγχρηματοδοτούν έργα για την κοινωνική πρόνοια και συνοχή, την περιβαλλοντική προστασία και την εν γένει βελτίωση της ποιότητας ζωής της τοπικής κοινωνίας. Επίσης, οι ίδιοι οι δήμοι μεταξύ τους όταν έχουν κοινά χαρακτηριστικά (δημογραφικά, είδος εκπαίδευσης κ.λπ.), ανάγκες (ανάπτυξη δομών προσχολικής ηλικίας κ.λπ.), στόχους (αύξηση της γεννητικότητας, στοχοποιημένη σχολική αγωγή κ.λπ.), μπορούν να συστήνουν δίκτυα με δύο ή και περισσότερους δήμους, στους οποίους μπορούν να συμμετέχουν και κοινωνικοί φορείς, καθώς και πανεπιστημιακά ή ερευνητικά ιδρύματα, με σκοπούς αντίστοιχους προς αυτούς των δικτύων.

Αξιοποιώντας το ισχύον θεσμικό πλαίσιο αλλά και διεκδικώντας επιπλέον αρμοδιότητες, ακολουθούν ορισμένες **πολιτικές πρόληψης** που μπορούν να εξετάσουν οι τοπικές κυβερνήσεις:

► **Ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών.**

Αποτελεί σημαντική δράση για την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος. Οι πολύτεκνες οικογένειες συνεισφέρουν στη γεννητικότητα και την αύξηση του πληθυσμού και γι' αυτό η υποστήριξή τους είναι σημαντική. Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να αναλάβουν διάφορες δράσεις για την ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Οικονομικές ενισχύσεις. Οι πιο συνθησιμένες μορφές οικονομικών ενισχύσεων περιλαμβάνουν:
  - Επιδόματα γέννησης: Οικονομική ενίσχυση που παρέχεται σε νέες μητέρες με αφορμή τη γέννηση ενός παιδιού.

5. Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α Καλλικράτης)

- Επιδόματα παιδιού: Μηνιαίες ή ετήσιες ενισχύσεις προς τους γονείς για την υποστήριξη των παιδιών.
  - Φοροαπαλλαγές: Μείωση ή απαλλαγή από ορισμένους φόρους για τις πολύτεκνες οικογένειες.
  - Επιδόματα εκπαίδευσης: Οικονομική ενίσχυση προς τους γονείς για την εκπαίδευση των παιδιών τους.
- Στέγαση. Η πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή στέγαση είναι ζωτικής σημασίας για τις νέες οικογένειες που σκέφτονται να ξεκινήσουν ή να μεγαλώσουν τις οικογένειές τους. Περιλαμβάνουν:
- Δανειοδοτήσεις: Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να παρέχουν ειδικά προγράμματα δανείων με ευνοϊκούς όρους στις πολύτεκνες οικογένειες, προκειμένου να τους βοηθήσουν να αποκτήσουν κατοικία.
  - Επιδότησεις ενοικίων: Σε περιπτώσεις που οι πολύτεκνες οικογένειες δεν μπορούν να αποκτήσουν δική τους κατοικία, οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να παρέχουν ενισχύσεις για το ενοίκιο, προσφέροντας έτσι πιο προσιτή δυνατότητα διαβίωσης.
- Υπηρεσίες παιδικής μέριμνας: Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να διασφαλίσουν την πρόσβαση των πολύτεκνων οικογενειών σε υπηρεσίες παιδικής μέριμνας, παρέχοντας επιδοτήσεις για βρεφονηπιακούς σταθμούς, παιδικούς σταθμούς και προγράμματα εκπαίδευσης προσχολικής ηλικίας.
- Υποστήριξη εκπαίδευσης: Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να παρέχουν υποστήριξη για την εκπαίδευση των παιδιών από πολύτεκνες οικογένειες, όπως υποτροφίες, προγράμματα εκπαιδευτικής υποστήριξης και εξοπλισμός.
- Υποδομές και υπηρεσίες: Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να επενδύσουν στη βελτίωση των υποδομών και των υπηρεσιών που εξυπηρετούν τις πολύτεκνες οικογένειες, όπως σχολεία, αθλητικές εγκαταστάσεις, δημόσια πάρκα και χώρους αναψυχής.
- Πολιτικές φιλικές προς την οικογένεια
- Οι τοπικές κυβερνήσεις θα πρέπει να εφαρμόσουν φιλικές προς την οικογένεια πολιτικές που υποστηρίζουν τους γονείς στην ανατροφή των παιδιών. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την παροχή γονικής άδειας, ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας και οικονομικά προσιτές επιλογές παιδικής μέριμνας για να μπορέσουν οι γονείς να εξισορροπήσουν αποτελεσματικά τις εργασιακές και τις οικογενειακές ευθύνες.
- Εγκαταστάσεις εκπαίδευσης και φροντίδας παιδιών
- Η επένδυση σε ποιοτικές εγκαταστάσεις εκπαίδευσης και παιδικής μέριμνας είναι απαραίτητη για την υποστήριξη οικογενειών με μικρά παιδιά. Οι τοπικές κυβερνήσεις θα πρέπει να προσπαθήσουν να διευκολύνουν την πρόσβαση σε προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης και να διευρύνουν τη διαθεσιμότητα κέντρων παιδικής μέριμνας.
- Υποστήριξη για την Υγεία Μητέρας και Παιδιού
- Η διασφάλιση της πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης για τη μητέρα και το παιδί είναι ζωτικής σημασίας. Οι τοπικές κυβερνήσεις μπορούν να συνεργαστούν με τους παρό-

χους υγειονομικής περίθαλψης για τη βελτίωση των εγκαταστάσεων υγειονομικής περίθαλψης, την προώθηση της προγεννητικής φροντίδας και την παροχή πόρων για νέους γονείς.

- ▶ Προγράμματα γονικής υποστήριξης και οικογένειας
 Η εφαρμογή προγραμμάτων υποστήριξης γονέων και οικογενειακών συμβουλευτικών υπηρεσιών μπορεί να βοηθήσει τους γονείς να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ανατροφής των παιδιών και να ενισχύσουν τους οικογενειακούς δεσμούς.
- ▶ Προώθηση της συμμετοχικότητας και της διαφορετικότητας
 Η δημιουργία ενός περιεκτικού και φιλόξενου περιβάλλοντος για οικογένειες κάθε προέλευσης μπορεί να ενθαρρύνει την αύξηση του πληθυσμού και να προσελκύσει οικογένειες να ζήσουν στην κοινότητα.
- ▶ Αναβάθμιση των υποδομών
 Η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να επενδύσει στην αναβάθμιση υποδομών, περιλαμβανομένων των οδικών δικτύων, των δημόσιων μεταφορών, των σχολικών και υγειονομικών υπηρεσιών. Καλύτερες υποδομές προσελκύουν περισσότερους κατοίκους βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής δημοτών και ηλικιωμένων.
- ▶ Παροχή εκπαίδευσης και κατάρτισης
 Οι τοπικές αρχές μπορούν να συνεργαστούν με εκπαιδευτικά ιδρύματα και επιχειρήσεις για την παροχή εκπαίδευσης και κατάρτισης που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Αυτό μπορεί να ενθαρρύνει τους νέους να παραμείνουν στην περιοχή και να βοηθήσει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- ▶ Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας
 Οι τοπικές αρχές μπορούν να προωθήσουν την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία στην περιοχή τους μέσω διαφόρων μέτρων, όπως η παροχή χρηματοοικονομικής στήριξης, η δημιουργία επιχειρηματικών πάρκων ή κέντρων καινοτομίας και η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και ακαδημαϊκών φορέων.
- ▶ Προώθηση της κοινωνικής συνοχής
 Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να διεξάγουν εκστρατείες ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης για το δημογραφικό πρόβλημα, να προωθήσουν την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των διαφόρων ηλικιακών ομάδων και να παρέχουν υπηρεσίες υποστήριξης για τα άτομα που έχουν ανάγκη.
- ▶ Προώθηση της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες
 Η ενσωμάτωση των μεταναστών μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων. Για να υπάρχουν θετικά αποτελέσματα ωστόσο, οι χώρες υποδοχής, η κεντρική διοίκηση, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι τοπικές κοινωνίες πρέπει να διασφαλίσουν ότι οι μετανάστες έχουν πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και κοινωνική προστασία. Επίσης, πρέπει να υποστηριχθούν προγράμματα που προωθούν την εκμάθηση της γλώσσας και την επαγγελματική κατάρτιση, καθώς αυτά συμβάλλουν στην ενσωμάτωση των μεταναστών στην αγορά εργασίας και κατά συνέπεια στην οικονομία της χώρας. Είναι επίσης σημαντικό να

υπάρχει κλίμα ανοχής και σεβασμού απέναντι στους μετανάστες και τις διαφορές τους. Η διαπολιτισμική κατανόηση και η ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός ενωμένου και πολυπολιτισμικού κοινωνικού περιβάλλοντος.

► **Πρώιμη προώθηση του πολιτισμού και του αθλητισμού**

Η τοπική αυτοδιοίκηση μπορεί να υποστηρίξει πρωτοβουλίες που προάγουν τον πολιτισμό και τον αθλητισμό, όπως οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, οικογενειακών δραστηριοτήτων και αθλητικών εκδηλώσεων. Αυτές οι δραστηριότητες μπορούν να δημιουργήσουν ένα ευχάριστο και ζωντανό περιβάλλον για τους πολίτες και να τους ενθαρρύνουν να παραμείνουν ή να επιστρέψουν στην περιοχή.

Εφαρμόζοντας έναν συνδυασμό αυτών των πολιτικών, οι τοπικές κυβερνήσεις μπορούν να βοηθήσουν στην αναστροφή της τάσης του γενετικού ελλείμματος και να δημιουργήσουν ένα υποστηρικτικό περιβάλλον για την ευημερία της οικογένειας. Η συνεργασία με την κεντρική διοίκηση, οργανισμούς, επιχειρήσεις και εκπαιδευτικά ιδρύματα αποτελεί επιτακτική ανάγκη για την επιτυχία αυτής της προσπάθειας.

3.2 Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην αντιμετώπιση των συνεπειών του δημογραφικού ζητήματος

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει ουσιαστικό ρόλο στην αντιμετώπιση των συνεπειών του δημογραφικού ζητήματος, συμπεριλαμβανομένων των προκλήσεων που προκύπτουν από τη γήρανση του πληθυσμού και το χαμηλό ποσοστό γεννήσεων και συνδέονται με την παροχή υπηρεσιών, τη διαμόρφωση πολιτικών και την προώθηση πρωτοβουλιών που αποσκοπούν στην υποστήριξη των πολιτών και την ανάπτυξη βιώσιμων κοινοτήτων. Οι παρεμβάσεις της αυτοδιοίκησης στον πεδίο της κοινωνικής πολιτικής εντάσσονται τον τομέα της κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης. Αναπτύσσονται δομές κοινωνικής προστασίας σε τοπικό επίπεδο προκειμένου να θεραπεύσουν αδυναμίες και κενά της κοινωνικής πολιτικής στο πεδίο φροντίδας της βρεφικής, της παιδικής αλλά και τρίτης ηλικίας, ορφανοτροφεία, κέντρα ανοικτής περιθάλψης και ημερήσιας φροντίδας, ψυχαγωγίας και αναψυχής ηλικιωμένων, γηροκομεία κ.α. Υλοποιούνται δράσεις και πολιτικές με στόχο την υποστήριξη και φροντίδα των ευπαθών κοινωνικά ομάδων μέσω δομών όπως δημοτικά ιατρεία, κέντρα υγείας, κέντρα συμβουλευτικής στήριξης. Προωθείται ο σχεδιασμός και η εφαρμογή προγραμμάτων για την ένταξη αθίγγανων, μεταναστών και προσφύγων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της τοπικής κοινωνίας. Το έργο της αυτοδιοίκησης υποστηρίζεται και από την ανάπτυξη τοπικού δικτύου εθελοντικών οργανώσεων.

Κάποιες από τις δράσεις αρμοδιότητας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση των συνεπειών του δημογραφικού ζητήματος αποτελούν:

► **Λειτουργία κέντρων φροντίδας ηλικιωμένων**

Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να στηρίξουν τη δημιουργία και τη λειτουργία κέντρων φροντίδας ηλικιωμένων, παρέχοντας κατάλληλες εγκαταστάσεις, υποστήριξη προσωπικού και προγράμματα δραστηριοτήτων που προάγουν την κοινωνική συναναστροφή και την ευεξία των ηλικιωμένων.

► **Υπηρεσίες υγείας και φροντίδας**

Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να συνεργαστούν με τους τοπικούς φορείς υγείας για την παροχή κατάλληλων υπηρεσιών υγείας και φροντίδας στους ηλικιωμένους, συμπεριλαμβανομένων των επισκέψεων στο σπίτι, της νοσηλευτικής φροντίδας και της στήριξης για την αυτονομία τους.

- ▶ Υποστήριξη κοινωνικής συνδεσιμότητας
Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να διοργανώνουν κοινωνικές εκδηλώσεις, δραστηριότητες και προγράμματα για την προώθηση της κοινωνικής συνδεσιμότητας των ηλικιωμένων. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει καφενεία ηλικιωμένων, γυμναστική, μαθήματα εκμάθησης νέων δεξιοτήτων και ευκαιρίες για εθελοντική εργασία.
- ▶ Βελτίωση των υποδομών
Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις μπορούν να επενδύσουν στη βελτίωση των υποδομών που εξυπηρετούν τους ηλικιωμένους, όπως πεζοδρόμια, ανεμπόδιστη πρόσβαση, φωτισμός και μεταφορές, προκειμένου να διευκολύνουν την κινητικότητα και την αυτονομία τους.
- ▶ Υπηρεσίες Μεταφοράς
Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να προσφέρει υπηρεσίες μεταφοράς για τους ηλικιωμένους που έχουν πρόβλημα μετακίνησης ή δεν διαθέτουν δικό τους μέσο μεταφοράς.
- ▶ Εκδηλώσεις και Δραστηριότητες
Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να διοργανώνει κοινωνικές εκδηλώσεις, δραστηριότητες και προγράμματα αναψυχής για τους ηλικιωμένους, προάγοντας την κοινωνική συμμετοχή και την ενεργό γήρανση.
- ▶ Ασφάλεια και Καταπολέμηση της Εκμετάλλευσης
Η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να αναλάβει μέτρα για την προστασία των ηλικιωμένων από εκμετάλλευση, κακοποίηση και απομόνωση, ενθαρρύνοντας την καταγγελία περιστατικών και παρέχοντας υποστήριξη στα θύματα.

3.3 Κοινωνικές δομές και προγράμματα με τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Οι κοινωνικές δομές και τα προγράμματα που υλοποιούνται ή/και στα οποία συμμετέχουν δήμοι της χώρας, συμβάλουν ουσιαστικά στην αντιμετώπιση του δημογραφικού ζητήματος. Μέσω της δημιουργίας ευνοϊκού περιβάλλοντος για την οικογένεια, την παροχή υπηρεσιών και την υποστήριξη των κοινοτήτων, οι κοινωνικές δομές μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση του προβλήματος της γήρανσης του πληθυσμού και της μείωσης των γεννήσεων.

Οι κοινωνικές δομές και τα διάφορα προγράμματα δήμων συμβάλλουν:

- ▶ Στην Υποστήριξη της Οικογένειας
Μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη των οικογενειών και των γονέων. Παρέχοντας προγράμματα για την προσχολική φροντίδα, την εκπαίδευση, την ψυχολογική υποστήριξη και την προώθηση της ισορροπίας μεταξύ επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, οι κοινωνικές δομές ενισχύουν την απόφαση των ανθρώπων να αποκτήσουν παιδιά.
- ▶ Στην Παιδική Φροντίδα και Εκπαίδευση
Παρέχοντας ποιοτικά προγράμματα παιδικής φροντίδας και εκπαίδευσης, μπορούν να διευκολύνουν τις οικογένειες να συνδυάσουν την εργασία και την οικογενειακή ζωή. Αυτό μπορεί να εν-

θαρρύνει τις οικογένειες να αποκτήσουν περισσότερα παιδιά, καθώς η φροντίδα τους γίνεται πιο προσιτή.

► Στην Υποστήριξη των Ηλικιωμένων

Προγράμματα για τη φροντίδα των ηλικιωμένων μπορούν να εξασφαλίσουν ότι θα έχουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να ζήσουν άνετα και να αισθάνονται ενταγμένοι στην κοινότητά τους.

► Στην ενσωμάτωση μεταναστών

Προγράμματα με στόχο την προώθηση δίκαιης και βιώσιμης πολιτικής μετανάστευσης, που θα βασίζεται σε κριτήρια όπως οι ανάγκες της αγοράς εργασίας, οι ανθρωπιστικές ανάγκες και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Μερικά από τα σημαντικότερα προγράμματα ή υπηρεσίες κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι τα Κ.Α.Π.Η., τα Κ.Η.Φ.Η. το Βοήθεια στο Σπίτι, προγράμματα ένταξης ΑμΕΑ, υποστήριξης οικογενειών και νέων, το ΚΕ.Θ.Ε.Α, η Εναρμόνιση Επαγγελματικής και Οικογενειακής Ζωής, προγράμματα Εκπαίδευσης και Δια Βίου Μάθησης, Κέντρα Συμβουλευτικής Υποστήριξης Γυναικών Θυμάτων Βίας, Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί κ.α. Οι σημαντικότερες ομάδες πληθυσμού και οι αντίστοιχες δομές εξυπηρέτησης για θέματα που σχετίζονται με την υπογεννητικότητα και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής συνοψίζονται στον **Πίνακα 3-1**.

Πίνακας 3-1. Ομάδες πληθυσμού και δομές εξυπηρέτησης σχετικές με την κοινωνική πολιτική και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής

Ομάδα πληθυσμού	Δομές άσκησης πολιτικής
Ηλικιωμένοι	Κέντρα Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.)
	Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων (Κ.Η.Φ.Η.)
	Βοήθεια στο Σπίτι
	Γηροκομείο
	Κοινωνική Μέριμνα (Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας-Δράσεις Πρόληψης Υγείας)
Ευπαθείς κοινωνικά ομάδες - ΑΜΕΑ	Προνοιακά επιδόματα
	Επιδόματα οικονομικής ενίσχυσης
	Δημοτικά Ιατρεία
	Κοινωνικά Παντοπωλεία
	Κοινωνικά Φαρμακεία
	Ιατροκοινωνικά Κέντρα
Γυναίκες	Κέντρα Στήριξης Γυναικών
	Γραφεία Προώθησης της Ισότητας των Φύλων
Νέοι	Κέντρα Πληροφόρησης Νέων
	Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης

3.3.1 Πρόγραμμα “Βοήθεια στο σπίτι”

Το πρόγραμμα “Βοήθεια στο Σπίτι” απευθύνεται σε άτομα της τρίτης ηλικίας που δεν αυτοεξυπηρετούνται πλήρως και άτομα με κινητικές δυσλειτουργίες και ειδικά προβλήματα, με προτεραιότητα αυτούς που ζουν μόνοι τους ή δεν έχουν την πλήρη φροντίδα της οικογένειας ή που το εισόδημά τους δεν τους επιτρέπει να εξασφαλίσουν τις απαιτούμενες υπηρεσίες για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Σκοπός του Προγράμματος είναι να βελτιώσει την ποιότητα ζωής των ατόμων της τρίτης ηλικίας καθώς και ατόμων με κινητικά ή άλλα ειδικά προβλήματα (ΑμεΑ), να υποβοηθήσει την αυτόνομη και αξιοπρεπή διαβίωση, να υποστηρίξει το οικογενειακό περιβάλλον των επωφελούμενων και τέλος να προωθήσει την απασχόληση ικανού και εξειδικευμένου προσωπικού.

Από το πρόγραμμα προσφέρονται οι ακόλουθες υπηρεσίες:

- Συμβουλευτική και συναισθηματική στήριξη
- Ιατρική φροντίδα με επισκέψεις στο σπίτι
- Νοσηλευτική μέριμνα και φυσιοθεραπεία
- Οικογενειακή-Οικιακή Φροντίδα και ικανοποίηση πρακτικών αναγκών διαβίωσης
- Μικροαγορές, πληρωμή λογαριασμών
- Συνοδεία στις διάφορες υπηρεσίες

Το πρόγραμμα στελεκώνεται από καταρτισμένα στελέχη και επιστήμονες όπως:

- Κοινωνικοί λειτουργοί που έχουν τη συνολική εποπτεία των ωφελούμενων, αξιολογώντας τα περιστατικά, παρέχοντας κοινωνική υποστήριξη, ερχόμενοι σε επαφή με συναρμόδιους φορείς και παραπέμποντας περιστατικά που δεν άπτονται των υπηρεσιών του προγράμματος.
- Νοσηλευτές/τριες που προσφέρουν πρωτοβάθμιες υπηρεσίες υγείας και οι οποίες αφορούν σε κατ’ οίκον επισκέψεις για τη μέτρηση και καταγραφή των ζωτικών σημείων, τη συνταγογράφηση των φαρμάκων καθώς και συνοδεία σε νοσοκομεία για τις προγραμματισμένες εξετάσεις τους.
- Οικιακοί βοηθοί που αναλαμβάνουν τη διεκπεραίωση εξωτερικών εργασιών, την προμήθεια των ηλικιωμένων με είδη άμεσης ανάγκης, καθώς και την καθαριότητα του σπιτιού τους. Μια επιπλέον αρμοδιότητα των οικογενειακών βοηθών, ίσως η πλέον σημαντική για τους ανθρώπους αυτούς, είναι η συντροφιά που προσφέρουν αποδεικνύοντας έμπρακτα τον κοινωνικό χαρακτήρα του προγράμματος.

3.3.2 Κ.Η.Φ.Η. - Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων

Τα Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων είναι μονάδες ημερήσιας φιλοξενίας ηλικιωμένων που δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν απόλυτα (κινητικές δυσκολίες, άνοια κ.λπ.) των οποίων το περιβάλλον που τα φροντίζει εργάζεται η αντιμετώπιζε σοβαρά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα ή προβλήματα υγείας και αδυνατεί να ανταποκριθεί στη φροντίδα που έχει αναλάβει. Λειτουργούν σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους σε καθημερινή βάση και μπορούν να φιλοξενούν ηλικιωμένους για μικρό χρονικό διάστημα της ημέρας παρέχοντας τους υπηρεσίες φροντίδας (καθημερινή υγιεινή και νοσηλευτική), ψυχαγωγίας και δημιουργικής απασχόλησης. Αποσκοπούν στην παραμονή των ατόμων 3ης και 4ης ηλικίας στο οικείο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, στη διατήρηση της συνοχής της οικογένειας, στην εναρμόνιση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής των μελών της οικογένειας με ηλικιωμένο μέλος, στην αποφυγή της ιδρυματικής περιθάλψης και του κοινωνικού αποκλεισμού, στην εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης και

στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων αλλά και των άλλων μελών της οικογένειας. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη διασφάλιση των παρακάτω δικαιωμάτων:

- Να διαβιούν οι ηλικιωμένοι σε αξιοπρεπείς συνθήκες στο οικείο φυσικό και κοινωνικό τους περιβάλλον.
- Να υποστηρίζονται ώστε να διατηρούν την αυτονομία, την κοινωνική συμμετοχή, την επικοινωνία και την αυτόρκειά τους.
- Να απολαμβάνουν υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας, που τους εξασφαλίζουν υγεία και ποιοτική διαβίωση.

Παρέχουν υπηρεσίες ημερήσιας φιλοξενίας, στις οποίες περιλαμβάνονται:

- Νοσηλευτική φροντίδα,
- φροντίδα για την ικανοποίηση πρακτικών αναγκών διαβίωσης,
- ατομική υγιεινή,
- προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης,
- στο μέτρο του δυνατού, προγράμματα ανάπτυξης λειτουργικών και κοινωνικών δεξιοτήτων.

Τα ΚΗΦΗ διασυνδέονται σε λειτουργικό επίπεδο με ΚΑΠΗ που ενδεχομένως υπάρχουν στην ίδια περιοχή, αξιοποιώντας την εμπειρία των στελεχών στην καταγραφή και αξιολόγηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων της περιοχής, αλλά και την προσφορά εργασίας στελεχών του ΚΑΠΗ οι ειδικότητες των οποίων δεν περιλαμβάνονται στο βασικό κορμό των στελεχών του ΚΗΦΗ. Τα ΚΗΦΗ συνεργάζονται, επίσης, με τοπικούς φορείς που παρέχουν παρεμφερείς κοινωνικές υπηρεσίες, με μονάδες υγείας της περιοχής καθώς και με το Εθνικό Κέντρο Άμεσης Κοινωνικής Βοήθειας (ΕΚΑΚΒ). Ιδιαίτερης σημασίας είναι η συνεργασία του ΚΗΦΗ με το ΚΑΠΗ και άλλες οργανώσεις για την εξεύρεση εθελοντών. Προηγείται εκπαίδευση και κατάλληλη τοποθέτηση στη δομή.

3.3.3 Κ.Α.Π.Η. - Κέντρο Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων

Τα Κέντρα Ανοιχτής Προστασίας Ηλικιωμένων είναι ένας θεσμός που προσπαρίζει τα κοινωνικά δικαιώματα της τρίτης ηλικίας. Ιδρύθηκε το 1984 με νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Υγείας και Προνοίας. Ο θεσμός αναπτύχθηκε σταδιακά μέσω των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, και διευρύνθηκε σε όλη τη χώρα. Ο σκοπός των ΚΑΠΗ είναι η πρόληψη ψυχολογικών και κοινωνικών προβλημάτων των ηλικιωμένων, η συνεργασία του κοινωνικού συνόλου και των ειδικών φορέων σχετικά με τα προβλήματα των ηλικιωμένων, και η υγειονομική πρόληψη. Τα ΚΑΠΗ προσφέρουν ψυχοσυναισθηματική στήριξη, κοινωνική φροντίδα στα άτομα της τρίτης ηλικίας, ιατροφαρμακευτική και Νοσοκομειακή Περίθαλψη. Επίσης σε όσους χρειάζεται προσφέρεται και φυσικοθεραπεία. Επιπλέον παρέχεται εργοθεραπείαν και οργανωμένη ψυχαγωγία Τα ΚΑΠΗ βοηθάνε στην επιμόρφωση, στις διαλέξεις, στη μελέτη θεμάτων. Οργανώνουν επισκέψεις σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και κατασκηνώσεις.

3.3.4 Πρόγραμμα Κατ' οίκον Φροντίδας Συνταξιούχων

Με τις διατάξεις του άρθρου 138 του 4052/2012 θεσμοθετήθηκε η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου Προγράμματος με τίτλο "Πρόγραμμα κατ' οίκον φροντίδας Συνταξιούχων"⁶ για την κάλυψη των αναγκών της κατ' οίκον φροντίδας συνταξιούχων, οι οποίοι αντιμετωπίζουν πρόσκαιρα ή μόνιμα

6. Εθνικός Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης, Πρόγραμμα Κατ' οίκον Φροντίδας Συνταξιούχων.

προβλήματα υγείας ή αναπηρίας που καθιστούν δυσχερή την αυτόνομη διαβίωσή τους. Στοχεύει στη συστηματική παροχή υπηρεσιών κοινωνικής εργασίας, ψυχοκοινωνικής στήριξης, νοσηλευτικής φροντίδας, φυσικοθεραπείας, εργοθεραπείας και οικιακής βοήθειας καθώς και στη διευκόλυνση των ηλικιωμένων και των αναπήρων να συμμετέχουν σε πολιτιστικές, ψυχαγωγικές, κοινωνικές και θρησκευτικές δραστηριότητες. Το Πρόγραμμα καλύπτει τους συνταξιούχους όλων των φορέων κύριας ασφάλισης της χώρας, με σκοπό την κατοχύρωση συνθηκών αυτόνομης διαβίωσης των ηλικιωμένων και των ανάπηρων συνταξιούχων στην κατοικία τους, ώστε να εξασφαλιστεί η παραμονή τους στο οικείο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, να αποφευχθεί η παραπομπή τους σε μονάδες κλειστής φροντίδας και να προληφθούν καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού.

3.3.5 Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανασφάλιστων Υπερηλικών

Το Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανασφάλιστων Υπερηλικών⁷, λειτουργεί ως ασπίδα προστασίας για τους συμπολίτες μας που βρίσκονται σε μια ευαίσθητη ηλικία και δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν τον απαραίτητο για την συνταξιοδότηση ασφαλιστικό χρόνο. Χορηγείται σε ανασφάλιστους ηλικιωμένους, και σε αυτούς που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης, καταβάλλεται Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανασφάλιστων Υπερηλικών, εφόσον έχουν συμπληρώσει το 67ο έτος της ηλικίας τους και δεν λαμβάνουν ή δεν δικαιούνται να λάβουν σύνταξη από το εξωτερικό ή οποιαδήποτε ασφαλιστική ή προνοιακή παροχή από την Ελλάδα, μεγαλύτερη από το πλήρες ποσό του επιδόματος.

3.3.6 Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής⁸

Η δράση αφορά στην παροχή θέσεων φροντίδας και φιλοξενίας σε βρέφη, νήπια, παιδιά και Άτομα με Αναπηρία σε δημόσιους και ιδιωτικούς Βρεφικούς, Βρεφονηπιακούς, Βρεφονηπιακούς Σταθμούς Ολοκληρωμένης Φροντίδας, Παιδικούς Σταθμούς, Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών (Κ.Δ.Α.Π.) και Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών με Αναπηρία (Κ.Δ.Α.Π.Α. με Α.).

Η Δράση στοχεύει α) στην αύξηση και διατήρηση της απασχόλησης των ωφελούμενων γυναικών με χαμηλό οικογενειακό εισόδημα, σε θέσεις εργασίας με ισότιμους όρους, ώστε μέσα από την ουσιαστική διευκόλυνσή τους, να ανταποκριθούν στους απαιτητικούς κι αντικρουόμενους ρόλους τους, όπως αυτός της οικογενειακής μέριμνας και της παιδικής προστασίας, β) στην ουσιαστική στήριξη των ωφελούμενων, προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότιμη πρόσβασή τους στην εργασία, μέσω της παροχής ποιοτικών υπηρεσιών φροντίδας και φιλοξενίας βρεφών, νηπίων, παιδιών και ατόμων με αναπηρία και γ) στην ισότιμη και χωρίς αποκλεισμούς πρόσβαση των ευπαθών ομάδων (παιδιά και άτομα με αναπηρία) σε ποιοτικές κοινωνικές υπηρεσίες. Η δράση υλοποιείται από την Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α.)⁹. Στόχοι του Προγράμματος Εναρμόνισης Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής είναι:

- Η αύξηση και διατήρηση της απασχόλησης των ωφελούμενων με χαμηλό οικογενειακό εισόδημα και
- η στήριξη των ωφελούμενων γονέων, προκειμένου να διασφαλιστεί η πρόσβασή τους στην εργασία.

7. Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΟΠΕΚΑ), Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανασφάλιστων Υπερηλικών.

8. Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε.), 2021.

9. Για τις προϋποθέσεις και τις διαδικασίες υλοποίησης της δράσης, εκδίδονται κάθε έτος ΚΥΑ (επισπεύδον Υπουργείο είναι το Υπουργείο Ανάπτυξης). Περισσότερες πληροφορίες για το Πρόγραμμα, στον ιστότοπο eetaa.gr.

Με το Πρόγραμμα Εναρμόνισης Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής παρέχονται στους ενδιαφερόμενους γονείς θέσεις ποιοτικών κοινωνικών υπηρεσιών φροντίδας και φιλοξενίας σε βρέφη, νήπια και παιδιά.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το πρόγραμμα οικονομικής στήριξης των οικογενειών, που διευρύνει τον κύκλο των ωφελούμενων της δράσης Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής, και συγκεκριμένα απευθύνεται:

- Στις οικογένειες των υπαλλήλων και του Δημοσίου, των Ν.Π.Δ.Δ. και των Ο.Τ.Α. (Α΄ και Β΄ βαθμού),
- στους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα αυξάνοντας το εισοδηματικό κριτήριο του οικογενειακού εισοδήματος.

3.3.7 Μονάδες Φροντίδας Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης

Οι Μονάδες Φροντίδας Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης¹⁰ φροντίζουν βρέφη ή/και παιδιά μέχρι την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης για ορισμένο χρονικό διάστημα της ημέρας παρέχοντας τους συγκεκριμένες υπηρεσίες:

- Δημιουργικής απασχόλησης και ψυχαγωγίας,
- διαπαιδαγώγησης και ομαλούς ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης και
- διατροφής και φροντίδας.

Οι Μονάδες Φ.Π.Α.Δ. ανάλογα με την ηλικία των παιδιών που θα φιλοξενούν και το είδος των υπηρεσιών που θα παρέχουν σ' αυτά, διακρίνονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

- Βρεφικός Σταθμός για βρέφη από 2 μηνών μέχρι 2,5 χρονών, με ή χωρίς παροχή φαγητού.
- Παιδικός Σταθμός για παιδιά από 2,5 χρονών μέχρι την ηλικία εγγραφής τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση, με ή χωρίς παροχή φαγητού.
- Βρεφονηπιακός Σταθμός για βρέφη και παιδιά από 2 μηνών μέχρι την ηλικία εγγραφής τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση, με ή χωρίς παροχή φαγητού.
- Μονάδα Απασχόλησης Βρεφών ή/και Παιδιών για λίγες ώρες (έως 4 ώρες), χωρίς παροχή φαγητού.

3.3.8 ΚΔΑΠ Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών

Τα ΚΔΑΠ είναι Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών, που διαθέτουν παιδαγωγικούς χώρους δημιουργίας και διδασκαλίας, μέσα στους οποίους τα παιδιά κοινωνικοποιούνται με τη βιωματική συμμετοχή τους. Στις δομές αυτές απασχολούνται παιδιά 5 – 12 ετών κατά τις απογευματινές ώρες. Τα ΚΔΑΠ ΜεΑ δεν έχουν όριο ηλικίας και δέχονται παιδιά με αναπηρία ή και ενήλικες με νοσηρά προβλήματα.

Οι δομές ΚΔΑΠ αποσκοπούν:

- Στη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού μέσα από ατομικές ή ομαδικές δραστηριότητες.
- Στην παροχή κινήτρων, για να ασχοληθεί το κάθε παιδί με κάτι που πραγματικά του αρέσει.
- Στην ανάπτυξη καλής σωματικής υγείας με τη δημιουργία αθλητικών προγραμμάτων.
- Στην κοινωνικοποίηση των παιδιών μέσα από την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων.
- Στη στήριξη των γονέων, που εργάζονται κατά τις απογευματινές ώρες.

10. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μονάδες Φροντίδας Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης.

- Στη διευκόλυνση της μητέρας που εργάζεται.
- Οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στα ΚΔΑΠ είναι:
- Εμπλουτισμός γνώσεων, ο οποίος συμπληρώνει τη σχολική διδασκαλία.
- Καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, που προσφέρουν στα παιδιά τη δυνατότητα να εξωτερικεύσουν τα ταλέντα τους:
- Ζωγραφική, Ψηφιδωτά, Αγγειοπλαστική, Τραγούδι, Θέατρο– κουκλοθέατρο, Εκμάθηση χορών, Ρομποτική, Πειράματα, Origami, Εργαστήριο Πληροφορικής.

3.3.9 Βρεφονηπιακοί Σταθμοί Ολοκληρωμένης Φροντίδας

Οι Βρεφονηπιακοί Σταθμοί Ολοκληρωμένης Φροντίδας (Β.Σ.Ο.Φ.)¹¹ είναι μονάδες που παρέχουν υπηρεσίες ολοκληρωμένης φροντίδας σε παιδιά βρεφικής και προσχολικής ηλικίας με αναπηρία και εξασφαλίζουν τα ακόλουθα:

- Υγιεινή και ασφαλή παραμονή.
- Απασχόληση, διαπαιδαγώγηση, παιχνίδι, ψυχαγωγία, ανάπαυση.
- Ψυχολογική βοήθεια ανάλογα με την ηλικία.
- Μέριμνα για την ομαλή ψυχοσυναισθηματική και υγιεινή ανάπτυξη των παιδιών.

3.3.10 Κατασκηνώσεις – Παιδικές Εξοχές¹²

Κρατικό πρόγραμμα κατασκηνώσεων

Λειτουργούν 32 παιδικές εξοχές για τη φιλοξενία παιδιών ηλικίας 6 έως 16 ετών, ηλικιωμένων και ατόμων με αναπηρία, με χαμηλό οικογενειακό εισόδημα,

Η λειτουργία τους ανατίθεται κάθε έτος με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, στους οικείους Δήμους ή ΝΠΔΔ που λειτουργούν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

Ιδιωτικές Παιδικές Εξοχές

Λειτουργούν Παιδικές Εξοχές Ιδιωτικής και Εκκλησιαστικής Πρωτοβουλίας, κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα κατόπιν σχετικής αδείας που εκδίδεται από τον οικείο Περιφερειάρχη.

3.3.11 Πρόγραμμα “Πόλεις Φιλικές προς τους Ηλικιωμένους”

Το πρόγραμμα “Πόλεις Φιλικές προς τους Ηλικιωμένους”¹³ είναι μια πρωτοβουλία που ξεκίνησε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ) με στόχο τη δημιουργία περιβάλλοντος φιλικού προς τους ηλικιωμένους σε πόλεις και κοινότητες παγκοσμίως. Το πρόγραμμα προάγει την υγεία, την ευεξία και την κοινωνική συμπερίληψη των ηλικιωμένων, δημιουργώντας περιβάλλοντα που αντιστοιχούν στις ανάγκες τους.

Η πρωτοβουλία “Πόλεις Φιλικές προς τους Ηλικιωμένους” του ΠΟΥ βασίζεται σε οκτώ πυλώνες δράσης:

11. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Βρεφονηπιακοί Σταθμοί Ολοκληρωμένης Φροντίδας.
12. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Κατασκηνώσεις και Παιδικές Εξοχές.
13. WHO Global Network for Age-friendly Cities and Communities (“the Network”) Πρόγραμμα «Πόλεις Φιλικές προς τους Ηλικιωμένους».

1. Συμμετοχή των ηλικιωμένων: Ενθάρρυνση της συμμετοχής των ηλικιωμένων στις αποφάσεις που αφορούν το περιβάλλον και τις υπηρεσίες της πόλης.
2. Μεταφορική πρόσβαση: Εξασφάλιση της ευκολίας και της ασφάλειας στη μετακίνηση των ηλικιωμένων, με αντιστοίχιση των μεταφορικών υποδομών και υπηρεσιών στις ανάγκες τους.
3. Κατοικίες και δημόσιος χώρος: Δημιουργία κατοικιών και δημόσιου χώρου που είναι ασφαλείς, προσβάσιμοι και προσαρμοσμένοι στις ανάγκες των ηλικιωμένων.
4. Κοινωνική συμπερίληψη: Προώθηση της κοινωνικής συνδεσιμότητας και της συμμετοχής των ηλικιωμένων στην κοινότητα μέσω κοινωνικών δραστηριοτήτων και υπηρεσιών υποστήριξης.
5. Σεβασμός και κοινωνική συμπερίληψη: Προώθηση της συνείδησης και του σεβασμού για τα δικαιώματα και τις ανάγκες των ηλικιωμένων.
6. Υγεία και υπηρεσίες φροντίδας: Παροχή υγειονομικών υπηρεσιών και φροντίδας που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ηλικιωμένων.
7. Ασφάλεια: Ενίσχυση της ασφάλειας των ηλικιωμένων σε κάθε πτυχή της ζωής τους, συμπεριλαμβανομένης της πρόληψης της κακοποίησης και της κακοποίησης ευάλωτων ηλικιωμένων.
8. Πληροφόρηση και εκπαίδευση: Παροχή πληροφοριών, εκπαίδευσης και πρόσβασης σε υπηρεσίες για τους ηλικιωμένους και τους φροντιστές τους.

Μέσω της πρωτοβουλίας "Πόλεις Φιλικές προς τους Ηλικιωμένους", ο ΠΟΥ παρέχει τεχνική υποστήριξη, κατευθυντήριες γραμμές και πληροφορίες στις πόλεις που επιθυμούν να αναπτύξουν και να υλοποιήσουν προγράμματα φιλικά προς τους ηλικιωμένους. Όπως εξηγεί το δίκτυο European Network of Family-Friendly Municipalities - ELFAC, στόχος της δημιουργίας του Δικτύου αυτού είναι:

- «να επιτευχθεί κοινωνική, ανθρώπινη και οικονομική ανάπτυξη με επίκεντρο την ευημερία των οικογενειών και των μελών τους, που αποτελούν το μέλλον της επικράτειας,
- να διαδώσει στην Ευρώπη μια κουλτούρα προσανατολισμένη στην οικογένεια,
- να ενδυναμώσει τις οικογένειες σε μια σχέση επικουρικότητας με την τοπική διοίκηση και την κοινωνία των πολιτών,
- να δώσει στις οικογένειες τις ευκαιρίες να ζήσουν τα σχέδια της ζωής τους και να έχουν τον αριθμό των παιδιών που επιθυμούν στο πιο φιλόξενο περιβάλλον,
- να παρακολουθούν και να μελετούν τις δημογραφικές τάσεις και δυναμικές που επηρεάζουν τις οικογένειες.»

Στη διακήρυξη της 1^{ης} συνάντησης του Ευρωπαϊκού αυτού Δικτύου, οι συμμετέχοντες Δήμοι και οι οικογενειακές οργανώσεις - μέλη της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας συμφώνησαν, να:

- «1. κάνουν έκκληση για να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην "επένδυση σε οικογένειες με παιδιά", ειδικά για πολύτεκνες οικογένειες, μέσω κινήτρων που πρέπει να δοθούν στους Δήμους προκίζοντάς τους με σχετικά κονδύλια,
2. ζητούν καλύτερα μέτρα για ένα καθαρότερο, ασφαλέστερο και πιο βιώσιμο περιβάλλον,
3. ζητούν ιδιαίτερη προσοχή στα εθνικά και ευρωπαϊκά δίκτυα προκειμένου να δοθεί προτεραιότητα στα παιδιά και στις οικογένειες ως θεμελιώδεις φορείς κάθε δήμου,
4. ενθαρρύνεται η ενεργός συμμετοχή των νέων στη ζωή του Δήμου,
5. αναζητούνται τρόποι στήριξης οικογενειών χωρίς επιπλέον κόστος,

6. δημιουργούνται φόρουμ για οικογένειες, όπου μπορούν να εκφράσουν τις επιθυμίες τους σε θέματα της κοινότητας,
7. επιδιώκεται η συνεχής συνεργασία Δήμων με οικογενειακούς συλλόγους, καθώς και ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις, τοπικές, περιφερειακές και εθνικές κυβερνήσεις προκειμένου να αναπτυχθεί μια κουλτούρα φιλική προς την οικογένεια, που θα επιτρέψει να οικοδομηθούν περισσότερο ανθρώπινοι, βιώσιμοι και ανθεκτικοί Δήμοι.»

Οι Δήμοι που επιθυμούν να ενταχθούν στο Δίκτυο πρέπει να πληρούν ορισμένα κριτήρια και να μπορούν να αποδείξουν τη συμμόρφωσή τους σε αυτά. Η διαδικασία ένταξης περιλαμβάνει μια επιστολή δέσμευσης του Δημάρχου και του Δημοτικού Συμβουλίου ότι συμφωνούν με τους σκοπούς του Δικτύου και έχουν την πρόθεση να βελτιώσουν εντός διετίας τις επιδόσεις τους, στις πολιτικές στήριξης της οικογένειας προκειμένου να ζητήσουν πιστοποίηση μετά από δύο έτη στα οποία θα δείξουν βελτιωμένα αποτελέσματα για τις σχετικές δράσεις τους υπέρ των οικογενειών με παιδιά και ειδικότερα των μεγάλων οικογενειών.

3.3.12 Πρόγραμμα «3η e-λικία»

Το πρόγραμμα «3η e-λικία»¹⁴ υλοποιείται από το Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας (ΕΔΥΤΕ ΑΕ – GRNET), εποπτευόμενο φορέα του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης. Στήριζεται στη δημιουργία και λειτουργία «Ψηφιακών Γωνιών» σε επιλεγμένα σημεία των Δήμων, όπου δημότες άνω των 60 ετών μπορούν να απευθύνονται και να συμμετέχουν στο δωρεάν πρόγραμμα Ψηφιακής Ενδυνάμωσης και Εκπαίδευσης. Η υλοποίησή της υποστηρίζεται από ειδικά εκπαιδευμένους «Ψηφιακούς Βοηθούς – Εκπαιδευτές», οι οποίοι καθοδηγούν, εκπαιδεύουν και υποστηρίζουν τους δημότες της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας. Στόχος της δράσης είναι οι πολίτες να εξοικειώνονται και να χρησιμοποιούν τις ψηφιακές υπηρεσίες που παρέχει ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας και να αναπτύξουν αντίστοιχες ψηφιακές ικανότητες. Ταυτόχρονα, να μπορούν να επικοινωνούν και να δικτυώνονται με τα προσφιλή και αγαπημένα τους πρόσωπα μέσω των σύγχρονων ψηφιακών μέσων επικοινωνίας και κοινωνικών δικτύων με αυτοπεποίθηση, ασφάλεια και εμπιστοσύνη στα ψηφιακά μέσα και στις νέες τεχνολογίες. Το πρόγραμμα στοχεύει να αποτελέσει ένα σημαντικό και φιλόδοξο έργο κοινωνικού χαρακτήρα για την παροχή υπηρεσιών ψηφιακής εκπαίδευσης, καθώς και υποστήριξης σε θέματα πρόσβασης σε ψηφιακές υπηρεσίες. Η πιλοτική εφαρμογή του έργου θα αποτελέσει τη βάση για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του ευρύτερου έργου που θα υλοποιηθεί σε όλη τη χώρα, όπως περιγράφεται στα έργα της Βίβλου Ψηφιακού Μετασχηματισμού του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης.

3.3.13 Δράση «Νταντάδες της Γειτονιάς»¹⁵

Η Δράση στοχεύει στην προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στην απασχόληση μέσω της εναρμόνισης της επαγγελματικής και της οικογενειακής ζωής των εργαζόμενων γονέων ή των γονέων σε αναζήτηση εργασίας και την υποστήριξη της πρόσβασης και της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας. Το πρόγραμμα «Νταντάδες της Γειτονιάς» εμπίπτει στον άξονα δράσεων υπέρ της συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, ο οποίος αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την ισότητα, για τα επόμενα χρόνια. Το έργο θα υλοποιηθεί σε πιλοτικό αρχικά επίπεδο σε 61 δήμους της χώρας και στη συνέχεια θα εφαρμοστεί σταδιακά σε όλη την επικράτεια. Το πρόγραμμα αυτό αφορά κυρίως τη φύλαξη βρεφών ηλικίας από δύο μηνών έως 2,5 ετών και προβλέπει την οικονομική ενίσχυση των εργαζομένων –κυρίως– γονέων, των μονογονέων, των αναδόχων και γενικά της οικογένειας

14. Εθνική Ακαδημία Ψηφιακών Ικανοτήτων, Πρόγραμμα «3^η e-λικία».

15. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Δράση «Νταντάδες της Γειτονιάς».

οριζόντια, για τη φύλαξη του παιδιού ή των παιδιών τους, είτε εντός της οικογενειακής εστίας είτε στο σπίτι μιας/ενός παιδαγωγού-φροντιστή. Οι δήμοι που εντάσσονται στο πρόγραμμα είναι οι εξής:

1. Δήμος Αβδήρων	22. Δήμος Ζίτσας	43. Δήμος Νέας Ιωνίας
2. Δήμος Αλεξανδρούπολης	23. Δήμος Ηγουμενίτσας	44. Δήμος Ν. Κέρκυρας
3. Δήμος Αγίων Αναργύρων	24. Δήμος Ικαρίας	45. Δήμος Ορεσιτιάδας
4. Δήμος Αγρινίου	25. Δήμος Ισθμιαίας Αιδηψού	46. Δήμος Παλαιού Φαλήρου
5. Δήμος Αμφιλοχίας	26. Δήμος Καβάλας	47. Δήμος Παλαμά
6. Δήμος Ανατολικής Σάμου	27. Δήμος Καλλιθέας	48. Δήμος Περιστερίου
7. Δήμος Άνδρου	28. Δήμος Καρδίτσας	49. Δήμος Πνενιού
8. Δήμος Αποκορώνου	29. Δήμος Καρπάθου	50. Δήμος Πρέβεζας
9. Δήμος Αργοστολίου	30. Δήμος Κορδελιού-Ευόσμου	51. Δήμος Πύλου Νέστορος
10. Δήμος Αρταίων	31. Δήμος Κορινθίων	52. Δήμος Πύργου
11. Δήμος Βέλλου-Βόχας	32. Δήμος Κομοτηνής	53. Δήμος Ρήγα Φεραίου
12. Δήμος Βοΐου	33. Δήμος Κρωπίας	54. Δήμος Σάμης
13. Δήμος Βόρειας Κέρκυρας	34. Δήμος Κω	55. Δήμος Σπτείας
14. Δήμος Βόρειας Κυνουρίας	35. Δήμος Λεβαδέων	56. Δήμος Σουλίου
15. Δήμος Γόρτυνας	36. Δήμος Λευκάδος	57. Δήμος Σύρου-Ερμούπολης
16. Δήμος Γρεβενών	37. Δήμος Μάνδρας-Ειδυλλίας	58. Δήμος Φαρκαδόνας
17. Δήμος Δίου-Ολύμπου	38. Δήμος Μαντουδίου-Λίμνης-Αγίας Άννας	59. Δήμος Φλώρινας
18. Δήμος Εμμανουήλ Παππά	39. Δήμος Μυκόνου	60. Δήμος Χαλκιδέων
19. Δήμος Ελασσόνας	40. Δήμος Μυτιλήνης	61. Δήμος Χανίων
20. Δήμος Εορδαίας	41. Δήμος Νάξου και Μικρών Κυκλάδων	
21. Δήμος Ευρώτα	42. Δήμος Ναυπλιέων	

3.3.14 Το Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη

Το Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη¹⁶ είναι ένα δίκτυο που εμπνέει τους Δήμους-μέλη του να ανταλλάσσουν και να σχεδιάζουν μαζί καλές πρακτικές εφαρμογές με αντικείμενο την κοινωνική ένταξη προσφύγων και μεταναστών, προκειμένου μέσω συντονισμένων δράσεων και παρεμβάσεων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο να επιτύχουν την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής. Συστάθηκε τον Ιανουάριο του 2018 στη βάση μνημονίου συνεργασίας μεταξύ των δύο μεγαλύτερων Δήμων της χώρας –της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Με πρωτοβουλία της Αθήνας, από τον Απρίλιο του 2020, τη λειτουργία του Δικτύου υποστηρίζουν από κοινού ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Οι δύο οργανισμοί, με γνώμονα τις προτεραιότητες που θέτουν οι Δήμοι-μέλη του Δικτύου, παρέχουν υποστήριξη για την ανάπτυξη μηχανισμών και πρωτοβουλιών με μακροπρόθεσμο όφελος τόσο για τις κοινωνίες υποδοχής όσο και για τον προσφυγικό και μεταναστευτικό πληθυσμό. Σήμερα, το Δίκτυο αποτελείται από 18 Δήμους, των οποίων συνολικά ο πληθυσμός ανέρχεται σε 3.103.893 κατοίκους.

16. Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη.

Δήμοι-μέλη: Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Δέλτα, Ηράκλειο, Ιωάννινα, Καλαμαριά, Καρδίτσα, Κατερίνη, Λάρισα, Λειβαδιά, Νεάπολη – Συκεών, Ν. Φιλαδέλφεια – Ν. Χαλκηδόνα, Πειραιάς, Τήλος, Τρίκαλα, Τρίπολη, Χανιά, Άγιος Δημήτριος.

Τα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής προς την τοπική αυτοδιοίκηση έχουν δύο πύλες εισόδου, τις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες και τις εθνικές πολιτικές. Επειδή πολλές φορές οι δικαιούχοι είναι αποδέκτες περισσότερων του ενός προγραμμάτων είναι δύσκολος ο συντονισμός των φορέων για την υλοποίησή τους, εξαιτίας της γραφειοκρατίας, της έλλειψης δομών αλλά και προσωπικού. Οι δράσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι σε συνάρτηση με την εθνική πολιτική και το κεντρικό κράτος το οποίο διαχειρίζεται τις χρηματοδοτήσεις είτε με πόρους που προέρχονται από το ίδιο είτε με πόρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν υπάρχει ουσιαστική αποκέντρωση υπηρεσιών, ούτε κατάλληλη οργανωτική υποδομή αποτελεί και το μεγαλύτερο εμπόδιο στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής.

Επιπλέον λόγοι που δημιουργούν δυσχέρειες στην υλοποίηση των προγραμμάτων αφορούν:

- Τις τοπικές ιδιαιτερότητες.
- Την έλλειψη εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού για την επεξεργασία στοιχείων σε τοπικό επίπεδο ώστε να εκπονηθούν μελέτες βασιζόμενες σε ποσοτικά δεδομένα.
- Την αδυναμία αξιολόγησης των προγραμμάτων λόγω της έλλειψης στοχοθεσίας και δεικτών απόδοσης.
- Την έλλειψη προσωπικού στους φορείς κοινωνικής πολιτικής της αυτοδιοίκησης λόγω του μακρόχρονου περιορισμού των προσλήψεων.
- Την έλλειψη εστιασμένου και εξατομικευμένου συντονισμού. Οι δικαιούχοι προγραμμάτων πολλές φορές είναι αποδέκτες πολυδιάστατης κοινωνικής πολιτικής. Αυτό απαιτεί την συνεργασία περισσότερων του ενός φορέων που υλοποιούν τα προγράμματα αυτά. Ο συντονισμός μεταξύ τους είναι δύσκολος και τις περισσότερες φορές το πρόβλημα ξεκινά από το κρατικό επίπεδο συμπαρασύροντας και το τοπικό.

Όσο παρά τα προβλήματα, σήμερα φαίνεται να διαμορφώνεται ένας εξαιρετικά δυναμικός χώρος, με επίκεντρο τον τομέα της κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο.

3.4 Ο ρόλος της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας (Κ.Ε.Δ.Ε.)

Η Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδας (ΚΕΔΕ) είναι ο φορέας που εκπροσωπεί τους δήμους και διαδραματίζει ρόλο συντονισμού και ανταλλαγής πληροφοριών. Μπορεί να αναλάβει πρωτοβουλίες και να προτείνει μέτρα και πολιτικές για την αντιμετώπιση του δημογραφικού. Συχνά συνεργάζεται με τις αρχές και τις τοπικές αυτοδιοικήσεις για την υλοποίηση δράσεων και προγραμμάτων. Προτεραιότητα για την ΚΕΔΕ τα τελευταία χρόνια αποτελεί η ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών που συμβάλουν στο δημογραφικό πρόβλημα της χώρας. Ως συντονιστικός φορέας των δήμων, πέτυχε μετά τη θεσμοθέτηση συγκεκριμένης νομοθετικής διάταξης την οποία εισογήθηκε με ομόφωνη απόφασή του το Δ.Σ., το πάγιο αίτημα για τη δυνατότητα παροχής από τους δήμους εφάπαξ χρηματικού βοηθήματος στις μπτέρες με τέσσερα και πλέον τέκνα. Επιπλέον διεκδικεί τη σύσταση Εθνικής Επιτροπής για το Δημογραφικό και τη μεταφορά στην Τοπική Αυτοδιοίκηση του «Τοπικού Κοινωνικού Κράτους», θέμα που προτάθηκε, στην αρμόδια Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή της Βουλής για το δημογραφικό.

Πρόσφατα, η ΚΕΔΕ υπέγραψε Μνημόνιο Συνεργασίας με το Ινστιτούτο Prolepsis στο πλαίσιο του προγράμματος «Φιλία σε κάθε ηλικία». Το Ινστιτούτο Prolepsis υλοποιεί το Πρόγραμμα «Φιλία σε κάθε Ηλικία» για την αντιμετώπιση της κοινωνικής απομόνωσης και της μοναξιάς των ηλικιωμένων σε συνεργασία με τον διεθνή οργανισμό Les Petits Frères des Pauvres (PFP). Αποτελεί δε συνέχεια του ερευνητικού έργου σε θέματα προληπτικής ιατρικής και των πολυετών δράσεων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των ατόμων τρίτης ηλικίας, με στόχους:

- Την καταπολέμηση της μοναξιάς και της κοινωνικής απομόνωσης των ηλικιωμένων μέσα από την ανθρώπινη επαφή και τη δημιουργία δεσμών φιλίας.
- Την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των ηλικιωμένων.
- Την ανάδειξη των αναγκών και των προβλημάτων της Τρίτης Ηλικίας.
- Την ενίσχυση του εθελοντισμού στην Ελλάδα.

Το Πρόγραμμα «Φιλία σε κάθε Ηλικία» περιλαμβάνει τη δημιουργία ομάδων εθελοντών σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας – γειτονιάς, οι οποίες εθελοντών παρέχουν υποστήριξη στους ηλικιωμένους μέσα από τηλεφωνική επικοινωνία ή επισκέψεις κατ' οίκον σε εβδομαδιαία βάση, διοργάνωση συλλογικών δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων δράσεων, κ.λπ.. Σκοπός του Μνημονίου είναι ο προσδιορισμός κοινών δράσεων ανάμεσα στην ΚΕΔΕ και το Ινστιτούτο Prolepsis στο πλαίσιο του προγράμματος «Φιλία σε κάθε ηλικία», το οποίο στοχεύει στην καταπολέμηση της μοναξιάς και της κοινωνικής απομόνωσης των ατόμων Τρίτης Ηλικίας. Οι δράσεις συνεργασίας ΚΕΔΕ και Ινστιτούτου Prolepsis περιλαμβάνουν ενδεικτικά:

- Παροχή αιγίδας από την ΚΕΔΕ για τη συνολική υποστήριξη Προγράμματος «Φιλία σε κάθε Ηλικία».
- Κοινές δράσεις για την ανάδειξη των αναγκών της Τρίτης Ηλικίας και ιδιαίτερα της ανάγκης καταπολέμησης της μοναξιάς και της κοινωνικής απομόνωσης. Οι από κοινού δράσεις θα έχουν ως στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των δήμων αλλά και του κοινού, ευρύτερα, καθώς και την ανάληψη δράσης μέσω της συνεργασίας και εφαρμογής του προγράμματος σε περισσότερους δήμους.
- Διάχυση της πληροφόρησης του προγράμματος προς κάθε δήμο, μέσω ενημερωτικού email, διαδικτυακών μέσων ενημέρωσης.

Στο ίδιο πλαίσιο, τον Φεβρουάριο του 2022, η ΚΕΔΕ υπέγραψε πρωτόκολλο Συνεργασίας με την ΕΕ-TAA και την HOPE genesis με αντικείμενο την προώθηση της συνεργασίας σε ερευνητικό και εκπαιδευτικό επίπεδο για την επίτευξη στρατηγικών στόχων που αφορούν την αντιμετώπιση του προβλήματος της υπογεννητικότητας στην Ελλάδα.

Ειδικότερα η συνεργασία αφορά στη διαμόρφωση πλαισίου κοινής δράσης για την προώθηση κοινών ενεργειών όπως:

- Την ανάπτυξη, υποστήριξη και υλοποίηση καινοτόμων δράσεων για την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας.
- Τη συμμετοχή σε κοινές ερευνητικές και επιμορφωτικές δράσεις και ολιστικές παρεμβάσεις για την εξάλειψη του κοινωνικού στίγματος που σχετίζεται με την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και την εκπαίδευση των νέων για την αναπαραγωγική υγεία ως μέρος του οικογενειακού τους προγραμματισμού.
- Την προσέλκυση χρηματοδότησης από ανταγωνιστικά Εθνικά, Ευρωπαϊκά και Διεθνή ερευνητικά

έργα σε συνεργασία με Διεθνείς Ερευνητικούς Οργανισμούς, Φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Τοπικής Ανάπτυξης, Κοινωνικούς Φορείς, καθώς και Ιδρύματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

- Την παροχή προγραμμάτων δια βίου μάθησης και on line προγραμμάτων.
- Τη διοργάνωση συνεδρίων, συμποσίων, σεμιναρίων και άλλων εκδηλώσεων αμοιβαίου ενδιαφέροντος.

Στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών που λαμβάνονται από την ΚΕΔΕ, το Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΙΤΑ) της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδας, εκπόνησε μελέτη τον Σεπτέμβριο του 2022 (με σχετική ανάθεση στην Ανωτάτη Συνομοσπονδία Πολυτέκνων Ελλάδος, θεσμικό κοινωνικό εταίρο για θέματα οικογένειας και παιδιού) για την πολιτική υποστήριξης εκ μέρους των Δήμων των ηλικιωμένων και των οικογενειών με παιδιά (ΑΣΠΕ, 2022).

Στο πλαίσιο της ένταξης μεταναστών, η ΚΕΔΕ συμμετέχει μαζί με οκτώ πόλεις και οκτώ εθνικές ενώσεις στο IncluCities Project, ένα τριετές έργο υπό την ηγεσία του Συμβούλιο Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης (Council of European Municipalities and Regions - CEMR) και χρηματοδοτούμενο από το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (Asylum, Migration and Integration Fund - AMIF 2021-2027) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το IncluCities στοχεύει στη βελτίωση της ενσωμάτωσης των υπηκόων τρίτων χωρών μέσω:

- Της ανταλλαγής γνώσεων μεταξύ πόλεων προκειμένου να βελτιωθούν οι πρακτικές ένταξης.
- Της ενίσχυση των ικανοτήτων των μεσαίων πόλεων και των ενώσεων τοπικών και περιφερειακών κυβερνήσεων για την καλύτερη εφαρμογή πολιτικών για την ένταξη.
- Της ενίσχυσης του ρόλου των εθνικών ενώσεων ως βασικών παραγόντων που ενισχύουν τον συντονισμό μεταξύ των επιπέδων διακυβέρνησης και ενθαρρύνουν την ανταλλαγή γνώσεων.

3.5 Ενδεικτικές Δράσεις ΟΤΑ για την πρόληψη και την αντιμετώπιση συνεπειών του δημογραφικού

Στην παρούσα ενότητα, επιχειρείται μία ενδεικτική καταγραφή δράσεων ΟΤΑ με αντίκτυπο στην οικογένεια και τους ηλικιωμένους, που έχουν ήδη εφαρμοστεί σε Δήμους στην Ελλάδα. Στόχος είναι η αποτύπωση ιδεών, δράσεων και έργων που έχουν υιοθετηθεί και εφαρμοστεί σε περιοχές στην Ελλάδα και αποτελούν πρωτότυπες και καινοτόμες ενέργειες, που βοηθούν άμεσα ή έμμεσα την οικογένεια και τους ηλικιωμένους. Επισημαίνεται ότι αποτυπώνονται ορισμένες μόνο δράσεις και ασφαλώς δεν καλύπτεται το σύνολο των δήμων της χώρας όπου ενδέχεται να υλοποιούνται αντίστοιχες ή και καλύτερες προσπάθειες (Πίνακας 3-2). Η καταγραφή έγινε από 13 περιφέρειες, είναι αλφαβητική (βάση δήμου) και έγινε λαμβάνοντας υπόψη τα ακόλουθα κριτήρια:

- Προώθηση δράσεων φιλικών προς τα παιδιά και την οικογένεια
- Προώθηση της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες
- Καινοτομία στις υπηρεσίες υγείας και φροντίδας ηλικιωμένων
- Ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών
- Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας για την παραμονή στις πόλεις
- Αναβάθμιση των υποδομών για βιώσιμες πόλεις
- Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους

Πίνακας 3-2. Κατάλογος δράσεων των Δήμων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση συνεπειών του δημογραφικού

Περιφέρεια	Δήμος	Δράσεις	Κριτήρια Καταγραφής
Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	Δήμος Αλεξανδρούπολης	Δράση εξοικείωσης με την τεχνολογία και τα social media για τα άτομα τρίτης ηλικίας	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Ορεστιάδας	Τηλεφροντίδα και τηλεπαρακολούθηση μέσω εφαρμογής καινοτόμων τεχνολογιών και παροχής υπηρεσιών τηλεϊατρικής	Καινοτομία στις υπηρεσίες υγείας και φροντίδας ηλικιωμένων
Δυτικής Μακεδονίας	Δήμος Γρεβενών	Δράση «έξυπνων οικιών» αυτόνομης διαβίωσης ηλικιωμένων	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Κοζάνης	Ένταξη στις 100 Κλιματικά Ουδέτερες και Έξυπνες Πόλεις της Ευρώπης έως το 2030	Αναβάθμιση των υποδομών για βιώσιμες πόλεις
Κεντρικής Μακεδονίας	Δήμος Αμπελοκήπων Μενεμένης	Φεστιβάλ Εκπαιδευτικής Ρομποτικής, Έρευνας και Καινοτομίας FLL 2023	Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας για την παραμονή στις πόλεις
	Δήμος Θεσσαλονίκης	URBACT III & ARRIVAL CITIES	Πρώιμη της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες
	Δήμος Καλαμαριάς	Ψηφιακός γραμματισμός στην τρίτη ηλικία	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Παύλου Μελά	"ΠΑΙΔΙΚΗ ΟΜΠΡΕΛΑ"	Πρώιμη δράσεων φιλικών προς τα παιδιά και την οικογένεια
	Δήμος Πυλαίας Χορτιάτη	Ολοκληρωμένο Σύστημα Φροντίδας Υγείας LLM Care	Πρώιμη δράσεων φιλικών προς τα παιδιά και την οικογένεια
Ιονίων Νήσων	Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων	Καθαρή ενεργειακή μετάβαση των Διαποντίων Νήσων	Αναβάθμιση των υποδομών για βιώσιμες πόλεις
Ηπείρου	Δήμος Ιωαννιτών	Ψηφιακές Γωνιές	Πρώιμη δράσεων φιλικών προς τα παιδιά και την οικογένεια
	Δήμος Ηγουμενίτσας	Συμβουλευτικός Σταθμός για την Άνοια	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
Θεσσαλίας	Δήμος Κιλελέρ	Συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία νόσου Alzheimer	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Καρδίτσας	Το "Σταυροδρόμι"	Πρώιμη της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες
	Δήμος Λάρισας	Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών και Προσφύγων	Πρώιμη της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες
Στερεάς Ελλάδας	Δήμος Λεβαδέων	Πρόγραμμα Φιλοξενίας Προσφύγων	Πρώιμη της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες

Περιφέρεια	Δήμος	Δράσεις	Κριτήρια Καταγραφής
Πελοποννήσου	Δήμος Καλαμάτας	Δράσεις Προληπτικής Ιατρικής	Καινοτομία στις υπηρεσίες υγείας και φροντίδας ηλικιωμένων
	Δήμος Τρίπολης	HORIZON- Πρόγραμμα για την υγεία 300 ηλικιωμένων	Καινοτομία στις υπηρεσίες υγείας και φροντίδας ηλικιωμένων
Αττικής	Δήμος Αγίου Δημητρίου	Πάρκο Οικογένειας	Προώθηση δράσεων φιλικών προς τα παιδιά και την οικογένεια
	Δήμος Αθηναίων	Curing the Limbo	Προώθηση της ενσωμάτωσης μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες
	Δήμος Αλίμου	Πρόγραμμα Smart Bear-Υγίης Γήραση	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Αμαρουσίου	Καινοτομία σε κάθε ηλικία	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Παλαιού Φαλήρου	Πρόγραμμα Smart Bear-Υγίης Γήραση	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Παπάγου Χολαργού	Αγώνες «GERI OLYMPICS»	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Νέας Σμύρνης	Στήριξη πολύτεκνων οικογενειών	Ενίσχυση των πολύτεκνων οικογενειών
Νοτίου Αιγαίου	Δήμος Άνδρου	Πρόγραμμα «Φιλία σε κάθε Ηλικία»	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
	Δήμος Ρόδου	Γερνάμε Ενεργά	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους
Βορείου Αιγαίου	Δήμος Μυτιλήνης	Μπότερες & Παιδιά Εν Δράσει	Προώθηση δράσεων φιλικών προς τα παιδιά και την οικογένεια
Κρήτης	Δήμος Μαλεβιζίου	Καταγραφή και χαρτογράφηση των αναγκών υγείας των ηλικιωμένων	Καινοτομία στις υπηρεσίες υγείας και φροντίδας ηλικιωμένων
Δυτικής Ελλάδας	Δήμος Πατρέων	Τρίτη Ηλικία	Κοινωνική συνοχή, καινοτόμες δράσεις για τους ηλικιωμένους

3.5.1 Δήμος Αγίας Βαρβάρας Καινοτόμες κοινωνικές δράσεις για τους ανθρώπους της Τρίτης και Τέταρτης Ηλικίας¹⁷

Σημαντικές κοινωνικές δράσεις σχεδιάστηκαν και υλοποιούνται για τους ανθρώπους τρίτης και τέταρτης ηλικίας από τον δήμο Αγίας Βαρβάρας, μέσω της αξιοποίησης του προγράμματος Ο.Χ.Ε Δυτικής Αθήνας, με διεύρυνση και ενίσχυση του υφιστάμενου δικτύου κοινωνικών υπηρεσιών. Ειδικότερα προβλέπονται:

- Φυσικοθεραπεία σε οργανωμένο δημοτικό φυσικοθεραπευτήριο και κατ' οίκον, για τους πολίτες με ιδιαίτερα χαμηλά εισοδήματα ή ανασφάλιστους.
- Εργοθεραπεία σε σύγχρονες εγκαταστάσεις και κατ' οίκον, με έμφαση στα άτομα με αναπηρία.

17. Δήμος Αγίας Βαρβάρας, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

- Επέκταση των υπηρεσιών «Βοήθεια στο σπίτι» με την συνδρομή Νοσηλεύτη Πανεπιστημιακού επιπέδου και Επισκέπτη Υγείας.
- Εξοικείωση των ηλικιωμένων στη χρήση υπολογιστών, κινητών τηλεφώνων και άλλων ηλεκτρονικών μέσων, με στόχο τη μη περιθωριοποίησή τους και τη διευκόλυνση της καθημερινότητάς τους.
- Δράσεις ψυχαγωγίας και ευεξίας.

Τα παραπάνω υποστηρίζονται από εξειδικευμένους επιστήμονες υψηλών δεξιοτήτων, Εργοθεραπευτή, Νοσηλεύτη, Κοινωνικούς Λειτουργούς, Επισκέπτη υγείας, Επιστήμονα Πληροφορικής.

3.5.2 Δήμος Αγίου Δημητρίου Αττικής 🏡 Πάρκο Οικογένειας

Το «Πάρκο Οικογένειας»¹⁸ παραδόθηκε στους κατοίκους του Δήμου Αγίου Δημητρίου Αττικής (και όχι μόνο) και λειτουργεί για τις οικογένειες και κυρίως για τα παιδιά, τα οποία θα μπορούν να παίζουν με ασφάλεια στο εσωτερικό του. Το πάρκο προσφέρει ακόμη τη δυνατότητα για άθληση και αναψυχή και είναι με όλες τις απαραίτητες προδιαγραφές για την πρόσβαση ΑμεΑ. Συγκεκριμένα, το νέο πάρκο περιλαμβάνει:

- Μία πιστοποιημένη παιδική χαρά με ολοκαίνουργια όργανα.
- Εκτεταμένες φυτεύσεις όμορφων λουλουδιών.
- Όργανα γυμναστικής για άσκηση και για τους μεγαλύτερους.
- Καινούργια παγκάκια και καθιστικά για ξεκούραση και χαλάρωση.
- Δύο σιντριβάνια.
- Μία κυκλική διαδρομή για ποδήλατο με ασφάλεια.
- Προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία.

3.5.3 Δήμος Αθηναίων 🏡 Curing the Limbo¹⁹

Το ευρωπαϊκό πιλοτικό πρόγραμμα «Curing the Limbo» έχει στόχο τη δημιουργία ενός δυναμικού και καινοτόμου μοντέλου ένταξης μέσω του οποίου οι πρόσφυγες ενεργοποιούνται, παρακολουθούν μαθήματα ελληνικών, αγγλικών, δημιουργικής έκφρασης και νέων τεχνολογιών, αποκτούν πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή κατοικία και συμμετέχουν σε συνεδρίες επαγγελματικής συμβουλευτικής προσαρμοσμένες στο προφίλ τους. Έτσι, γίνονται μέρος της πόλης, διασυνδέονται με τις ομάδες ενεργών πολιτών και μετέχουν σε δραστηριότητες στις γειτονιές της Αθήνας. Μαζί λοιπόν, οι πρόσφυγες και η πόλη βγαίνουν από το στάδιο της αδράνειας, δραστηριοποιούνται, συνεργάζονται και συνυπάρχουν.

3.5.4 Δήμος Αλεξανδρούπολης 🏡 Δράση εξοικείωσης με την τεχνολογία και τα social media για τα άτομα τρίτης ηλικίας²⁰

Στην Αλεξανδρούπολη, πρόσκληση συμμετοχής στη δράση ενημέρωσης και εξοικείωσης με την τεχνολογία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, απευθύνει σε άτομα τρίτης ηλικίας, το Κέντρο Κοινότητας του Δήμου. Όπως σημειώνει μεταξύ άλλων η εξοικείωση των ατόμων τρίτης ηλικίας με την τεχνολογία, δε συμβάλλει μόνο στη ψυχοσωματική τους υγεία, αποτελεί ταυτόχρονα, αναφάιρετο δικαίωμα πρόσβασης στη γνώση, στην ελευθερία επιλογής των πηγών πληροφόρησης και στη συμμετοχή στα κοινωνικά δρώμενα.

18. Δήμος Αγ. Δημητρίου, Πάρκο Οικογένειας.

19. Δήμος Αθηναίων, Πρόγραμμα «Curing the Limbo».

20. Δήμος Αλεξανδρούπολης, Δράση εξοικείωσης της τρίτης ηλικίας με τις νέες τεχνολογίες.

3.5.5 Δήμοι Αλίμου, Παλαιού Φαλήρου 🏘️ Πρόγραμμα Smart Bear-Υγείας Γήρανση

Το πρωτοπόρο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Υγείας «Smart Bear»²¹, το οποίο αφορά στην υγιή γήρανση ατόμων της Τρίτης Ηλικίας, υλοποιείται από τον Δήμο Αλίμου σε συνεργασία με τον Δήμο Παλαιού Φαλήρου. Πρόκειται για μια ανθρωποκεντρική δράση, η οποία, με την εφαρμογή της τελευταίας λέξης της τεχνολογίας, στοχεύει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών άνω των 65 ετών, οι οποίοι αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα υγείας. Το πρόγραμμα αποσκοπεί σε μια ποιοτικότερη καθημερινότητα για όλους τους συμμετέχοντες και απευθύνεται σε ασθενείς που πάσχουν από δύο τουλάχιστον από τα ακόλουθα χρόνια νοσήματα:

- Καρδιαγγειακά νοσήματα (υπέρταση, αρρυθμίες κ.λπ.)
- Βαρικοΐα
- Διαταραχές ισορροπίας και αστάθεια
- Ψυχικές διαταραχές (ήπια κατάθλιψη κ.λπ.)
- Γνωστικές διαταραχές
- Το Σύνδρομο της Ευθραυστότητας

Ιατρικά τεκμηριωμένες ειδοποιήσεις, που θα γνωστοποιούνται στους πολίτες-χρήστες, θα βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής τους, μέσω των «έξυπνων» και εύχρηστων συσκευών υγείας που παρέχει το πρόγραμμα εντελώς δωρεάν, βελτιώνοντας την καθημερινότητα των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα.

3.5.6 Δήμος Αμαρουσίου 🏘️ Καινοτομία σε κάθε ηλικία²²

Η Samsung Electronics Hellas και ο Δήμος Αμαρουσίου συνδιοργανώνουν το πρόγραμμα σεμιναρίων «Καινοτομία σε κάθε ηλικία», με στόχο την εκπαίδευση των πολιτών άνω των 60 ετών σε βασικές δεξιότητες χρήσης έξυπνων συσκευών. Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα σεμιναρίων «Καινοτομία σε κάθε ηλικία» απευθύνεται στα μέλη του ΚΑΠΗ του Δήμου Αμαρουσίου και περιλαμβάνει 3 κύκλους μαθημάτων, που θα ολοκληρωθούν τον Ιούνιο του 2024. Η έναρξη του πρώτου κύκλου σεμιναρίων ξεκίνησε στο τέλος Μαΐου και θα έχει διάρκεια περίπου ένα μήνα. Μέσω του προγράμματος, οι συμμετέχοντες θα έχουν την ευκαιρία να εκπαιδευτούν στον τρόπο λειτουργίας του διαδικτύου ώστε να μπορούν να κάνουν αναζητήσεις, καθώς και στην πρόσβαση σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης και εφαρμογές, για να μπορούν να επικοινωνούν ευκολότερα με τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Το πρόγραμμα, επίσης, περιλαμβάνει μαθήματα που αφορούν από τις ρυθμίσεις οθόνης μέχρι δημιουργία λογαριασμού e-mail, λήψη φωτογραφιών, βιντεοκλήσεις, ασφάλεια συσκευής κ.ά.

3.5.7 Δήμος Αμπελοκήπων Μενεμένης 🏘️ Φεστιβάλ Εκπαιδευτικής Ρομποτικής, Έρευνας και Καινοτομίας FLL²³

Το Φεστιβάλ Εκπαιδευτικής Ρομποτικής, Έρευνας και Καινοτομίας FLL του Δήμου, υλοποιείται με την υποστήριξη της Eduact και απευθύνεται σε μαθητές/τριες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όλων των τάξεων του Δημοτικού και Γυμνασίου του Δήμου Αμπελοκήπων Μενεμένης. Στο πλαίσιο του φεστιβάλ, οργανώνονται συναντήσεις/ workshops ρομποτικής στις οποίες τα παιδιά ερευνούν και κατασκευάζουν εναλλακτικούς και καινοτόμους τρόπους παραγωγής, διανομής και εξοικονόμησης ενέργειας στην κοινότητα τους.

21. Δήμος Αλίμου, Δήμος Παλαιού Φαλήρου, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

22. Δήμος Αμαρουσίου, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

23. Δήμος Αμπελοκήπων Μενεμένης, Κοινωνικές Υπηρεσίες

3.5.8 Δήμος Άνδρου 🏘️ Πρόγραμμα «Φιλία σε κάθε Ηλικία»²⁴

Αφορά σε συνεργασία του Δήμου με το «Ινστιτούτο Prolepsis», με σκοπό την υλοποίηση προγράμματος για την τρίτη ηλικία, με τίτλο: «Φιλία σε κάθε Ηλικία», το οποίο λειτουργεί ως αρωγός προς τους ηλικιωμένους και βασίζεται στον εθελοντισμό, στοχεύοντας στην καταπολέμηση της μοναξιάς και της κοινωνικής απομόνωσης της τρίτης ηλικίας, μέσω της ανθρώπινης επαφής και της δημιουργίας μακροχρόνιων σχέσεων φιλίας και κοινωνικών δεσμών. Κύρια δράση του προγράμματος είναι η διασύνδεση ηλικιωμένων με εθελοντές με στόχο την επικοινωνία και τη δημιουργία δεσμών φιλίας. Οι εθελοντές προσφέρουν στους ωφελούμενους ηθική και συναισθηματική ενδυνάμωση μέσω τακτικής τηλεφωνικής επικοινωνίας (ή επισκέψεων όταν το επιτρέψουν οι συνθήκες). Παράλληλα, οι εθελοντές ωφελούνται μέσω του αισθήματος προσφοράς και συμμετοχικότητας, αλλά και από την ανταλλαγή των εμπειριών και των γνώσεων με τα άτομα τρίτης ηλικίας. Σημαντικό στοιχείο αποτελούν οι εθελοντές, που επιθυμούν να συμμετέχουν. Στο πρόγραμμα μπορεί να συμμετέχει όποιος με ευαισθησία επιθυμεί να προσφέρει στην τρίτη ηλικία, χωρίς να απαιτείται η ύπαρξη συγκεκριμένης ιδιότητας, εξειδικευμένων γνώσεων ή δεξιοτήτων (π.χ. ιατρός, ψυχολόγος, κοινωνικός λειτουργός, κ.ά.). Μέσα από τη συμμετοχή τους οι εθελοντές:

- Κρατούν συντροφιά σε μοναχικούς ηλικιωμένους,
- δείχνουν ενδιαφέρον και ευαισθησία,
- δημιουργούν σχέσεις φιλίας.

3.5.9 Δήμος Γρεβενών 🏘️ Δράση «έξυπνων οικιών» αυτόνομης διαβίωσης ηλικιωμένων²⁵

Το πρόγραμμα αφορά στην ανάπτυξη μερικών δεκάδων «έξυπνων οικιών» αυτόνομης διαβίωσης ηλικιωμένων στο Δήμο Γρεβενών από την άνοιξη 2019, και μέχρι το 2020. Ο εξοπλισμός, χρησιμεύει στη βελτίωση των συνθηκών αυτόνομης διαβίωσης για δικαιούχους ΚΑΠΗ ή και του «Βοήθεια στο Σπίτι». Στα σπίτια των εθελοντών ηλικιωμένων δημοτών εγκαταστάθηκε δωρεάν εξοπλισμός που επιτρέπει τη διακριτική παρακολούθηση της κατάστασης της υγείας και την αυτόματη αναγνώριση τυχόν προβλημάτων (πχ πτώση, κίνδυνος θερμοπληξίας κτλ) με σεβασμό στην ιδιωτικότητα των συμμετεχόντων.

3.5.10 Δήμος Ηγουμενίτσας 🏘️ Συμβουλευτικός Σταθμός για την Άνοια²⁶

Ο Σταθμός εντάσσεται στο πρόγραμμα «Δημιουργία Δικτύου Συμβουλευτικών Σταθμών για την Άνοια στους Δήμους της Ελλάδας». Πρόκειται για ένα καινοτόμο μοντέλο παροχής υπηρεσιών για την άνοια, που υλοποιεί η Εταιρεία Alzheimer Αθηνών σε συνεργασία με το Εθνικό Διαδημοτικό Δίκτυο Υγιών Πόλεων (ΕΔΔΥΠΠΥ). Ο Συμβουλευτικός Σταθμός απευθύνεται σε όλους τους δημότες άνω των 60 ετών που επιθυμούν να εξεταστούν ή να συμμετέχουν σε δράσεις πρόληψης, σε άτομα που αντιμετωπίζουν προβλήματα μνήμης, σε μέλη των οικογενειών τους οποιασδήποτε ηλικίας, σε επαγγελματίες υγείας και ψυχικής υγείας, σε εργαζομένους σε τοπικούς φορείς και σε οποιονδήποτε ενδιαφέρεται να ενημερωθεί για την άνοια.

3.5.11 Δήμος Θεσσαλονίκης 🏘️ URBACT III – Arrival Cities²⁷

Το URBACT III είναι ένα ευρωπαϊκό χρηματοδοτικό πρόγραμμα που χρηματοδοτεί δίκτυα ευρωπαϊκών

24. Δήμος Άνδρου, Πρόγραμμα «Φιλία σε κάθε Ηλικία»

25. Δήμος Γρεβενών, Δράση «έξυπνων οικιών» αυτόνομης διαβίωσης ηλικιωμένων.

26. Δήμος Ηγουμενίτσας, Συμβουλευτικός Σταθμός για την Άνοια.

27. Δήμος Θεσσαλονίκης, Πρόγραμμα URBACT III – Arrival Cities.

πόλεων προκειμένου να σχεδιάσουν Τοπικά Σχέδια Δράσης που θα προάγουν βιώσιμες αστικές πολιτικές σε διάφορα πεδία. Ο Δήμος Θεσσαλονίκης συμμετέχει στο εγκεκριμένο δίκτυο πόλεων Artival Cities, με επικεφαλής εταίρο το Δήμο Αμαδώρα της Πορτογαλίας και εταίρους από την Ιταλία, την Ισπανία, την Φινλανδία και τη Λετονία. Σκοπός του δικτύου πόλεων Artival Cities είναι να σχεδιάσει βιώσιμες αστικές πολιτικές στο πεδίο της διαχείρισης των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Οι πολιτικές αυτές μπορεί να αφορούν στην κάλυψη των βασικών συνθηκών διαβίωσης (στέγαση, σίτιση κλπ) και στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών και των προσφύγων αλλά και στην προώθηση μιας ανοικτής κοινωνίας υποδοχής.

3.5.12 Δήμος Ιωαννιτών 🏘️ Ψηφιακές Γωνιές²⁸

Περισσότερα από 250 μέλη των ΚΑΠΗ του Δήμου, εκπαιδεύονται στις νέες τεχνολογίες, μέσω της δράσης Ψηφιακές Γωνιές. Η εν λόγω δράση υλοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος «3η e-λικία: Ψηφιακή ενδυνάμωση και ανάπτυξη ψηφιακών ικανοτήτων». Έχει διαμορφωθεί με ευθύνη του Δήμου η Ψηφιακή Γωνιά στην οποία υπάρχει πρόσβαση στο Internet, υποδομή για τη λειτουργία του εξοπλισμού του Ψηφιακού Βοηθού – Εκπαιδευτή, projector για την παρουσίαση και παρακολούθηση του μαθήματος από όλους τους συμμετέχοντες και ενημερωτικό banner του Προγράμματος. Στόχος του προγράμματος που εντάσσεται στον στρατηγικό σχεδιασμό του Δήμου για τον ψηφιακό μετασχηματισμό του είναι η ψηφιακή ενδυνάμωση των ηλικιωμένων ατόμων και η συγκεκριμένη δράση αποτελεί ένα φιλόδοξο πιλοτικό έργο κοινωνικού χαρακτήρα, για την παροχή υπηρεσιών ψηφιακής εκπαίδευσης και ψηφιακού εγγραμματισμού, καθώς και υποστήριξης σε θέματα πρόσβασης σε ψηφιακές υπηρεσίες, σε ηλικιωμένους δημότες (κυρίως 60+) του Δήμου».

3.5.13 Δήμος Καλαμαριάς 🏘️ Ψηφιακός γραμματισμός στην τρίτη ηλικία²⁹

Το πρόγραμμα *Ψηφιακός Γραμματισμός στην Τρίτη Ηλικία*, μια συνεργασία του ΝΟΗΣΙΣ με την Αυτοτελή Διεύθυνση Υποστήριξης Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, με εύκολο, κατανοητό και ψυχαγωγικό τρόπο εξοικειώνει τους εκπαιδευόμενους άνω των 65 ετών και το παιδί ή το εγγόνι τους, ηλικίας από Δ΄ Δημοτικού και άνω, σε βασικές διεργασίες της ψηφιακής πύλης gov.gr, αλλά και άλλες ψηφιακές εφαρμογές.

3.5.14 Δήμος Καλαμάτας 🏘️ Δράσεις προληπτικής ιατρικής στα καρδιαγγειακά προβλήματα³⁰

Μέσω της Δράσης θα παρασχεθούν υπηρεσίες προληπτικής ιατρικής σε 1.000 ωφελομένους του Δήμου Καλαμάτας. Η δράση δίνει τη δυνατότητα στο Δήμο να ενισχύσει και να διευρύνει την κοινωνική του πολιτική σε όλο το εύρος της γεωγραφικής του επικράτειας και για το σύνολο των δημοτών όπου και να βρίσκονται μέσω ολοκληρωμένων υπηρεσιών τηλεϊατρικής. Θα αξιοποιηθούν εφαρμογές Ψηφιακής Τεχνολογίας στην Ιατρική και την πρόληψη, οι οποίες θα ενσωματώνουν τα επιτεύγματα της τεχνολογικής προόδου στους τομείς της Πληροφορικής, των Επικοινωνιών και των Βιοϊατρικών Οργάνων, Εφαρμογές στις οποίες θα μπορεί να προστεθούν στο μέλλον μια σειρά από υπηρεσίες, ώστε μεσομακροπρόθεσμα να δημιουργηθεί ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης. Πιο συγκεκριμένα η δράση στοχεύει να προσεγγίσει:

- Πολίτες ευπαθών κοινωνικά ομάδων
- Υπερήλικες κάτοικοι του Δήμου Καλαμάτας

28. Δήμος Ιωαννιτών, Ψηφιακές Γωνιές.

29. Δήμος Καλαμαριάς, Ψηφιακός γραμματισμός στην τρίτη ηλικία.

30. Δήμος Καλαμάτας, Δράσεις Προληπτικής Ιατρικής.

- Πολίτες με συμπτώματα τύπου ζάλης, αδυναμίας, αισθήματος παλμών, προ- λιποθυμικό ή λιποθυμικό επεισόδιο χωρίς προηγούμενο καρδιολογικό ιστορικό
- Άτομα που υπέστησαν καρδιακό επεισόδιο, επέμβαση ή χειρουργείο καρδιάς, υπό την προϋπόθεση ότι δεν είναι επιφυλακτική ή τακτική παρακολούθηση τους από ειδικό καρδιολόγο της πόλης
- Εργαζόμενοι σε επαγγέλματα έντασης εργασίας, ηλικίας άνω των 40 ετών
- Αθλητές και αθλούμενοι όλων των ηλικιών.

3.5.15 Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων † Έργο «Καθαρή ενεργειακή μετάβαση των Διαποντίων Νήσων»³¹

Το έργο αφορά στην καθαρή ενεργειακή μετάβαση των Διαποντίων Νήσων και πιο συγκεκριμένα στην πλήρη απανθρακοποίηση των αυτόνομων ηλεκτρικών συστημάτων των νησιών της Ερείκουσσας και των Οθωνών, με την χρήση Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, καθώς και την ανάπτυξη «έξυπνης μαρίνας» στην νήσο του Μαθρακίου που θα διαθέτει σταθμούς φόρτισης ηλεκτρικών οχημάτων, μικρή μονάδα αφαλάτωσης, νέο ενεργειακά αποδοτικό φωτισμό καθώς και πράσινα σημεία συλλογής αποβλήτων εντάσσοντας πλέον τα Διαπόντια νησιά στο χάρτη των «πράσινων» νησιωτικών προορισμών.

Καλύτερες υποδομές και βιώσιμες πόλεις προσελκύουν περισσότερους κατοίκους βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής δημοτών και ηλικιωμένων.

3.5.16 Δήμος Κιλελέρ † Συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία νόσου Alzheimer³²

Το σύμφωνο συνεργασίας στοχεύει:

- Στην πρόληψη της νόσου alzheimer με σκοπό την υγιή γήρανση και την ευζωία.
- Στην ενημέρωση και για τα δικαιώματα των ασθενών, των φροντιστών, τις δομές υγείας κ.λπ.
- Στη δωρεάν εκτέλεση τεστ νοητικής, συναισθηματικής εκτίμησής, και άγχους.
- Στην υποστήριξη των οικογενειακών μελών με άτομα με άνοια και άλλες ευάλωτες ομάδες, στην καταγραφή των υγειονομικών αναγκών στην ενθάρρυνση για υιοθέτηση κανόνων νοητικής ενδυνάμωσης καθώς και στην οργάνωση της έρευνας σε επίπεδο πρόληψης των παιδιών, και των ηλικιωμένων για υγιή και ενεργό γήρανση.

Στόχος είναι η δημιουργία του κλίματος εκείνου στην κοινωνία το οποίο θα οδηγήσει στην όσο το δυνατόν μικρότερη περιθωριοποίηση των ασθενών και των οικογενειών τους, η πιο έγκαιρη αναζήτηση φροντίδας και η οργάνωση παρεμβάσεων σε επίπεδο φορέων της Πολιτείας που θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση ολοκληρωμένης πολιτικής στο χώρο της υγείας.

3.5.17 Δήμος Κοζάνης † Ένταξη στις 100 Κλιματικά Ουδέτερες και Έξυπνες Πόλεις της Ευρώπης έως το 2030³³

Η ένταξη της Κοζάνης στην οικογένεια των 100 Κλιματικά Ουδέτερων και Έξυπνων Πόλεων της Ευρώπης έως το 2030, στοχεύει στην αλλαγή του υφιστάμενου παραγωγικού και οικονομικού μοντέλου προς την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης. Η μετάβαση σε μια κλιματικά ουδέτερη και έξυπνη κοινωνία είναι η μοναδική ευκαιρία για την οικοδόμηση ενός καλύτερου και ανθεκτικότερου μέλλοντος

31. Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων- Έργο «Καθαρή ενεργειακή μετάβαση των Διαποντίων Νήσων».

32. Δήμος Κιλελέρ, Συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία νόσου Alzheimer.

33. Δήμος Κοζάνης- Ένταξη στις 100 Κλιματικά Ουδέτερες και Έξυπνες Πόλεις της Ευρώπης έως το 2030.

για όλους τους πολίτες σε μια πολύ κρίσιμη περίοδο για την αντιμετώπιση των κοινωνικών επιπτώσεων της απολιγνιτοποίησης στην περιοχή. Η τοπική κοινωνία στο σύνολό της, καθώς και όλοι οι τομείς της τοπικής οικονομίας θα διαδραματίσουν καίριο ρόλο – από τον τομέα της παραγωγής και αποθήκευσης καθαρής ενέργειας, έως την κινητικότητα και τις μεταφορές, τη βιομηχανία, τις κτιριακές υποδομές, την εκπαίδευση, την έρευνα και την καινοτομία, τις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών, τη γεωργία και τη δασοκομία, το βιώσιμο τουρισμό, τον πολιτισμό.

3.5.18 Δήμος Λεβαδέων 🏡 Πρόγραμμα φιλοξενίας προσφύγων³⁴

Ο Δήμος Λεβαδέων, το 2018, διακρίθηκε για τη φιλοξενία, την αλληλεγγύη και τον σεβασμό του στη διαφορετικότητα, με το χρυσό βραβείο στα “Best City Awards 2018” στην κατηγορία “Βιωσιμότητα και Εταιρική Ευθύνη”. Είναι ο πρώτος (μη μητροπολιτικός) δήμος της Ελλάδας, μετά την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, που ανέλαβε με επιτυχία το πρόγραμμα φιλοξενίας προσφύγων σε διαμερίσματα ‘ΕΣΤΙΑ’ και λειτούργησε ως πρότυπο για άλλες πόλεις. Το πρόγραμμα αναγνωρίστηκε ως καλή πρακτική πανελλαδικά και ευρωπαϊκά θεμελιώνοντας έναν πιο ενεργό ρόλο για την τοπική αυτοδιοίκηση στη διαχείριση του προσφυγικού. Το Πρόγραμμα αξιοποιήθηκε προς όφελος της τοπικής κοινωνίας με σημαντικά ποιοτικά και ποσοτικά οφέλη:

- Ενδυνάμωση κοινωνικής πολιτικής δήμου: Αναβάθμιση κοινωνικών δομών για ευάλωτες ομάδες δημοτών & Δημιουργία νέων
- Ενεργοποίηση δημοτών σε θέματα εθελοντισμού, προσφοράς και προστασίας ευάλωτων ομάδων.
- Καλλιέργεια πολιτιστικής συνύπαρξης και πολυμορφίας.
- Προαγωγή της ισότητας των δύο φύλων λαμβάνοντας υπόψη το τοπικό πλαίσιο και εξασφαλίζοντας τη συμμετοχή των γυναικών σε δραστηριότητες στην πόλη.

3.5.19 Δήμος Μαλεβιζίου 🏡 Καταγραφή και χαρτογράφηση των αναγκών υγείας των ηλικιωμένων³⁵

Την καταγραφή, χαρτογράφηση και εκτίμηση των αναγκών υγείας των ηλικιωμένων έχει στόχο η έρευνα που ξεκίνησε από τα Καλέσα και θα συνεχιστεί σε Τύλισο αλλά και στις υπόλοιπες Τοπικές Κοινότητες του Δήμου Μαλεβιζίου από τον ΔΟΚΑΠΠΑΜ και την Κοινωνική Υπηρεσία του ΚΑΠΗ Γαζίου σε συνεργασία με το Εργαστήριο Τοπικής Ανάπτυξης του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΕΛΜΕΠΑ. Στόχος είναι η αποτύπωση των πραγματικών αναγκών των ηλικιωμένων στο Δήμο Μαλεβιζίου ώστε να μπορούν να σχεδιαστούν παρεμβάσεις για την κάλυψη των αναγκών υγείας και φροντίδας τους. Επίσης, όλα τα δεδομένα θα αποτυπωθούν ψηφιακά σε χάρτη μέσω προγράμματος GIS ώστε να είναι δυνατή η σύνδεση των χωρικών με τα περιγραφικά δεδομένα σε μια ενιαία αποτυπωμένη πλατφόρμα για την ευκολότερη μελέτη και επεξεργασία τους. Ως Ομάδα στόχος της έρευνας αποτελεί το σύνολο του πληθυσμού της κοινότητας άνω των 55 ετών.

3.5.20 Δήμος Μυτιλήνης 🏡 Δράση «Μπότερες & παιδιά εν δράσει»³⁶

Η δράση που διοργανώνει ο Ξενώνας Φιλοξενίας Γυναικών & Παιδιών του Δήμου Μυτιλήνης, σε συνεργασία με το Νηπιαγωγείο Μεσαγρού Γέρας, πραγματοποιήθηκε στο Νηπιαγωγείο Μεσαγρού Γέρας με τις εξής δραστηριότητες: αφήγηση παραμυθιού, κατασκευή καρτών, family MasterChef όπου τα παιδιά και οι μπότερες τους συνεργάστηκαν με θέμα τη ζαχαροπλαστική, μουσικοκινητικά παιχνίδια για άφθονη διασκέδαση.

34. Δήμος Λεβαδέων, Πρόγραμμα Φιλοξενίας Προσφύγων.

35. Δήμος Μαλεβιζίου, Καταγραφή και χαρτογράφηση των αναγκών υγείας των ηλικιωμένων.

36. Δήμος Μυτιλήνης, Δράση «Μπότερες & παιδιά εν δράσει».

3.5.21 Δήμος Νέας Σμύρνης 🏘️ Στήριξη πολύτεκνων οικογενειών Γραφείο Υποστήριξης της Οικογένειας (Reference Point for Family- R.P.F / «Family Unity – For U»)³⁷

Μέσω αυτού οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα πληροφόρησης για όλες τις δέσμες ενεργειών του Δήμου Νέας Σμύρνης προς την οικογένεια, με γνώμονα την έγκυρη ενημέρωση τους και τη σωστή δικτύωση με όλες τις δημοτικές υπηρεσίες– πρώτα της κοινωνικής πολιτικής και ακολούθως με κάθε άλλη παροχή του Δήμου. Μέσα από την ανάπτυξη της παρούσας στρατηγικής με τη σύσταση του Γραφείου Υποστήριξης Οικογένειας δημιουργείται ένα Σημείο Πληροφόρησης και διασύνδεσης για τις Οικογένειες.

3.5.22 Δήμος Ορεσιτιάδας 🏘️ Τηλεφροντίδα και τηλεπαρακολούθηση μέσω εφαρμογής καινοτόμων τεχνολογιών και παροχής υπηρεσιών τηλεϊατρικής

Ο Δήμος Ορεσιτιάδας υλοποιεί τη δράση “Τηλεφροντίδα και τηλεπαρακολούθηση μέσω εφαρμογής καινοτόμων τεχνολογιών και παροχής υπηρεσιών τηλεϊατρικής”, μέσω της οποίας παρέχονται συστήματα τηλεπρόνοιας, τηλεπαρακολούθησης για υποστήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

3.5.23 Δήμος Παπάγου Χολαργού 🏘️ «GERI OLYMPICS»³⁸

Οι αγώνες «GERI OLYMPICS» διοργανώθηκαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα και την Κύπρο από τον Δ.Ο.Κ.ΜΕ.Π.Α. Παπάγου – Χολαργού, σε συνεργασία με το Εργαστήριο Ιατρικής Φυσικής και Ψηφιακής Καινοτομίας τού Α.Π.Θ., με επικεφαλής τον Καθηγητή Ιατρικής και Καινοτομίας κ. Παναγιώτη Μπαμίδη, και τη Στέγη Καιμιακίου «Αρχάγγελος Μιχαήλ» (AMEN), το Κέντρο Αποκατάστασης Ασθενών με Αλτςχάιμερ/ Άνοια. Η ιδέα των αγώνων «GERI OLYMPICS» έχει τις ρίζες της 36 χρόνια πριν στην West Virginia των Η.Π.Α., η οποία μεταλαμπαδεύτηκε φέτος και στη χώρα μας και έγινε πράξη, με μεγάλη επιτυχία. Στους αγώνες «GERI OLYMPICS», συμμετείχαν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και ευπαθών ομάδων σε πλήθος σωματικών δραστηριοτήτων, όπως Καλαθοσφαίριση, Bowling, Ρίψη με κρίκους (Ring Toss), Σωματική Δραστηριότητα LLMCare, Βελάκια (Darts), Senior Fitness Test.

3.5.24 Δήμος Πατρέων 🏘️ Τρίτη Ηλικία³⁹

Το Τμήμα Τρίτης Ηλικίας στηρίζει με δομές και δράσεις υποστήριξης, φροντίδας, ενδυνάμωσης και ενίσχυσης του αισθήματος ασφάλειας και αυτοπεποίθησης τα άτομα τρίτης ηλικίας του Δήμου Πατρέων.

Πιο συγκεκριμένα στα τρία ΚΑΠΗ του Δήμου Πατρέων λειτουργούν:

- Ομάδες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης (ομάδες πένθους) με σκοπό την ομαλότερη αντιμετώπιση απωλειών, που βιώνουν οι ηλικιωμένοι, ώστε να είναι πιο λειτουργικοί στην καθημερινότητά τους.
- Ομάδες βιωματικής και εμπύκωσης με σκοπό την εμπλοκή των μελών ΚΑΠΗ σε θέματα της καθημερινότητας, που τους προβληματίζουν μέσα και από την διαδικασία των βιωματικών ασκήσεων.
- Ομάδες ελεύθερης συζήτησης και έκφρασης. Σκοπός λειτουργίας των ομάδων αυτών είναι η συμμετοχικότητα των ηλικιωμένων μέσα από ένα μεγάλο φάσμα εννοιών, προκειμένου να τους δοθεί η δυνατότητα να εκφράσουν ελεύθερα την άποψη τους αλλά και να ακούσουν πως όμοιοι τους αντιμετωπίζουν τις ίδιες καταστάσεις. Σε ατομικές συνεδρίες γίνεται συμβουλευτική υποστήριξη με εξειδικευμένους τρόπους ανάλογα με το πρόβλημα του κάθε ηλικιωμένου.

37. Δήμος Νέας Σμύρνης, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

38. Δήμος Παπάγου Χολαργού Αγώνες «GERI OLYMPICS».

39. Δήμος Πατρέων, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

- Εκπαίδευση σπουδαστών Κοινωνικής Εργασίας στο πλαίσιο της διασύνδεσης του Τμήματος 3^{ης} Ηλικίας με το ΑΤΕΙ Πάτρας.
- Φυσικοθεραπευτήριο Παροχή φυσ/κής αγωγής στα μέλη του ΚΑΠΗ κατόπιν παραπεμπτικού θεράποντος Ιατρού, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα παθήσεων, που αντιμετωπίζουν οι ηλικιωμένοι.
- Ομάδες Δημιουργικής Απασχόλησης Σκοπός των ομάδων δημιουργικής απασχόλησης είναι η ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των ατόμων της τρίτης ηλικίας με στόχο την λειτουργικότητα του ατόμου στο ατομικό του περιβάλλον καθώς και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.
- Υπηρεσία κατ' οίκον υποστήριξης μελών των ΚΑΠΗ Η κατ' οίκον υποστήριξη λειτουργεί αποκλειστικά από το Τμήμα Τρίτης Ηλικίας με μόνιμο προσωπικό. Πραγματοποιεί κατ' οίκον επισκέψεις σε ηλικιωμένους σε όλο τον Καλλικρατικό Δήμο που πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις ένταξης.

3.5.25 Δήμος Παύλου Μελά Δομή υποστήριξης παιδιού και οικογένειας «ΠΑΙΔΙΚΗ ΟΜΠΡΕΛΑ»⁴⁰

Η δομή που έχει έδρα τη Δημοτική Ενότητα Ευκαρπίας ξεκίνησε τη λειτουργία της τον Ιούνιο του 2020. Το περιεχόμενο της είναι πολυθεματικό, συμμετοχικό, εκπαιδευτικό και απευθύνεται σε παιδιά από τη βρεφική τους ηλικία έως και την ενηλικίωσή τους. Παράλληλα, έχοντας κατά νου ότι το παιδί αναπτύσσεται ως προσωπικότητα μέσα στην οικογένεια, απευθύνεται και στους γονείς και κηδεμόνες του. Η «Παιδική Ομπρέλα» παρέχει εξειδικευμένες υπηρεσίες που έχουν σκοπό την ενίσχυση του παιδιού ποικιλοτρόπως. Σε αυτό το πλαίσιο συνδράμει τα παιδιά και τους γονείς του με:

- Υπηρεσίες Ψυχολόγου με ατομικές συνεδρίες στα παιδιά και συμβουλευτική σε γονείς – κηδεμόνες.
- Υπηρεσίες Λογοθεραπευτή, αξιολόγηση και θεραπευτικό πρόγραμμα.
- Υπηρεσίες Εργοθεραπευτή, αξιολόγηση και θεραπευτικό πρόγραμμα.
- Μαθησιακή στήριξη σε παιδιά δημοτικού και σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες από Δάσκαλο με εξειδίκευση στην Ειδική Αγωγή.
- Φιλόλογο για μαθησιακή στήριξη μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
- Μαθηματικό για μαθησιακή στήριξη μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
- Διατροφολόγο- ατομικές συνεδρίες συμβουλευτικής διατροφής σε παιδιά.
- Οι υπηρεσίες της δομής παρέχονται δωρεάν με βασική προϋπόθεση οι ωφελούμενοι να ανήκουν σε μία από τις εξής ευπαθείς ομάδες πληθυσμού:
- Παιδιά με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής (σωματική, ψυχική, νοητική, αισθητηριακή)
- Παιδιά που διαβιώνουν σε συνθήκες φτώχειας
- Παιδιά οικονομικών μεταναστών
- Παιδιά προσφύγων και οι αιτούντων άσυλο/ παιδιά πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, για όσο εκκρεμεί η εξέταση του αιτήματος χορήγησης ασύλου
- Παιδιά με προβλήματα εξάρτησης από ουσίες ή τα απεξαρτημένα παιδιά
- Ανήλικοι με παραβατική συμπεριφορά, οι φυλακισμένοι/ες και αποφυλακισμένοι/ες
- Παιδιά θύματα ενδοοικογενειακής βίας
- Παιδιά θύματα παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων

40. Δήμος Παύλου Μελά, «Παιδική Ομπρέλα».

3.5.26 Δήμος Προσοτσάνης 🏘️ Ενίσχυση αδύναμων οικογενειών⁴¹

Πρόκειται για μια οικονομική ενίσχυση που προσφέρει ο Δήμος Προσοτσάνης (ύψους 1.000€) σε νέα ζευγάρια, ώστε να μπορέσει να αυξήσει τις γεννήσεις στην περιοχή και φυσικά να κρατήσει νέες οικογένειες στον τόπο τους. Τα κριτήρια είναι αρχικά οικονομικά, ενώ απαραίτητα θα πρέπει όχι μόνο να είναι δημότες του Δήμου Προσοτσάνης, αλλά και να κατοικούν μόνιμα στην περιοχή.

3.5.27 Δήμος Πυλαίας Χορτιάτη 🏘️ Ολοκληρωμένο Σύστημα Φροντίδας Υγείας LLM Care⁴²

Καινοτόμο πρόγραμμα για άτομα της τρίτης ηλικίας που αποσκοπεί στην ενδυνάμωση του μυαλού και του σώματος και γίνεται με διασκεδαστικό τρόπο, καθώς η εξάσκηση μοιάζει με... ηλεκτρονικό παιχνίδι, θέτει σε εφαρμογή ο δήμος Πυλαίας – Χορτιάτη σε συνεργασία με το Εργαστήριο Ιατρικής Φυσικής (τμήματος Ιατρικής) του ΑΠΘ και το Εθνικό Διαδημοτικό Δίκτυο Υγιών Πόλεων– Προαγωγής Υγείας (ΕΔΔΥΠΠΥ). Στόχος της συνεργασίας αυτής είναι η προαγωγή της υγείας και η βελτίωση ποιότητας ζωής των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας σε δομές και κέντρα φιλοξενίας ηλικιωμένων σε διάφορες περιοχές του Δήμου. Το πρωτοποριακό σύστημα LLM Care αποτελεί πιστοποιημένο προϊόν εξελιγμένης τεχνολογίας, το οποίο συνδυάζει τις πιο σύγχρονες νοπτικές ασκήσεις με τη σωματική δραστηριότητα μέσα από το διασκεδαστικό περιβάλλον ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται αποτελεσματικές ασκήσεις νοπτικής εξάσκησης με εκατοντάδες επίπεδα, οι οποίες προσαρμόζονται αυτόματα στο επίπεδο των ικανοτήτων του ασκούμενου και εστιάζουν στην προσοχή, τη μνήμη, την ταχύτητα επεξεργασίας του εγκεφάλου, τις ανθρώπινες δεξιότητες, την πληρότητα και την ευφυΐα. Επιπλέον περιλαμβάνει πρωτόκολλα ασκήσεων ειδικά σχεδιασμένα για ηλικιωμένους και ευπαθείς ομάδες, από επιστήμονες ειδικευμένους στην τρίτη ηλικία και τις ιδιαιτερότητες της (π.χ. άνοια) με πολύχρονη εμπειρία, που ενισχύουν την αερόβια ικανότητα, την ευλυγισία, την ισορροπία αλλά ενδυναμώνουν και τους μύες.

3.5.28 Δήμος Ρόδου 🏘️ Γερνάμε Ενεργά⁴³

Καινοτόμο πρόγραμμα δράσεων για τους ηλικιωμένους που υλοποιεί το ΚΑΠΗ Ρόδου σε συνεργασία με το Κέντρο Κοινότητας Δήμου Ρόδου και περιλαμβάνει τις ακόλουθες δράσεις:

- Ατομικές συναντήσεις με στόχο την καταγραφή ψυχοκοινωνικών στοιχείων καθώς και την ψυχολογική υποστήριξη του κάθε μέλους ξεχωριστά.
- Ομάδα διαχείρισης άγχους με στόχο τη σταδιακή μείωση του άγχους μέσω της ανταλλαγής απόψεων και εμπειριών των μελών.
- Ομάδα ανάμνησης με στόχο την ελεύθερη έκφραση των συναισθημάτων, τη βελτίωση της διάθεσης και την ανάπτυξη κοινωνικών επαφών κι αλληλεπιδράσεων των μελών μέσω της αξιοποίησης φωτογραφικού υλικού.

3.5.29 Δήμος Τρίπολης 🏘️ HORIZON Πρόγραμμα για την υγεία 300 ηλικιωμένων⁴⁴

Το πρόγραμμα θα υλοποιηθεί σε συνεργασία με την Περιφέρεια Πελοποννήσου και θα αφορά 300 υπερήλικες. Πρόκειται για ολοκληρωμένο σύστημα εξ αποστάσεως παρακολούθησης βασικών ιατρικών παραμέτρων. Ένας παππούς ή μια γιαγιά που μένει μόνος του ή μόνη της, στην Τρίπολη ή σε κάποιο χωριό,

41. Δήμος Προσοτσάνης, Ενίσχυση Οικογενειών.

42. Δήμος Πυλαίας Χορτιάτη, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

43. Δήμος Ρόδου, Κοινωνικές Υπηρεσίες.

44. Δήμος Τρίπολης, HORIZON- Πρόγραμμα για την υγεία 300 ηλικιωμένων.

θα παρακολουθείται on line τακτικά σε σχέση με διάφορες βιολογικές παραμέτρους που σχετίζονται με την υγεία τους. Όταν παρουσιάζεται κάποιο πρόβλημα, θα διαγιγνώσκεται το πρόβλημα από το συντονιστικό κέντρο και μετά θα παρεμβαίνουν οι γιατροί για τις πρώτες βοήθειες.

3.5.30 Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας SI4CARE – Κοινωνική καινοτομία για την ολοκληρωμένη φροντίδα υγείας ηλικιωμένων στις Περιφέρειες ADRION⁴⁵

Γίνεται αναφορά σε μια δράση περιφέρειας, δεδομένου ότι δύναται να συμμετέχουν σε αυτή δήμοι, σε μια προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας ζωής ηλικιωμένων πολιτών, επίτευξης του στόχου της ασφαλούς γήρανσης και υποβοήθησης της αυτόνομης διαβίωσης ανθρώπων της τρίτης ηλικίας που ζουν μόνοι ή σε απομακρυσμένες περιοχές. Η συμμετοχή της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας στο διακρατικό έργο «SI4CARE– Κοινωνική καινοτομία για την ολοκληρωμένη φροντίδα υγείας ηλικιωμένων στις Περιφέρειες ADRION», αφορά σε μια προσπάθεια εφαρμογής καλών πρακτικών στον πληθυσμό της περιοχής. Σε αυτές περιλαμβάνονται το «Κλικ Ζωής», με το οποίο 3.000 ηλικιωμένοι στην Κεντρική Μακεδονία μπορούν να καλέσουν με το πάτημα ενός κουμπιού σε βοήθεια, σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», που υλοποιείται από τους δήμους, το ολοκληρωμένο σύστημα φροντίδας υγείας LLM Care του Εργαστηρίου Ιατρικής Φυσικής του Τμήματος Ιατρικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), και το Captain project του Εργαστηρίου Ιατρικής Φυσικής του Τμήματος Ιατρικής του ΑΠΘ.

3.5.31 Δράση «Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη»

Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα, πρόκειται για δράση στην οποία συμμετέχουν δήμοι ώστε οι προσφυγικοί και μεταναστευτικοί πληθυσμοί να ενταχθούν πιο εύκολα στην Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθες περιπτώσεις δήμων και έργων:

Αθήνα

Κέντρο Συντονισμού του Δήμου Αθηναίων για θέματα Μεταναστών και Προσφύγων (Athens Coordination Center for Migrant and Refugee issues – ACCMR). Λειτουργεί ως κόμβος συντονισμού και διασύνδεσης μεταξύ της τοπικής αυτοδιοίκησης και της κοινωνίας των πολιτών, διεθνών οργανισμών και της κεντρικής διοίκησης, προκειμένου να υλοποιούνται αλληλοσυμπληρωματικές παρεμβάσεις στον τομέα της ένταξης και να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο συντονισμένης ανταπόκρισης σε περιπτώσεις έκτακτων καταστάσεων. Η ανταλλαγή πληροφορίας και τεχνογνωσίας, η διασύνδεση για την ανάπτυξη στοχευμένων δράσεων και η ανάπτυξη εργαλείων που υποστηρίζουν το έργο των επαγγελματιών και των οργανώσεων του τομέα, αποτελούν τους κύριους τομείς δράσης του ACCMR. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Δήμος Αθηναίων τον Σεπτέμβριο του 2020 υπέγραψε μνημόνιο συνεργασίας με 39 φορείς που ειδικεύονται στη διαχείριση του προσφυγικού.

Θεσσαλονίκη

ΔΙΑ-δρασις⁴⁶: Παιδικό Κέντρο για την Ανάπτυξη Κοινωνικών Δεξιοτήτων. Το πρόγραμμα οργανώθηκε, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από τον Τομέα Άνθρωπος και Κοινωνία της Χ.Α.Ν.Θ. στο πλαίσιο της Δράσης του έργου «Ενισχύοντας το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την πρόσβαση στο σχολείο για προσφυγόπουλα» με επικεφαλής εταίρο την Αναπτυξιακή Μείζονος Αστικής Θεσσαλονίκης (ΜΑΘ) ΑΑΕ/ΟΤΑ, ήταν υπό την

45. Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, 2023.

46. Χ.Α.Ν.Θ., ΔΙΑ-δρασις.

αιγίδα του Δήμου Θεσσαλονίκης και χρηματοδοτήθηκε από Open Society Foundation, ενώ ο Δήμος Θεσσαλονίκης παραχώρησε χώρο στο κέντρο της πόλης για την στέγαση του Παιδικού Κέντρου «ΔΙΑ-δρασις».

Πρόγραμμα HELIOS⁴⁷. Η ΜΑΘ ΑΕ ΑΟΤΑ (Αναπτυξιακή Μείζονος Αστικής Θεσσαλονίκης) υλοποιεί το πρόγραμμα που έχει ως σκοπό την προώθηση της ένταξης των επωφελούμενων της διεθνούς προστασίας στην ελληνική κοινωνία, οι οποίοι διαμένουν σε προσωρινές δομές φιλοξενίας, μέσω των ακόλουθων δράσεων: εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας, Στήριξη στέγασης, στήριξη της απασχόλησης, Ευαισθητοποίηση των κοινοτήτων υποδοχής. Συγκεκριμένα, στις εγκαταστάσεις της ΧΑΝΘ βρίσκεται το Εκπαιδευτικό Κέντρο Ένταξης ILC, ειδικός χώρος για την απασχόληση παιδιών των ωφελούμενων και προσφέρονται υπηρεσίες για τη στήριξη στέγασης και απασχόλησης.

Λάρισα

Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών και Προσφύγων⁴⁸. Σκοπός του συμβουλίου είναι η καταγραφή και η διερεύνηση προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες και πρόσφυγες που κατοικούν μόνιμα στην περιφέρεια του Δήμου για θέματα που αφορούν στην ένταξή τους στην τοπική κοινωνία, στην επαφή τους με τη δημοτική αρχή ή άλλες δημόσιες αρχές, στην υποβολή εισηγήσεων προς το δημοτικό συμβούλιο για την ανάπτυξη τοπικών δράσεων προώθησης της ομαλής κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και προσφύγων και, εν γένει, στην επίλυση των προβλημάτων που αυτοί αντιμετωπίζουν, ιδίως μέσω της οργάνωσης συμβουλευτικών υπηρεσιών από τις δημοτικές υπηρεσίες, καθώς και στη διοργάνωση σε συνεργασία με τον δήμο, εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής του τοπικού πληθυσμού.

Καρδίτσα

Το “Σταυροδρόμι”⁴⁹. Πρόκειται για ένα Διαπολιτισμικό Κέντρο, με στόχο τόσο να υποστηρίξει τις προσφυγικές και μεταναστευτικές κοινότητες όσο και να τις φέρει πιο κοντά στην ελληνική, τοπική κοινωνία. Οι μικροί και μεγάλοι επισκέπτες του Κέντρου, έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν μέρος σε εκπαιδευτικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, ενώ στο Κέντρο υποστηρίζεται και η πρόσβαση προσφύγων και μεταναστών σε κοινωνικές υπηρεσίες. Επιπρόσθετα, αιτούντες άσυλο από κοινού με Έλληνες και Ελληνίδες, έχουν στον χώρο αυτό την ευκαιρία να αλληλοεπιδρούν, να σχεδιάζουν και να υλοποιούν τις δικές τους δράσεις και εκδηλώσεις. Το Κέντρο δημιουργήθηκε με την υποστήριξη του Προγράμματος ΕΣΤΙΑ της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και τη χρηματοδότηση του Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ΑΝ.ΚΑ. Α.Ε. συντονίζει τις δράσεις στο Διαπολιτισμικό Κέντρο από κοινού με συλλογικές οργανώσεις και άλλους τοπικούς φορείς, καθώς και με την υποστήριξη και τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι εγκαταστάσεις του Κέντρου έχουν τη δυνατότητα φιλοξενίας τάξεων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, ενός εργαστηρίου πληροφορικής και ανάπτυξης δεξιοτήτων, ενός ειδικά διαμορφωμένου χώρου για την υποστήριξη οικογενειών και ενός χώρου φιλικού για τα παιδιά.

47. ΜΑΘ ΑΕ ΑΟΤΑ, Πρόγραμμα «ΗΛΙΟΣ».

48. Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη, Λάρισα, Συμβούλιο Μεταναστών και Προσφύγων.

49. Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη, Καρδίτσα, Το Σταυροδρόμι.

4. Προτάσεις πολιτικής για τη στήριξη των ηλικιωμένων και την ανάσχεση της δημογραφικής συρρίκνωσης των Δήμων της Ελλάδας

4.1 Στόχος 1: Συγκράτηση της πληθυσμιακής μείωσης

Σε όλη την Ευρώπη, οι περιοχές που ερημώνουν είναι κατά κύριο λόγο αγροτικές ή μεταβιομηχανικές περιοχές χαμηλού εισοδήματος, όπου προσφέρονται λιγότερες ευκαιρίες απασχόλησης. Η «αναχώρηση» των νεότερων και των εξειδικευμένων εργαζομένων επιβαρύνει περαιτέρω τη γήρανση, εμποδίζει την ανανέωση των γενεών και γεωργική ανάπτυξη.

Η πανδημία αποκάλυψε το ψηφιακό χάσμα, το οποίο επηρεάζει ιδιαίτερα τους ηλικιωμένους και όσους ζουν σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Σε συγκεκριμένες περιοχές, οι επενδύσεις στον ψηφιακό τομέα θα μπορούσαν να επιτρέψουν μια δίκαιη και ισότιμη μετάβαση προς μια ψηφιακή οικονομία και ένα ψηφιακό διαδικτυακό εκπαιδευτικό σύστημα προσβάσιμο σε όλους. Η εξάπλωση της τηλεργασίας κατά τη διάρκεια της κρίσης του Covid-19 ενδέχεται να συμβάλει στην αντιστροφή των τάσεων ερήμωσης των αγροτικών περιοχών, καθιστώντας δυνατή την παραμονή νέων μορφωμένων ανθρώπων σε περιοχές που διαφορετικά θα εγκατέλειπαν.

Στην ΕΕ αναγνωρίζεται ότι η αντιμετώπιση των δημογραφικών ανισορροπιών αυξάνει την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή της Ένωσης και αποτελεί έναν τρόπο αντιμετώπισης της ριζοσπαστικοποίησης (European Parliament, 2021).

Στην ενότητα που ακολουθεί αποτυπώνονται οι βασικοί άξονες δράσεις που θα συνέβαλαν στην άρση των εμποδίων και τη βελτίωση των συνθηκών ώστε να σταματήσει η εγκατάλειψη περιοχών παρέχοντας παράλληλα κίνητρα και προοπτικές προσέλκυσης νέων κατοίκων σε περιοχές που αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή συρρίκνωση. Στην προσπάθεια αυτή η συνεργασία μεταξύ γειτονικών δήμων ή μεταξύ δήμων με κοινά χαρακτηριστικά (γεωγραφικά, κοινωνικά, οικονομικά ή δημογραφικά) και ο συντονισμός των δράσεών τους είναι προϋποθέσεις ώστε να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη, να μετριαστεί το κόστος και να επιτευχθεί μια βιώσιμη προοπτική. Οι δράσεις και οι προτεραιότητες μπορεί να διαφέρουν μεταξύ των περιοχών, ο στόχος όμως είναι κοινός και εθνικός.

Βασικοί Άξονες Δράσης Στόχου 1

1. Ανάδειξη ενός «συγκριτικού πλεονεκτήματος»
2. Βελτίωση των υποδομών Παιδείας
3. Βελτίωση των υποδομών Υγείας
4. Προγράμματα στέγασης
5. Προσέλκυση επενδύσεων
6. Προσέλκυση νέων κατοίκων
7. Χρήση νέων τεχνολογιών-Smart Cities
8. Κατάρτιση Σχεδίου Δράσης για την αντιμετώπιση ακραίων καιρικών φαινομένων

4.1.1 Περιγραφή βασικών αξόνων δράσης Στόχου 2 και ενδεικτικά μέτρα

1. Προσέλκυση οικονομικής δραστηριότητας μέσα από την ανάδειξη ενός «συγκριτικού πλεονεκτήματος»

Η διευκόλυνση των τοπικών επιχειρήσεων στην έναρξη εργασιών τους και στη συνέχιση της λειτουργίας τους μέσα από φορολογικά ή άλλα πλεονεκτήματα βοηθά στην απασχολησιμότητα και τη συγκράτηση του νεανικού πληθυσμού.

Στήριξη στη μετάβαση σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες προσαρμοσμένα στη σύγχρονη εποχή και τις απαιτήσεις κατοίκων και επισκεπτών.

Σύνδεση της απασχόλησης με την εκπαίδευση της περιοχής για τη συγκράτηση αποφοίτων μετα-λυκειακής ή πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Ο αγροτοδιατροφικός τομέας, ο τομέας κλωστοϋφαντουργίας, ένδυσης, κοσμημάτων, θεματικού τουρισμού, οι τεχνολογίες ενέργειας και περιβάλλοντος μπορούν να αποτελέσουν τομείς ανάδειξης της ιδιαιτερότητας μιας περιοχής και να αποτελέσουν εργαλεία οικονομικής και κατ' επέκταση δημογραφικής ανάκαμψης.

Σε συνδυασμό με συντονισμένα προγράμματα κατάρτισης-ενίσχυσης δεξιοτήτων-δια βίου μάθησης-ενθάρρυνσης της επιχειρηματικότητας μπορεί να δημιουργηθούν θύλακες (ανα)σύστασης αγροτικής ή βιομηχανικής παραγωγής και προώθησης συγκεκριμένων υπηρεσιών ανάλογα με το προφίλ της περιοχής.

2. Βελτίωση των υποδομών Παιδείας

Το επίπεδο της παρεχόμενης παιδείας, οι ευκαιρίες που παρέχονται στην ανάδειξη των ταλέντων και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των μαθητών καθώς και η κατάσταση των κτιριακών υποδομών αποτελούν κομβικά σημεία στην απόφαση μιας νέας οικογένειας στο να παραμείνει ή όχι σε μια περιοχή. Η λειτουργία Πρότυπων και Πειραματικών σχολείων καθώς και ειδικών σχολείων όπως Μουσικό, Καλλιτεχνικό ή Αθλητικό Σχολείο καθώς και η λειτουργία Δημοσίων ΙΕΚ αναβαθμίζουν ουσιαστικά τις ευκαιρίες που παρέχει μια περιοχή. Δεδομένου ότι η λειτουργία των σχολείων αυτών είναι πιο δαπανηρή από αυτή των συμβατικών έχει νόημα η συνεργασία μεταξύ γειτονικών δήμων για τη διασφάλιση της συνέχειας μεταξύ των βαθμίδων.

Αξιοποίηση δημόσιων ανενεργών σχολικών κτηρίων μέσω ΣΔΙΤ.

Ιδιαίτερα για απομονωμένες ορεινές ή νησιωτικές περιοχές, ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορεί να είναι καθοριστικός στη διευκόλυνση της εγκατάστασης των δασκάλων που συχνά δηλώνουν πως δυσκολεύονται να βρουν αξιοπρεπή στέγη λόγω τουριστικής εκμετάλλευσης.

3. Βελτίωση των υποδομών Υγείας

Ανεπαρκείς υποδομές, απουσία ιατρών σημαντικών ειδικοτήτων, ελλείψεις στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη είναι λόγοι εγκατάλειψης απομονωμένων ορεινών ή νησιωτικών περιοχών της χώρας από κατοίκους όλων των ηλικιών: είτε πρόκειται για ηλικιωμένους που χρειάζονται συνεχή παρακολούθηση, είτε για άτομα ευπαθών ομάδων, είτε για γυναίκες που επιθυμούν να αποκτήσουν παιδιά. Η απουσία ακόμα και ειδικευόμενων ιατρών είναι καθοριστικός παράγοντας για την συγκράτηση του πληθυσμού. Η εφαρμογή και υλοποίηση προγραμμάτων προσέλκυσης ιατρών σε απομονωμένες περιοχές δεν είναι μόνο ζήτημα της Κεντρικής Κυβέρνησης, αλλά αφορά άμεσα την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Πρώιμη κινητών ομάδων πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας.

Αύξηση της κάλυψης του Εθνικού Δικτύου Τηλεϊατρικής.

Τοπικές Μονάδες Υγείας: επαναλειτούργα, στελέχωση με παροχή ειδικών κινήτρων εγκατάστασης σε νέους γιατρούς (παροχή έξτρα επιδόματος και στέγης από την Τ.Α).

4. Προγράμματα στέγασης για τη στήριξη συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων

Το θέμα της στέγασης είναι από τα πιο σοβαρά ζητήματα που αναφέρουν οι νέοι ως εμπόδιο για την ανεξαρτητοποίησή τους από τη γονεϊκή εστία και τη δημιουργία οικογένειας. Πρωτοβουλίες με στόχο τροποποιήσεις στο στεγαστικό απόθεμα, όπως π.χ. μείζονα συντήρηση ή ανακαίνιση προκειμένου παλαιές οικίες να γίνουν ενεργειακά αποδοτικές, και αναζήτηση περιοχών για κατασκευή νέων κατοικιών αποτελούν δράσεις που σε όλη τις Ευρωπαϊκές χώρες αναδεικνύονται ως ενδεδειγμένες για τη συγκράτηση του πληθυσμού και την αναχαίτηση της πληθυσμιακής συρρίκνωσης.

Παροχή μέσω ειδικών προγραμμάτων δυνατότητας πρόσβασης σε οικονομική στέγη για νέους, άτομα μειονεκτικών οικονομικά ομάδων και ΑΜΕΑ αποτελούν μια από τις πρακτικές για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και μείωσης των ανισοτήτων.

5. Προσέλκυση επενδύσεων

Στα πρότυπα δράσεων όπως:

- VolkswagenGroup -Αστυπάλαια: έξυπνο και αειφόρο νησί
- Polygreen-Τήλος: Just Go Zero Tilos

Συνεργασία με επιχειρήσεις για χρηματοδότηση συγκεκριμένων έργων/δράσεων για τη βελτίωση των υποδομών υγείας και παιδείας.

6. Χρήση νέων τεχνολογιών

Αξιοποίηση της τηλε-εργασίας για προσέλκυση εργαζομένων υψηλών δεξιοτήτων και εισοδήματος. Η ερημοποίηση περιοχών είναι απότοκο της δημογραφικής γήρανσης και αποτελεί πρόβλημα για πολλές περιοχές της Ευρώπης. Αναπτύσσονται δράσεις και λαμβάνονται πρωτοβουλίες σε τοπικό επίπεδο στην ΕΕ προκειμένου εγκαταλελειμμένες περιοχές να αναβιώσουν προσελκύνοντας ψηφιακούς μετανάστες (όπως η Βαμβακού Αρκαδίας/ Sarnago-Spain κ.α.).

7. Κατάρτιση Σχεδίου Δράσης για την αντιμετώπιση ακραίων καιρικών φαινομένων

Τα ακραία καιρικά φαινόμενα εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση. Απέναντι σε αυτά, τα μικρά παιδιά και οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι είναι περισσότερο ευάλωτοι. Έγκαιρη προετοιμασία, ενημέρωση των κατοίκων και επισκεπτών, οργάνωση εθελοντών και ομάδων δράσης και συντονισμός

μεταξύ φορέων και γειτονικών δήμων για την καλύτερη πρόληψη, τη σωστή αντιμετώπιση και την πορεία ανάκαμψης.

4.2 Στόχος 2: Διαχείριση της Δημογραφικής Γήρανσης

Οι αναφορές στη δημογραφική γήρανση συνοδεύονται, κατά κανόνα, από την έκφραση ανησυχίας ως προς την αντιμετώπιση ενός νέου βάρους. Ένα βάρος που προκύπτει από τον αυξανόμενο αριθμό μεγαλύτερων σε ηλικία εργαζομένων οι οποίοι δεν θα έχουν την πολυτέλεια να συνταξιοδοτηθούν όταν το θέλουν, οι οποίοι είναι λιγότερο ικανοί σωματικά σε σχέση με τους νεότερους συναδέλφους τους στην ανάληψη να ορισμένων καθηκόντων, οι οποίοι θεωρούνται λιγότερο προσαρμοσίμοι στις νέες συνθήκες αλλά και απαιτήσεις εργασίας. Είναι ευρύτατα διαδεδομένη η ανησυχία ότι το αντίτιμο της μεγαλύτερης διάρκειας ζωής μπορεί να είναι οικονομικά και κοινωνικά ιδιαίτερα υψηλό.

Υπάρχει όμως και η εναλλακτική οπτική που θεωρεί τη γήρανση του πληθυσμού ως μια τάση που διαμορφώνει μια νέα, όχι απαραίτητα δυσσώιωνη, πραγματικότητα. Αναγνωρίζοντας τις νέες ανάγκες και απαιτήσεις που μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της παραγωγικότητας και ως εκ τούτου να καταβάλει κοινωνικό μέρισμα. Οι ηλικιωμένοι εργαζόμενοι έχουν επίσημες, τεχνικές και σιωπηρές δεξιότητες που έχουν συγκεντρώσει μέσω μακράς υπηρεσίας. Οι εργοδότες σε τομείς που αντιμετωπίζουν έλλειψη εργατικού δυναμικού επιδιώκουν να αποκτήσουν τέτοιες δεξιότητες μέσω προγραμμάτων όπως η μαθητεία στα μέσα της σταδιοδρομίας. Οι ηλικιωμένοι εργαζόμενοι μπορούν επίσης να βοηθήσουν τους νεότερους να βρουν δρόμους για ασφαλή και καλά αμειβόμενη εργασία μέσω καθοδήγησης και ανταλλαγής θέσεων εργασίας. Πολλοί ηλικιωμένοι συμβάλλουν επίσης στην κοινωνική ευημερία αναλαμβάνοντας ρόλους φροντίδας, όπως η φροντίδα εγγονών και ηλικιωμένων γονέων.

Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ενίσχυση της διαγενεακής συνεργασίας και αλληλεγγύης μπορεί να είναι καθοριστικός. Ακολουθούν κάποιοι βασικοί άξονες δράσης με ενδεικτικές πρωτοβουλίες που θα συνέβαλαν στην καλύτερη διαχείριση του αυξανόμενου αριθμού ηλικιωμένων και στην καλύτερη αξιοποίηση των ικανοτήτων και δυνατοτήτων τους.

Βασικοί Άξονες Δράσης Στόχου 2

1. Προσβασιμότητα -Απρόσκοπτες μετακινήσεις
2. Προώθηση της κοινωνικής συμμετοχής
3. Οικοδόμηση διαγενεακών κοινοτήτων
4. Προώθηση Υγιούς Γήρανσης
5. Γεννάω σπίτι -περιορισμός ή καθυστέρηση της ιδρυματοποίησης
6. + μία ακόμη: Ενίσχυση αισθήματος εκτίμησης και σεβασμού προς τους ηλικιωμένους

4.2.1 Περιγραφή βασικών αξόνων δράσης Στόχου 2 και ενδεικτικά μέτρα

1. Προσβασιμότητα -Απρόσκοπτες μετακινήσεις

Η απρόσκοπτη κυκλοφορία στους εξωτερικούς χώρους μιας κοινότητας ή γειτονιάς, η πρόσβαση στη χρήση Μέσων Μαζικής Μεταφοράς (ΜΜΜ) και η προσβασιμότητα των δημοσίων κτηρίων αποτελούν βα-

σικές προτεραιότητες για ανθρώπους μεγαλύτερων ηλικιών που συχνά νιώθουν εγκλωβισμένοι στο σπίτι τους ή σε μικρή ακτίνα γύρω από αυτό. Κακοφτιαγμένοι δρόμοι, κακή σηματοδότηση, επικίνδυνες διασταυρώσεις, στενά ή κατελημμένα πεζοδρόμια, έλλειψη πεζοδρομίων ή πλατειών για μικρές ανάπαυλες μετατρέπουν συχνά τις μετακινήσεις των ηλικιωμένων (ιδιαίτερα όσων έχουν και κάποια κινητικά ή νοητικά προβλήματα) από δύσκολη έως περιπετειώδη. Πέρα από τα παραπάνω, οι ηλικιωμένοι νοιώθουν φόβο να κυκλοφορούν μετά τη δύση του ήλιου, λόγω εγκληματικότητας.

Ως αποτέλεσμα, πολλοί επιλέγουν τον περιορισμό των μετακινήσεων προκειμένου να μη θέτουν σε κίνδυνο τον εαυτό τους.

Ωστόσο, μελέτες καταδεικνύουν τη σημασία που έχουν η καθημερινή μικρή έξοδος από το σπίτι, ο συγχρωτισμός και οι έστω και σύντομες κουβέντες με τους γείτονες στη διατήρηση της φυσικής, νοητικής και συναισθηματικής υγείας των μεγαλύτερων σε ηλικία συμπολιτών μας. Προς αυτή την κατεύθυνση είναι απαραίτητη η ευαισθητοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η ανάληψη δράσεων που θα διευκόλυναν την καθημερινότητα των ηλικιωμένων συμβάλλοντας παράλληλα στην καλύτερη διαχείριση των συνεπειών της γήρανσης.

Πρωτοβουλίες χαμηλού κόστους

- i. *Σχεδιασμός περιπατητικών διαδρομών* που συνδέουν μεταξύ τους κομβικά σημεία της κοινότητας. Κατά μήκος των διαδρομών αυτών δημιουργούνται σημεία ανάπαυλας (παγκάκια) και σημεία κοινωνικής αλληλεπίδρασης («καφές της κουβέντας» σε καφετέριες ή σούπερ μάρκετ όπου οι πελάτες κουβεντιάζουν μεταξύ τους).
- ii. *Εύκολη πρόσβαση στη δημόσια συγκοινωνία*, με στάσεις καλά σχεδιασμένες ώστε να ανταποκρίνονται στις καιρικές προκλήσεις και τις ανάγκες των ηλικιωμένων.
- iii. *Καθαριότητα και καλή συντήρηση των δρόμων και πεζοδρομίων* ώστε να αποφεύγονται ατυχήματα από φθορές και να απομακρύνονται σκουπίδια, φύλλα ή άλλα εμπόδια που μπορεί να είναι επικίνδυνα.
- iv. *Δημιουργία χώρων συνύπαρξης, εξωτερικοί χώροι πρασίνου για ήπια άθληση* που ενθαρρύνουν ανθρώπους όλων των ηλικιών (και ηλικιωμένους) να αξιοποιούν το δημόσιο χώρο και να έρχονται σε επαφή με τη φύση. Οι χώροι αυτοί μπορούν να αποτελέσουν σημεία δραστηριοποίησης εθελοντικών ομάδων με προγράμματα κηπουρικής, γυμναστικής, περιπάτων συνδυασμένων με ξενάγηση σε ιστορικά ή άλλα αξιόλογα τοπία της περιοχής.
- v. *Συνεργασία με τοπικούς φορείς και καταστήματα* για την παροχή «προνομίων» σε άτομα άνω των 65 ετών. Τα προνόμια αυτά μπορεί (μεταξύ άλλων) να είναι εκπτώσεις σε συνεργαζόμενα καταστήματα, παροχή ειδικά σχεδιασμένων προϊόντων ή υπηρεσιών, προτεραιότητα στην εξυπηρέτηση. Χαρτογράφηση και διανομή ή ανάρτηση στην ιστοσελίδα του Δήμου αυτών των σημείων και των παροχών που προσφέρονται για την ευρύτερη ενημέρωση των ενδιαφερομένων.

Πρωτοβουλίες μεγαλύτερου κόστους

- i. *Ανάπτυξη τοπικών συγκοινωνιών* με χρήση (μικρών) λεωφορείων πλήρως προσβάσιμων από άτομα με κινητικά προβλήματα για τις μετακινήσεις εντός των ορίων του Δήμου.
- ii. *Ανάπλαση επιβαρυμένων ή εγκαταλελειμμένων σημείων της πόλης /κοινότητας* με στόχο τη δημιουργία πράσινων χώρων αναψυχής/ πολιτισμού και συνύπαρξης ατόμων διαφορετικών ηλικιών.
- iii. *Καταπολέμηση παραβατικότητας και εγκληματικότητας*.

2. Προώθηση της κοινωνικής συμμετοχής

Το επίπεδο κοινωνικής συμμετοχής των ηλικιωμένων διαφοροποιείται σημαντικά ανάλογα με τις προηγούμενες εμπειρίες ζωής. Σε κάθε περίπτωση είναι συνυφασμένο με την κινητική και ψυχική κατάσταση του ατόμου, ενώ μειώνεται σταθερά με την ηλικία. Στόχος είναι η δημιουργία ενουσαμάτων για την ενθάρρυνση των ατόμων άνω των 65 ετών να συμμετέχουν σε κοινωνικές, εθελοντικές, πολιτιστικές, αθλητικές ή άλλες δραστηριότητες. Οι κοινωνική εμπλοκή έχει αποδειχθεί ότι καθυστερεί την εμφάνιση άνοιας και Alzheimer, ενώ αποτελεί το καλύτερο αντίδοτο στη μοναξιά και την κατάθλιψη, τις επιδημίες των ηλικιωμένων.

Πρωτοβουλίες

- i. *Αναδιάρθρωση και ανανέωση των ΚΑΠΗ*, ενός ένας εδραιωμένου θεσμού που λειτουργεί στα περισσότερα σημεία της Ελλάδας με επιτυχία. Αποτελούν ένα σημαντικό όχημα υλοποίησης προγραμμάτων και διάχυσης πληροφοριών που αφορούν στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα.
- ii. *Σύνδεση ατόμων με την κοινότητα -Ενίσχυση άτυπων δικτύων*, κύκλοι συζήτησης και ψυχολογικής υποστήριξης, δράσεις εθελοντικής προσφοράς των ηλικιωμένων.
- iii. *Διάχυση της πληροφορίας*, αποτελεσματική ενημέρωση σχετικά με τις δράσεις και τις πρωτοβουλίες ώστε να συμμετέχουν όσοι το επιθυμούν.
- iv. *Προγράμματα δια βίου μάθησης*, με στόχο την εξοικείωση των ηλικιωμένων με δεξιότητες όπως η χρήση Η/Υ, η εκμάθηση ξένης γλώσσας, αλλά και προγράμματα για την καλλιέργεια μιας τέχνης/χόμπυ (όπως ζωγραφική, πλέξιμο, κατασκευή κοσμημάτων, ζαχαροπλαστική κλπ.), δημιουργούν πολλαπλασιαστικά οφέλη αφού κρατούν τους ηλικιωμένους δραστήριους, τους βοηθούν να διατηρούν επαφή με τις απαιτήσεις της εποχής, να αλληλοεπιδρούν με νεότερα άτομα και ενισχύουν την αυτοεκτίμησή τους.

3. Οικοδόμηση διαγενεακών κοινοτήτων

Λόγω της αύξησης του προσδόκιμου ζωής, συνυπάρχουν σήμερα περισσότερες γενιές στην οικογένεια, την κοινωνία, τους χώρους εργασίας από οποιαδήποτε άλλη στιγμή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η συνύπαρξη αυτή δεν είναι αυτονόητα εύκολη – προϋποθέτει αμοιβαία κατανόηση και σεβασμό. Η καλλιέργεια αυτών ξεκινά από τα πρώτα χρόνια ζωής αλλά πρέπει διαρκώς να συντηρείται και να ανανεώνεται. Η ανάπτυξη αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ διαφορετικών ηλικιών έχει ως βάση την εμπιστοσύνη, την οικειότητα και την αλληλογνωσία.

Πρωτοβουλίες

- i. Δημιουργία χώρων αλληλεπίδρασης, για την ανάπτυξη πρωτοβουλιών που προωθούν τη συνεργασία μεταξύ ατόμων διαφορετικών γενεών μέσα από εκπαιδευτικές (βλ. S2 προγράμματα δια βίου μάθησης) ή εθελοντικές δράσεις (ανακύκλωση, δενδροφύτευση, κοινωνικές δράσεις), εορτασμούς, πανηγύρια, πολιτιστικές ή θρησκευτικές εκδηλώσεις.
- ii. Συνεργασία δημοτικών νηπιαγωγείων με δημοτικά γηροκομεία, με επισκέψεις και κοινές δράσεις. Ανάλογες πρωτοβουλίες στο εξωτερικό (πχ Ελβετία, Καναδά) έχουν ιδιαίτερη επιτυχία.

4. Προώθηση Υγιούς Γήρανης

Διαφορετικά άτομα με διαφορετικό κοινωνικό και πολιτισμικό υπόβαθρο έχουν διαφορετικές ανάγκες

και διαφορετικές επιθυμίες. Σε κάθε δήμο, ευαίσθητοποιημένα άτομα μπορούν να έρθουν σε επαφή με διαφορετικές ομάδες ηλικιωμένων, ώστε να κατανοήσουν τις ανάγκες, να σχεδιάσουν και να προγραμματίσουν τις δράσεις που στη συνέχεια θα επικοινωνήσουν σε όλους ώστε να προωθηθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών ομάδων ηλικιωμένων.

Πρωτοβουλίες χαμηλού κόστους

- i.* Σε συνεργασία με τα ΚΑΠΗ αλλά και άλλους φορείς που δραστηριοποιούνται με τους ηλικιωμένους σε κάθε περιοχή, μπορούν να οργανωθούν εκδρομές, επισκέψεις σε μουσεία, παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων, προβολή ταινιών, βραδιές χορού.
- ii.* Αθλητικές δραστηριότητες (σε κλειστούς ή ανοικτούς χώρους) ειδικά σχεδιασμένες για την τρίτη ηλικία οργανωμένες σε εβδομαδιαία βάση. Παράλληλη ενημέρωση για διατροφή και προληπτική ιατρική.
- iii.* Διοργάνωση αθλητικών εκδηλώσεων (όπως η πρωτοβουλία GERI Olympics, αγώνες διαφόρων αθλημάτων για ηλικιωμένους και ευάλωτες ομάδες που διοργάνωσε ο Δήμος Παπάγου-Χολαργού τον Μάιο 2023).
- iv.* Προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης.
- v.* Οι δημοτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί μπορούν να εντάξουν στο πρόγραμμά τους εκπομπές με ειδική θεματολογία και ρεπερτόριο που να απευθύνονται σε ηλικιωμένους (παράδειγμα η εκπομπή «Φτερό στον Άνεμο» στον ΑΘΗΝΑ 983).

Πρωτοβουλίες μεγαλύτερου κόστους

- i.* Προώθηση προγραμμάτων ιατρικής παρακολούθησης και προληπτικής ιατρικής.

5. Γερνάω σπίτι (Ageing at home)

Το σπίτι είναι, για τον περισσότερο κόσμο, ένας χώρος ασφάλειας, ηρεμίας και οικειότητας: εκεί που νιώθει κανείς ότι ανήκει. Στους ηλικιωμένους, η αίσθηση αυτή γίνεται πιο έντονη και συχνά αρνούνται να εγκαταλείψουν την εστία τους. Πηγή αναμνήσεων και σημείο όπου μπορούν να διατηρήσουν τις κοινωνικές τους επαφές και συνήθειες, το σπίτι μπορεί ωστόσο να ενέχει κινδύνους για τους ηλικιωμένους αν δεν είναι προσαρμοσμένο στις νέες τους ανάγκες και περιορισμούς. Μια σημαντική παράμετρος επιτυχούς γήρανης είναι να μεγαλώνει κανείς στο σπίτι του ή τουλάχιστον στο χώρο που επιλέγει για σπίτι του. Προς αυτή την κατεύθυνση, κομβικής σημασίας είναι η ανάπτυξη υποστηρικτικών δικτύων με πρωτοβουλία της τοπικής αυτοδιοίκησης με στόχο αυτόνομους ηλικιωμένους σε κατάλληλα σπίτια.

Συγκεκριμένες δράσεις

- i.* Στήριξη και ενίσχυση του προγράμματος «Βοήθεια στο σπίτι», με καλύτερη στελέχωση και διεύρυνση των παρεχόμενων υπηρεσιών και διάχυση της πληροφορίας ώστε να ενημερώνονται εγκαίρως και επαρκώς οι ενδιαφερόμενοι.
- ii.* Ένταξη των ηλικιωμένων σε στεγαστικά προγράμματα των Δήμων, ώστε να είναι δυνατή η μετακόμιση σε καλύτερα σχεδιασμένο σπίτι που καλύπτει ικανοποιητικότερα τις ανάγκες ατόμων μεγάλης ηλικίας.
- iii.* Ψυχολογική υποστήριξη ατόμων που ζουν μόνα τους ή που καλούνται να αλλάξουν τόπο διαβίωσης.

Πρωτοβουλίες μεγαλύτερου κόστους

- i. Προώθηση σε συνεργασία με την ιδιωτική πρωτοβουλία δημιουργίας συγκροτημάτων οικιών σχεδιασμένες για αυτοεξυπηρετούμενα άτομα μεγάλης ηλικίας, ώστε να ζουν με φίλους και συνομήλικους διατηρώντας την ανεξαρτησία τους (παράδειγμα Δανίας)..

+1 ακόμα: Ενίσχυση αισθήματος εκτίμησης και σεβασμού προς όλες τις ηλικίες

- *Θετική γλώσσα* ώστε να καταρριφθούν τα ηλικιακά στερεότυπα και να καταπολεμηθεί ο ηλικιακός ρατσισμός.
- *Αλληλεπίδραση* μεταξύ ατόμων διαφορετικών ηλικιών.
- *Σεβασμός και αλληλεγγύη*.

Πίνακας 4-1. Συνοπτική παρουσίαση δράσεων ανά στόχο πολιτικής και κατηγορία δήμου

Δράσεις		Κατηγορίες δήμων (κλεισθένες)					
		K1	K2	K3	K4	K5	K6
Στόχος 1: Συγκράτηση της μείωσης του πληθυσμού							
Βελτίωση στις υποδομές παιδείας	Βελτίωση κτηριακών υποδομών	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Κίνητρα προσέλκυσης δασκάλων				⊗		⊗
	Πρότυπα και πειραματικά σχολεία (συνδεδεμένες βαθμίδες)		⊗	⊗		⊗	
	Ειδικά σχολεία (Μουσικό, Αθλητικό κλπ)						
Στέγη	Προγράμματα στέγης σε νέα ζευγάρια, άτομα από μειονεκτικές οικονομικά και κοινωνικά ομάδες, ΑΜΕΑ	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Αξιοποίηση ανενεργών κτηρίων	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
Βελτίωση στις υποδομές υγείας	Τηλεϊατρική			⊗	⊗		⊗
	Προώθηση κινητών ομάδων πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας				⊗		⊗
	Κίνητρα προσέλκυσης ιατρών				⊗		⊗
Προσέλκυση «ψηφιακών νομάδων»		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
Προσέλκυση επενδυτών	Ανεύρεση χορηγών / χρηματοδοτών	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Πρωτοβουλίες ΣΔΙΤ	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
Ανάδειξη τομέων «συγκριτικού πλεονεκτήματος»	Ενίσχυση ευκαιριών απασχόλησης γύρω από ένα τοπικό προϊόν ή κάποια γεωγραφική ιδιαιτερότητα		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
Χρήση νέων τεχνολογιών	Ψηφιοποίηση Υπηρεσιών		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗

Δράσεις		Κατηγορίες δήμων (κλεισθένες)					
		K1	K2	K3	K4	K5	K6
Στόχος 2: Διαχείριση της Πληθυσμιακής Γήρανσης							
Προσβασιμότητα -Απρόσκοπτες μετακινήσεις	Σχεδιασμός περιπατητικών διαδρομών	⊗	⊗	⊗			
	Εύκολη πρόσβαση στη δημόσια συγκοινωνία	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Καθαριότητα και καλή συντήρηση των δρόμων και πεζοδρομίων	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Δημιουργία χώρων συναναστροφής	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Συνεργασία με τοπικούς φορείς και καταστήματα	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Ανάπτυξη τοπικών συγκοινωνιών	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Ανάπλαση επιβαρυμένων ή εγκαταλελειμμένων σημείων	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Καταπολέμηση παραβατικότητας/εγκληματικότητας	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
Πρώθηση Κοινωνικής Συμμετοχής	Αναδιάρθρωση και ανανέωση των ΚΑΠΗ	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Σύνδεση ατόμων με την κοινότητα	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Ενημέρωση	⊗	⊗	⊗		⊗	
	Προγράμματα δια βίου μάθησης	⊗	⊗	⊗		⊗	
Διαγενεακές Κοινότητες	Δημιουργία χώρων αλληλεπίδρασης	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
	Συνεργασία σχολείων με γηροκομεία	⊗	⊗	⊗		⊗	
Πρώθηση Υγιούς Γήρανσης		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗
Γερνάω σπίτι		⊗	⊗	x	⊗	⊗	⊗

4.3 Σύνοψη και προτάσεις

Πρώτον, η κατανόηση και αντιμετώπιση του προβλήματος της μείωσης και γήρανσης του πληθυσμού απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση και πολυεπίπεδη παρέμβαση. Το δημογραφικό πρόβλημα δεν αποτελεί αντικείμενο ενασχόλησης ούτε μιας μόνο επιστήμης, π.χ. την δημογραφία, ούτε αρμοδιότητα ενός και μόνο διοικητικού επιπέδου για την αντιμετώπισή του. Επομένως, θα χρειαστεί να υπάρξει ένα συντονιστικό όργανο στο οποίο θα συμμετέχουν όλα τα επίπεδα διοίκησης.

- Η ΚΕΔΕ, μέσω του ΙΤΑ, θα μπορούσε να συστήσει ένα όργανο παρακολούθησης, διάχυσης και συντονισμού της πολιτικής για την αντιμετώπιση του προβλήματος της μείωσης και γήρανσης τους πληθυσμού στους Δήμους της χώρας.

Δεύτερον, το δημογραφικό θα πρέπει να αποτελέσει γραμμή δράσης σε όλα τα τομεακά και περιφερειακά προγράμματα του ΕΣΠΑ.

- Τόσο τα περιφερειακά όσο και τα περιφερειακά προγράμματα θα πρέπει να περιλαμβάνουν διακριτή γραμμή δράσης για την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος.

Τρίτον, να δοθούν φορολογικά, οικονομικά και μισθολογικά κίνητρα για την παραμονή και εγκατάσταση νέων κατοίκων στις περιοχές που εμφανίζουν μακροχρόνια και σταθερή μείωση του πληθυσμού.

- Η δέσμη κινήτρων θα μπορούσε να αφορά τόσο σε φορολογικές ελαφρύνσεις του δηλωθέντος εισοδήματος, όσο σε φορολογικές εκπτώσεις αλλά και οικονομικές ενισχύσεις για την πρώτη εγκατάσταση.

Τέταρτον, να δοθεί ιδιαίτερη πρόνοια για την κάλυψη των βασικών αναγκών σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, με λειτουργία μονάδων πρωτοβάθμιας φροντίδας, με ενεργό ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης.

- Η πρωτοβάθμια φροντίδα θα πρέπει να παρέχεται σε όλους τους πολίτες της χώρας ανεξάρτητα από τον τόπο κατοικίας και τις οικονομικές τους δυνατότητες των κατοίκων. Αν ανατρέξει κανείς σε οποιαδήποτε περιοχή της χώρας με δημογραφικό πρόβλημα το πρώτο αίτημα που διατυπώνεται είναι ότι “δεν έχουμε γιατρό”. Κατά συνέπεια να υπάρξει ειδικό πρόγραμμα, “γιατρός για όλους” με τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης για την εξασφάλιση ιατρικής φροντίδας σε όλους τους κατοίκους, με έμφαση στις πιο απομακρυσμένες και φθίνουσες περιοχές. Η δράση αυτή θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από το ταμείο ανάκαμψης.

Τέταρτον, να δοθούν κίνητρα έναρξης παραγωγικής δραστηριότητας σε συνεργασία με τα τοπικά επιμελητήρια και τους φορείς ανάπτυξης των Δήμων

- Η παραγωγική δραστηριότητα αποτελεί την κινητήριο δύναμη για την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των ανθρώπων και των επιχειρήσεων σε μια περιοχή. Επομένως, η εξασφάλιση απασχόλησης και εισοδήματος αποτελεί των εκ των ων ουκ άνευ στόχο προτεραιότητας της πολιτικής. Θα μπορούσε να υπάρξουν προγράμματα ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας σε περιοχές που “μένουν πίσω”, με εξασφάλιση της χρηματοδότησης από υφιστάμενα προγράμματα, αλλά και επιπλέον ενίσχυση με βάση της ρήτρα “να μην μείνει καμιά περιοχή πίσω”. Στα προγράμματα αυτά καθοριστικός θα είναι ο ρόλος των επιμελητηρίων και των παραγωγικών ενώσεων καθώς και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Πέμπτο, να υπάρξει ειδικό πρόγραμμα τεχνικής στήριξης των Δήμων από την ΚΕΔΕ, μέσω της ΠΕΤΑ, της ΕΕΤΑΑ και της ΜΟΔ. Η τεχνική στήριξη θα προχωράει παράλληλα με την διαμόρφωση εστιασμένων προγραμμάτων και την αξιοποίηση χρηματοδοτικών εργαλείων κυρίως μέσω του Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων.

- Το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων να διαμορφώσει ή να εξειδικεύσει τις δράσεις του για προγράμματα που θα εκπονθούν για τους Δήμους με πληθυσμιακή μείωση. Θα μπορούσε επίσης να διερευνηθεί η δυνατότητα αξιοποίησης δράσεων ευρωπαϊκής εμβέλειας μέσω της συνεργασίας με την ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

Έκτο, απλοποίηση των διαδικασιών, αντίστοιχη με αυτή που εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας, για την έγκαιρη εκτίμηση και ταχεία υλοποίηση των έργων και δράσεων που έχουν περάσει τις διαδικασίες ελέγχου.

- Η γραφειοκρατία και η διοικητική ικανότητα των μικρών και αποδυναμωμένων Δήμων δεν τους επιτρέπει να διαχειριστούν την υλοποίηση των προγραμμάτων. Η ΚΕΔΕ να παρέχει μηχανισμό διοικητικής στήριξης και απλοποίησης των διαδικασιών μέσω της ΜΟΔ και της ΕΕΤΑ.

Έβδομο, προγράμματα διατήρησης της ταυτότητας και συντήρησης και αποκατάστασης του δομημένου και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος των Δήμων

- Το οικιστικό απόθεμα των Δήμων ακόμη και σε περιοχές με μεγάλη πληθυσμιακή συρρίκνωση, αποτελεί μέρος της πολιτιστικής παράδοσης και της ταυτότητας μιας περιοχής. Θα πρέπει να υπάρξει ένα πρόγραμμα αποκατάστασης και επαναξιοποίησης των δημόσιων και των ιδιωτικών κτιρίων. Αυτό

το πρόγραμμα, αντίστοιχο με το εξοικονομώ κατ' οίκον. Θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί μέσω του Υπουργείου Περιβάλλοντος.

Οι προτάσεις που διατυπώνονται και τα παραδείγματα που καταγράφονται σε αυτή την μελέτη δεν αποτελούν παρά την πρώτη απόπειρα προσέγγισης του δημογραφικού προβλήματος από τη σκοπιά των Δήμων της Ελλάδας. Απομένουν να γίνουν πολύ περισσότερα, τόσο στο επίπεδο καταγραφής και τεκμηρίωσης των δεδομένων του δημογραφικού προβλήματος, όσο και σε επίπεδο προτάσεων και προγραμμάτων πολιτικής για την αντιμετώπιση του. Οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' Βαθμού, με βάση της αρχή της εγγύτητας και επικουρικότητας, είναι άμεσοι γνώστες του προβλήματος και στο πλαίσιο μιας πολυεπίπεδης συνεργασίας, που θα διαπερνά όλα τα επίπεδα διοίκησης από την ευρωπαϊκή ένωση, μέχρι το τοπικό και θα συμμετέχουν ενεργά στην αντιμετώπισή του.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Barca F. (2019), "Place-based policy and politics", *Renewal: A Journal of Labour Politics* 27(1): 84–95.
- Bujard M. (2015), "Consequences of enduring low fertility—a German case study demographic projections and implications for different policy fields", *Comparative Population Studies*, 40(2): 131–164.
<https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-06>
- Choi E., Han K. M., Chang J., Lee Y. J., Choi K. W., Han C. and Ham B. J. (2021), "Social participation and depressive symptoms in community-dwelling older adults: Emotional social support as a mediator", *Journal of psychiatric research* 137: 589–596.
<https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2020.10.043>
- DESI (2022), Digital Economy and Society Index (DESI), 2022 Human Capital, European Commission.
- Diemer A., Iammarino S., Rodríguez-Pose A. and Storper M. (2022), "The Regional Development Trap in Europe", *Economic Geography* 98(5): 487–509, DOI: [10.1080/00130095.2022.2080655](https://doi.org/10.1080/00130095.2022.2080655)
- Dijkstra L., Poelman H. & Rodríguez-Pose A. (2020), "The geography of EU discontent", *Regional Studies* 54(6): 737–753, DOI: [10.1080/00343404.2019.1654603](https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1654603).
- European Commission (2010), "Europe 2020, A strategy for smart, sustainable and inclusive growth", COM(2010), 2020, Brussels.
- European Commission (2015), "The 2015 Ageing Report" European Economy 3/2015, ISSN 1725-3217.
- European Parliament (2021), "How to tackle population decline in Europe's regions?"
<https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20210414ST002006/what-solutions-to-population-decline-in-europe-s-regions>
- Gower J. C., Lubbe S. G., and Le Roux N. J. (2011), *Understanding Biplots*, John Wiley & Sons.
- Kaiser HF. (1961), "A note on Guttman's lower bound for the number of common factors", *Br J Math Stat Psychol*, 14:1–2.
- Kaufman L. L., Rousseeuw P. J. (1990), *Finding Groups in Data: An Introduction to Cluster Analysis*, John Wiley & Sons, Inc
- OECD (2020), Regional Policy for Greece Post-2020, OECD Territorial Reviews, OECD Publishing, Paris,
<https://doi.org/10.1787/cedf09a5-en>.
- Pike A., Béal V., Cauchi-Duval N., Rachel Franklin R., Kinossian N., Lang T., Leibert T., MacKinnon D., Rousseau M., Royer J., Servillo L., Tomaney J., and Velthuis S. (2023), "Left behind places: a geographical etymology", *Regional Studies*, DOI: [10.1080/00343404.2023.2167972](https://doi.org/10.1080/00343404.2023.2167972)
- Psycharis Y., Kallioras D., Pantazis P. (2014), "Economic crisis and regional resilience: detecting the "geographical footprint" of economic crisis in Greece", *Regional Science: Policy and Practice*, 6 (2): 121–142.
- Rodríguez-Pose A. (2018), "The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1): 189–209, <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>.
- Rodríguez-Pose A., Terrero-Dávila J. and Lee N. (2023), "Left-behind versus unequal places: interpersonal inequality, economic decline and the rise of populism in the USA and Europe", *Journal of Economic Geography*, lbad005, <https://doi.org/10.1093/jeg/lbad005>
- Rome Business School (2022), Silver economy and demographic aging in Italy,
<https://romebusinessschool.com/blog/research-center-silver-economy-demographic-aging/>

- Tragaki A. and C. Bagavos (2019), "Fertility variations in the recession context: the case of Greece", *Genus* 75(18), <https://doi.org/10.1186/s41118-019-0066-x>.
- WHO (2019), *The mental health of older adults*, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults>.

Ελληνικές

- Ανωάτη Συνομοσπονδία Πολυτέκνων Ελλάδας [ΑΣΠΕ] (2022), "Προτάσεις για το Σχεδιασμό Πολιτικών Υποστήριξης των Οικογενειών με Παιδιά από τους Δήμους", Μελέτη για το Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΙΤΑ), Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022
- Βουλή των Ελλήνων (2018), Έκθεση της Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το Δημογραφικό, Αθήνα.
- διαΝΕΟσις (2019), Η χαμηλή γονιμότητα στην Ελλάδα, δημογραφική κρίση και πολιτικές ενίσχυσης της οικογένειας (σελ 226-229), Ανακτήθηκε από: http://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2019/01/ekke_family_policies.pdf
- Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης [ΕΚΔΔΑ] (2019), "Διοικητική μεταρρύθμιση και η εφαρμογή της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης στην Ελλάδα: σύγχρονες προκλήσεις και προτάσεις θεσμικών αλλαγών", Ι. Ψυχάρης, Συντονιστής Ομάδας Μελέτης
- IOBE (2022a), Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2020-2021: Ήπιες οι πρώτες επιδράσεις της πανδημίας στη νέα επιχειρηματικότητα, *Global Entrepreneurship Monitor*, Απρίλιος 2022.
- IOBE (2022b), Δημογραφικό πρόβλημα στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προτάσεις πολιτικής, Ανακτήθηκε από: http://iobe.gr/docs/research/RES_03_08062022_REP_GR.pdf
- Μπάγκαβος Χ. (2022), "Η συνεχιζόμενη συρρίκνωση του πληθυσμού των γυναικών αναπαραγωγικής ηλικίας δημιουργεί τις συνθήκες για περαιτέρω μείωση των γεννήσεων τις επόμενες δύο δεκαετίες στην Ελλάδα" *DIRAP Flash News 7* <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.19292312.v1>
- Εφημερίδα Πελοπόννησος, «6,986 κλήσεις στο "Κλικ Ζωής"», Φύλλο της 4^{ης} Μαΐου 2022
- Τραγάκη Α, (2022), "Ένα Δημογραφικό παράδοξο ή μήπως όχι;", *DIRAP- Focus 2022n 2*, <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.19603789.v1>
- Ψυχάρης Ι. (2021), "Περιφερειακές ανισότητες και πολιτική συνοχής: Η ελληνική εμπειρία πριν και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης", στο Αργύρης Γ. Πασσάς, Κωσταντίνος Αρβανιτόπουλος και Μαριλένα Κοππά, *Ελλάδα – Ευρωπαϊκή Ένωση*, Εκδόσεις ΠΕΔΙΟ, σελ. 579-591
- Ψυχάρης Γ. (2019), "Περιφερειακές Ανισότητες και η νέα πολιτική συνοχής της Ε.Ε. 2021-2027", *Οικονομικά Χρονικά*, No164 https://www.oe-e.gr/wp-content/uploads/2019/04/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%A7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B1_Issue164_low.pdf

Πηγές δεδομένων

- European Network of Family-Friendly Municipalities, services, Ανακτήθηκε από: <https://www.elfac.org/elfac/what-we-do/>
- Eurostat (2023), Database/Demography population stock and balance (demo), <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- WHO, Global Network for Age-friendly Cities and Communities ("the Network"), Πρόγραμμα «Πόλεις Φιλικές προς τους Ηλικιωμένους», Ανακτήθηκε από: <https://www.jcfc.hk/en/index.html>
- Αναπτυξιακή Μείζονας Αστικής Θεσσαλονίκης ΑΕ ΑΟΤΑ, Πρόγραμμα «ΗΛΙΟΣ», Ανακτήθηκε από: <https://mdat.gr/helios/>
- Δήμος Αγ. Δημητρίου, Πάρκο Οικογένειας, Ανακτήθηκε από: <https://dad.gr/parko-oikogeneias-o-koinochristos-choros-kerdizei-tin-axia-poy-toy-ofeiloyme/>
- Δήμος Αγίας Βαρβάρας, <https://agiavarvara.gr>
- Δήμος Αθηναίων, Curing the Limbo, Ανακτήθηκε από: <https://curingthelimbo.gr/>
- Δήμος Αλεξανδρούπολης, Εξοικείωση τρίτης ηλικίας με τις νέες τεχνολογίες, Αναρτήθηκε από: <https://kede.gr/alexandroupoli-drasi-exoikeiosis-me-tin-technologia-kai-ta-social-media-gia-ta-atoma-tritis-ilikias/>

Δήμος Αλίμου, <https://www.alimos.gov.gr/>

Δήμος Αμαρουσίου, <https://maroussi.gr/>

Δήμος Άνδρου, Το πρόγραμμα «Φιλία σε κάθε Ηλικία» στην Άνδρο, Αναρτήθηκε από: <https://www.koinignomi.gr/news/koinonia/2022/11/29/programma-filia-se-kathe-ilikia-stin-andro.html>

Δήμος Αμπελοκήπων Μενεμένης, Κοινωνικές Υπηρεσίες, <https://www.ampelokipoi-menemeni.gr/activities/koinoniki-politiki-merimna/steki-neolaias/>

Δήμος Γρεβενών, Δράση «έξυπνων οικιών» αυτόνομη διαβίωσης ηλικιωμένων, https://www.dimosgrevenon.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2200--l-r-2019&catid=22:2014-09-02-08-20-59&Itemid=65

Δήμος Ηγουμενίτσας- Συμβουλευτικός Σταθμός για την Άνοια, <https://igoumenitsa.gr/el/home/gia-ton-dimoti/enhmerwsh/news/1075-dt-andenssan170220>

Δήμος Θεσσαλονίκης- Πρόγραμμα URBACT III – Arrival Cities, <https://thessaloniki.gr/>

Δήμος Ιωαννινών, Ψηφιακές Γωνιές, Αναρτήθηκε από: <https://ioannina.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B3%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%80%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B7%CF%86%CE%B7-%CF%84%CE%BF/>

Δήμος Καλαμαριάς, Ψηφιακός γραμματισμός στην τρίτη ηλικία, Αναρτήθηκε από: <https://kalamaria.gr/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%84%CF%81%CE%AF%CF%84%CE%B7-%CE%B7%CE%BB%CE%B9/>

Δήμος Καλαμάτας, Δράσεις Προληπτικής Ιατρικής, <https://www.kalamata.gr/el/enimerosi/news/23276-draseis-proliptikis-iatrikis-sta-kardiageiaka-provlmata-sto-dimo-kalamatas-2>

Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων- Έργο «Καθαρή ενεργειακή μετάβαση των Διαποντίων Νήσων», <https://corfu.gr/xryso-brabeio-gia-to-dhmo-kentrikhs-kerkyras-sta-koryfaia-brabeia-ths-topikhs-aytodiokhshs-best-city-awards-2023/>

Δήμος Κιλελέρ, Συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία νόσου Alzheimer, Αναρτήθηκε από: <https://kileler.gov.gr/anakoinoseis-delta-typou/koinoniki-politiki/alzheimer.html>

Δήμος Κοζάνης- Ένταξη στις 100 Κλιματικά Ουδέτερες και Έξυπνες Πόλεις της Ευρώπης έως το 2030, <https://climateneutral2030.cityofkozani.gov.gr/>

Δήμος Λεβαδέων, Πρόγραμμα Φιλοξενίας Προσφύγων, <https://www.cnigreece.gr/best-practices/best-city-awards-2018%e2%94%82livadeia/>

Δήμος Μαλεβιζίου, Καταγραφή και χαρτογράφηση των αναγκών υγείας των ηλικιωμένων, Αναρτήθηκε από: <https://malevizi.gov.gr/2023/07/22/malevizi-katagrafi-kai-chartografisi-ton-anagkon-ygeias-ton-ilikiomonon/>

Δήμος Μυτιλήνης, Δράση «Μπότερες & παιδιά εν δράσει», <https://www.lesvosnews.net/articles/news-categories/koinonia/miteres-paidia-en-drasei>

Δήμος Νέας Σμύρνης, Κοινωνικές Υπηρεσίες, Αναρτήθηκε από: <https://neasmyrni.gr/o-dimos-neas-smyrnis-sthrizei-tis-polyteknes-oikogeneies/>

Δήμος Παλαιού Φαλήρου, <https://palaiofaliro.gr/>

Δήμος Πατρέων, Κοινωνικές Υπηρεσίες, Αναρτήθηκε από: <http://uat.e-patras.gr/el/triti-ilikia>

Δήμος Παύλου Μελά, Παιδική Ομπρέλα, Αναρτήθηκε από: <https://pavlosmelas.gr/>

Δήμος Προσοτσάνης, Ενίσχυση Οικογενειών, Αναρτήθηκε από: <https://www.prosotsani.gr/doc/index.php/documents/ds/ds2018-1/3595--497/file>

Δήμος Πυλαίας Χορτιάτη, Κοινωνικές Υπηρεσίες, Αναρτήθηκε από: <https://pilea-hortiatis.gr/o-dimos/poiotita-zois/koinoniki-prostasia-kai-paideia/>

Δήμος Ρόδου, Πρόγραμμα Γεννάμε Ενεργά, <https://www.rhodes.gr/gername-energa-kainotomo-programma-gia-tin-triti-ilikia-apo-to-kentro-koinotitas-dimou-rodou/>

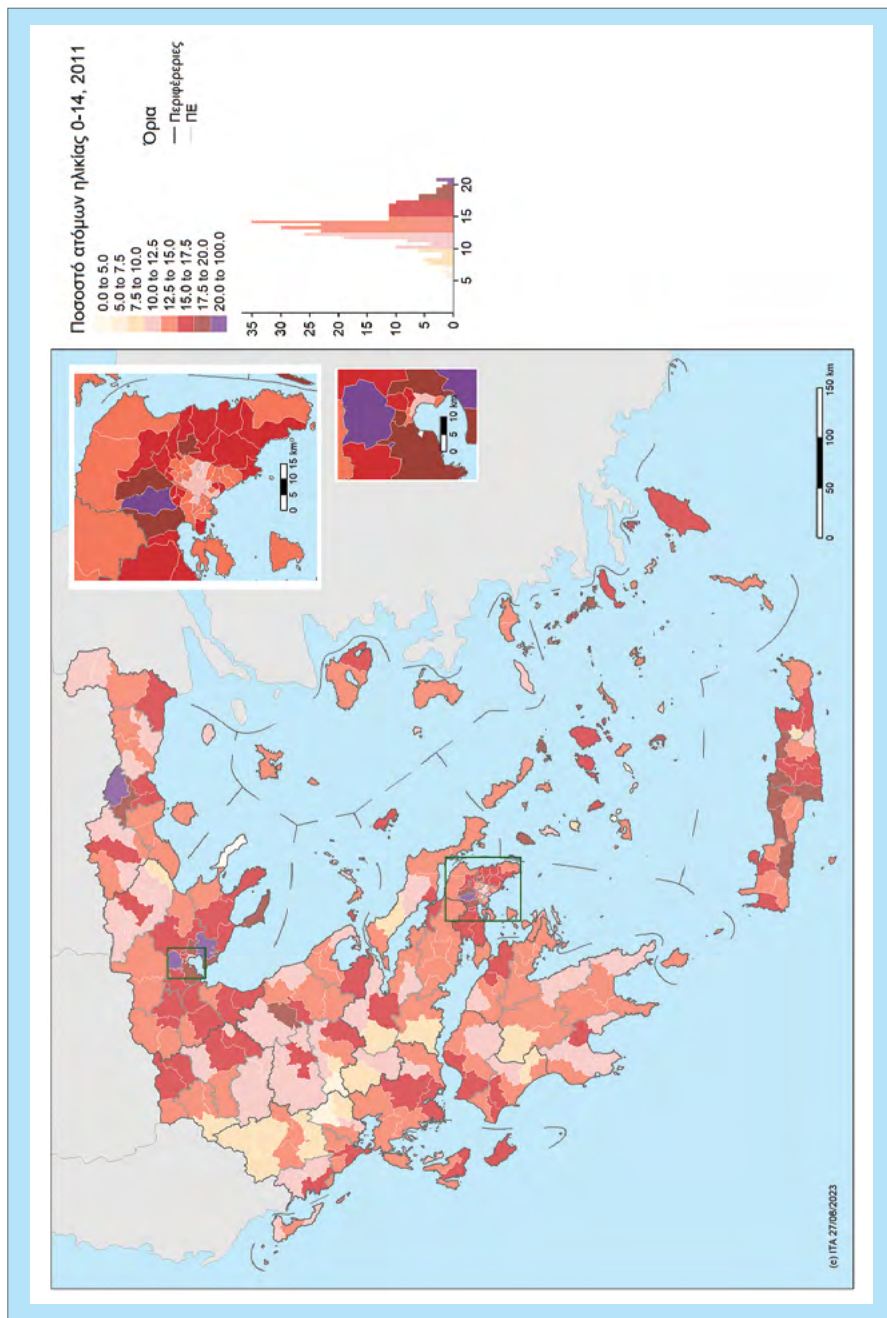
Δήμος Τρίπολης, Πρόγραμμα για την υγεία 300 ηλικιωμένων, <https://www.tripolis.gr/enimerosi/nea/kwstas-tziomyis-enspoidaio-proghramma-ghia-tin-igheia-ton-ilikiomonon-dimotwn-mas>

Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη, Ανακτήθηκε από: <https://www.cnigreece.gr/>

- Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη, Καρδίτσα, Το Σταυροδρόμι, Ανακτήθηκε από <https://www.cnigreece.gr/municipalities/karditsa/#block-initiatives>
- Δίκτυο Πόλεων για την Ένταξη, Λάρισα, Συμβούλιο Μεταναστών και Προσφύγων, Ανακτήθηκε από: <https://www.cnigreece.gr/municipalities/larissa/#block-initiatives>
- Εθνική Ακαδημία Ψηφιακών Ικανοτήτων, Πρόγραμμα «3^ο e-λικία», Ανακτήθηκε από: <https://www.act.nationaldigitalacademy.gov.gr/3elikia-2/>
- Εθνικό Τυπογραφείο (2006), Ν.3463/2006, ΦΕΚ 114Α
- Εθνικό Τυπογραφείο (2010), Ν. 3852/2010, ΦΕΚ 87Α
- Εθνικό Τυπογραφείο (2012), Άρθρο 138, Ν. 4052/2012, ΦΕΚ 41^Α, Άρθρο 138,
- Εθνικός Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης, Πρόγραμμα Κατ' οίκον Φροντίδας Συνταξιούχων, Ανακτήθηκε από: <https://www.efka.gov.gr/el/programma-kat-oikon-phrontidas-syntaxiouchon-0>
- Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε.), Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής, (2021), Ανακτήθηκε από: https://www.eetaa.gr/index.php?tag=paidikoi_2021
- Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία [ΕΛ.ΣΤΑΤ.] (2023), Δημογραφικές Στατιστικές <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SPO09/->
- Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία [ΕΛ.ΣΤΑΤ.] (2023), Ανακτήθηκε από: https://elstat-outsourcers.statistics.gr/Census2022_GR.pdf
- Κέντρο Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ), Ανακτήθηκε από: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF_%CE%91%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CF%87%CF%84%CE%AE%CF%82_%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82_%CE%97%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%89%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD
- Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΟΠΕΚΑ), Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ανασφαλιστων Υπερηλίκων, Ανακτήθηκε από: <https://opeka.gr/anasfalistoι-yperilikes/>
- Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (2023), Ανακτήθηκε από: <https://rdfcm.gr/2023/03/28/si4care-final-meeting-pta/>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Βρεφονηπιακοί Σταθμοί Ολοκληρωμένης Φροντίδας, Ανακτήθηκε από: <https://ypergasias.gov.gr/koinoniki-allilengyi/paidiki-prostasia/>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Ηλικιωμένοι, Αναρτήθηκε από: <https://ypergasias.gov.gr/koinoniki-allilengyi/ilikiomenoi/>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Κατασκηνώσεις και Παιδικές Εξοχές, Ανακτήθηκε από: <https://ypergasias.gov.gr/koinoniki-allilengyi/paidiki-prostasia/kataskinoseis-paidikes-exoches/>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Μονάδες Φροντίδας Προσχολικής Αγωγής και Διαπαιδαγώγησης, Ανακτήθηκε από: <https://www.taxheaven.gr/circulars/25933/ariom-d22-oik-11828-293-2017>
- Χ.Α.Ν.Θ., ΔΙΑ-δρασις, Παιδικό Κέντρο για την Ανάπτυξη Κοινωνικών Δεξιοτήτων, Ανακτήθηκε από: <https://ymca.gr/drasi-koinoniki-prosfora/prosfygika-programmata/dia-drasis/>

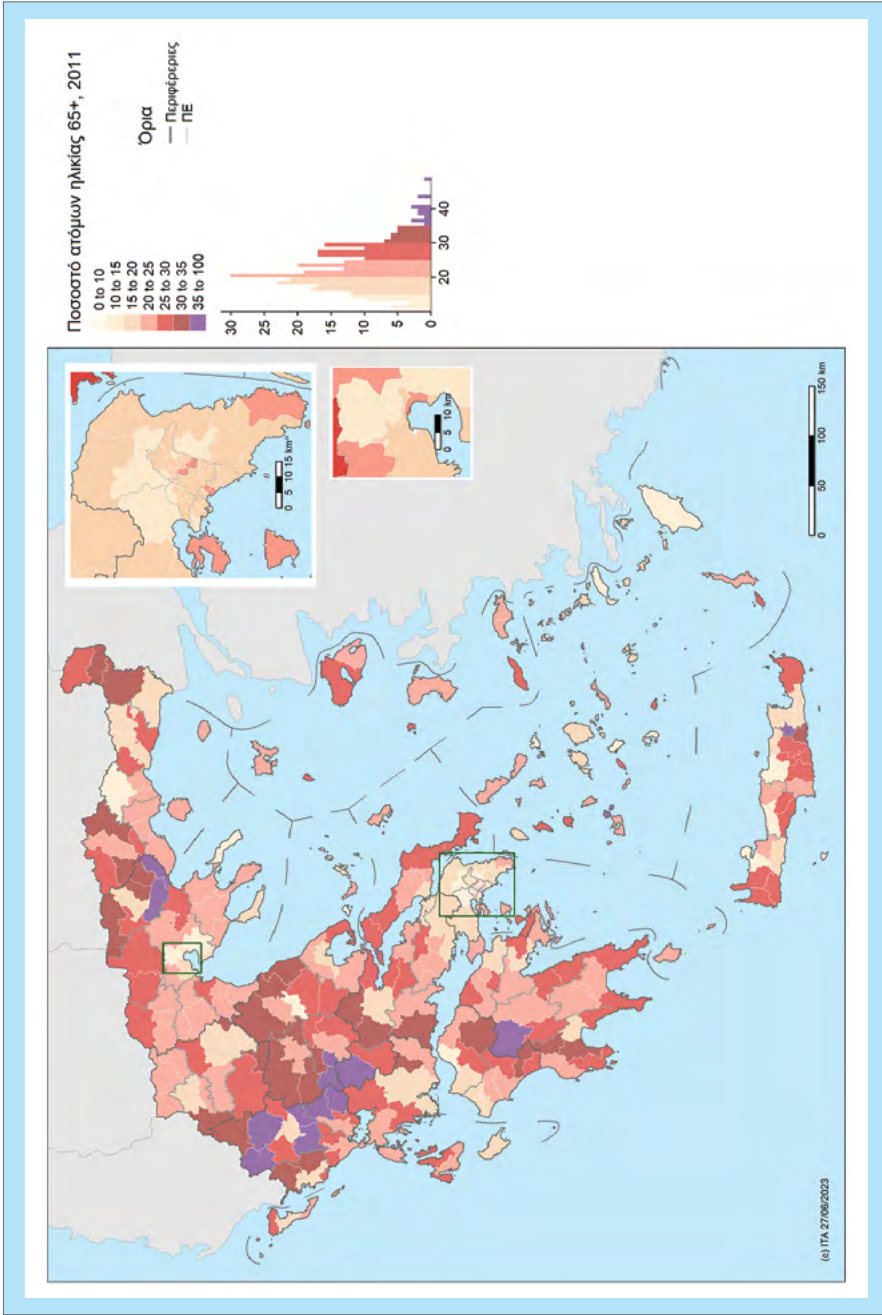
Α. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Χάρτης Α-1. Ποσοστό στόμενων ηλικίας <15 ετών, 2011, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού - Κατοικιών 2011

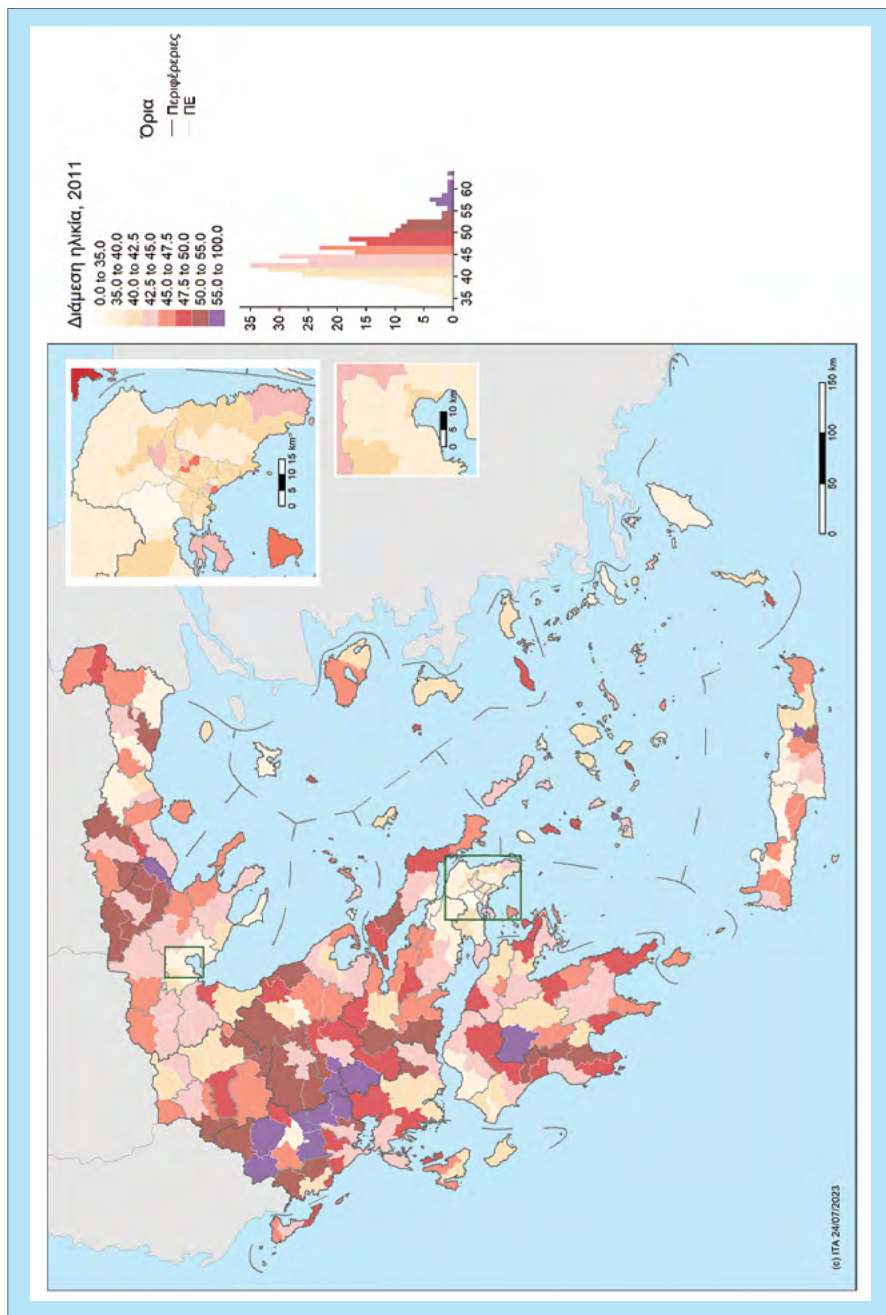
Χάρτης Α-2. Ποσοστό ατόμων ηλικίας 65+ ετών, 2011, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού - Κατοικιών 2011

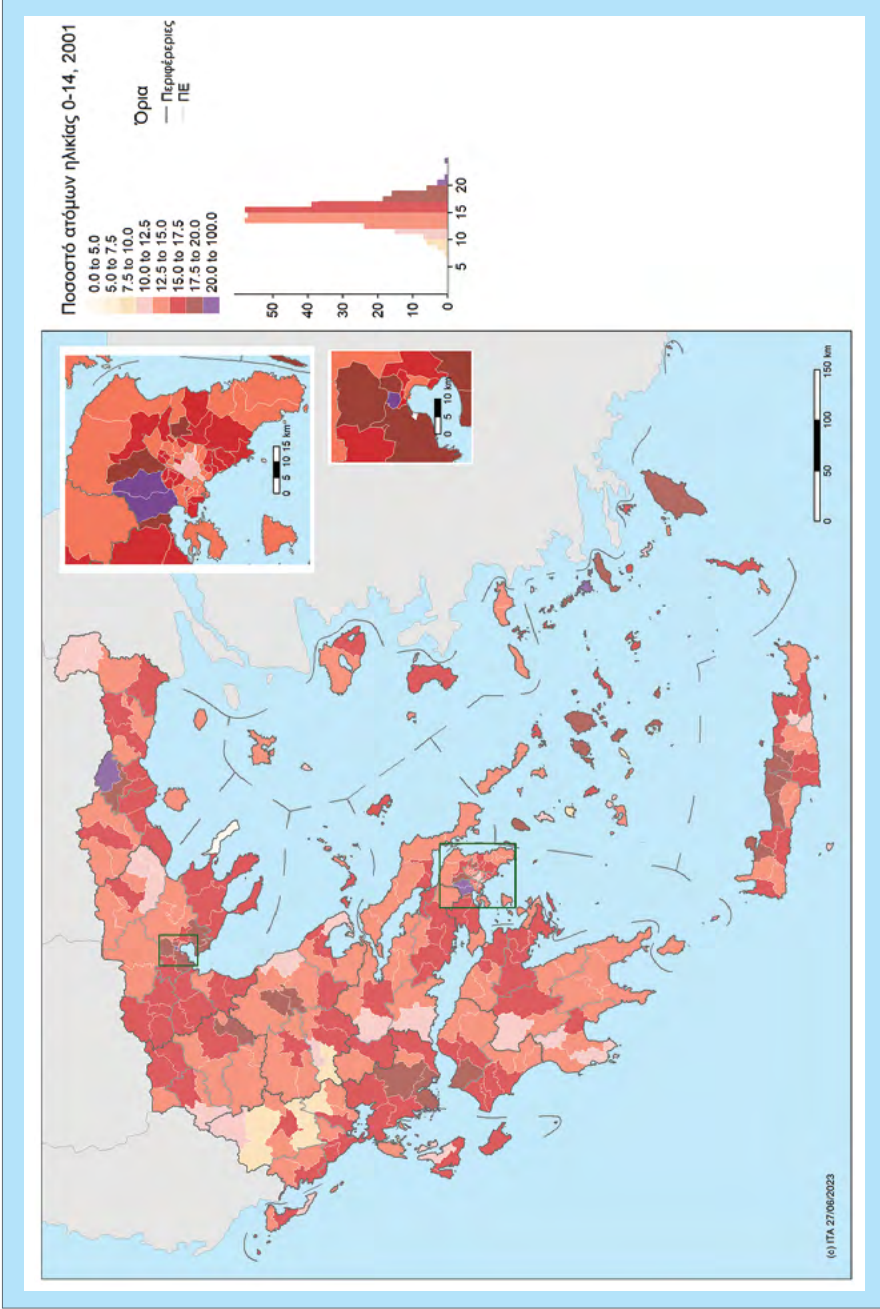
Χάρτης Α-3. Διάμεση ηλικία, 2011, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011

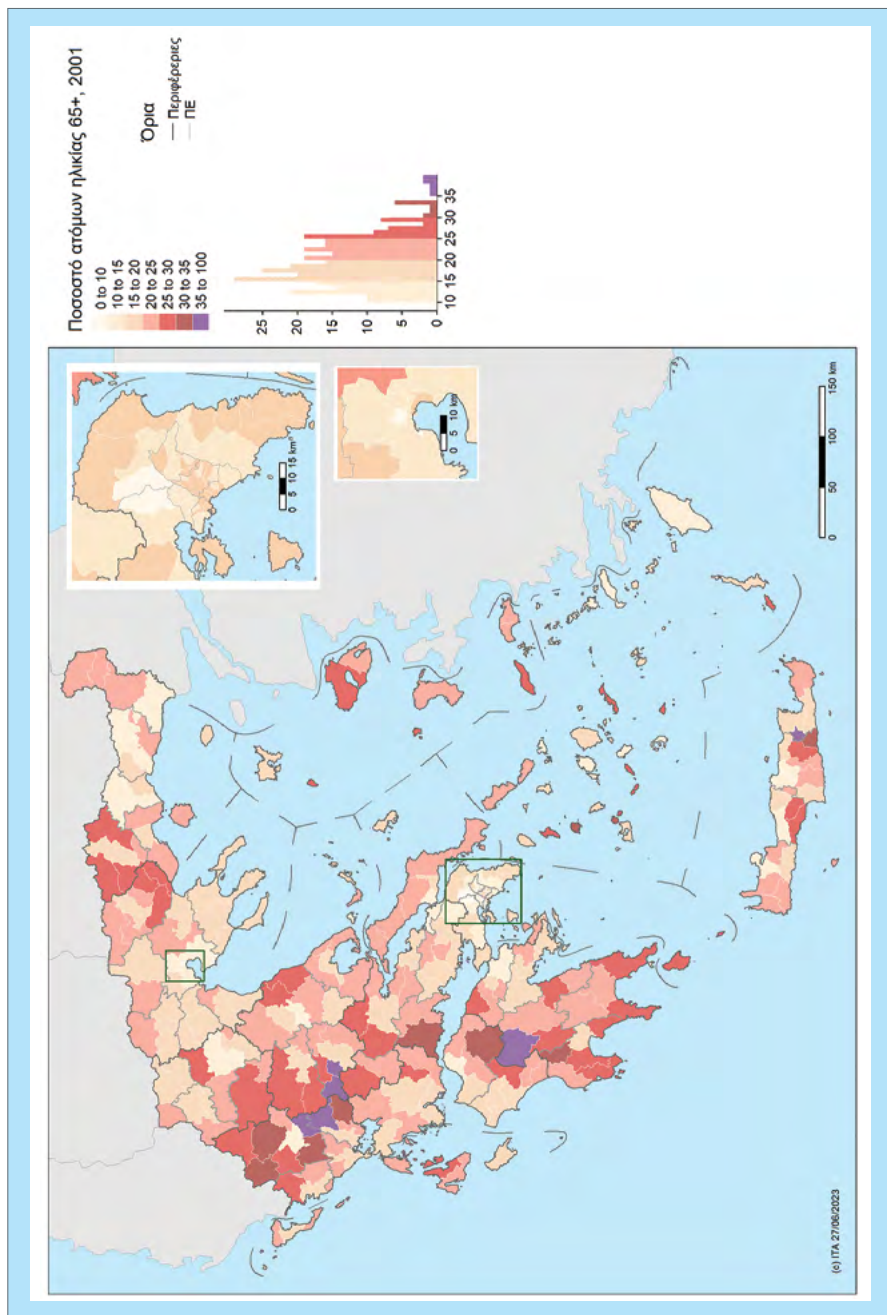

Χάρτης Α-4. Ποσοστό στόμων ηλικίας <15 ετών, 2001, σε επίπεδο Δήμων

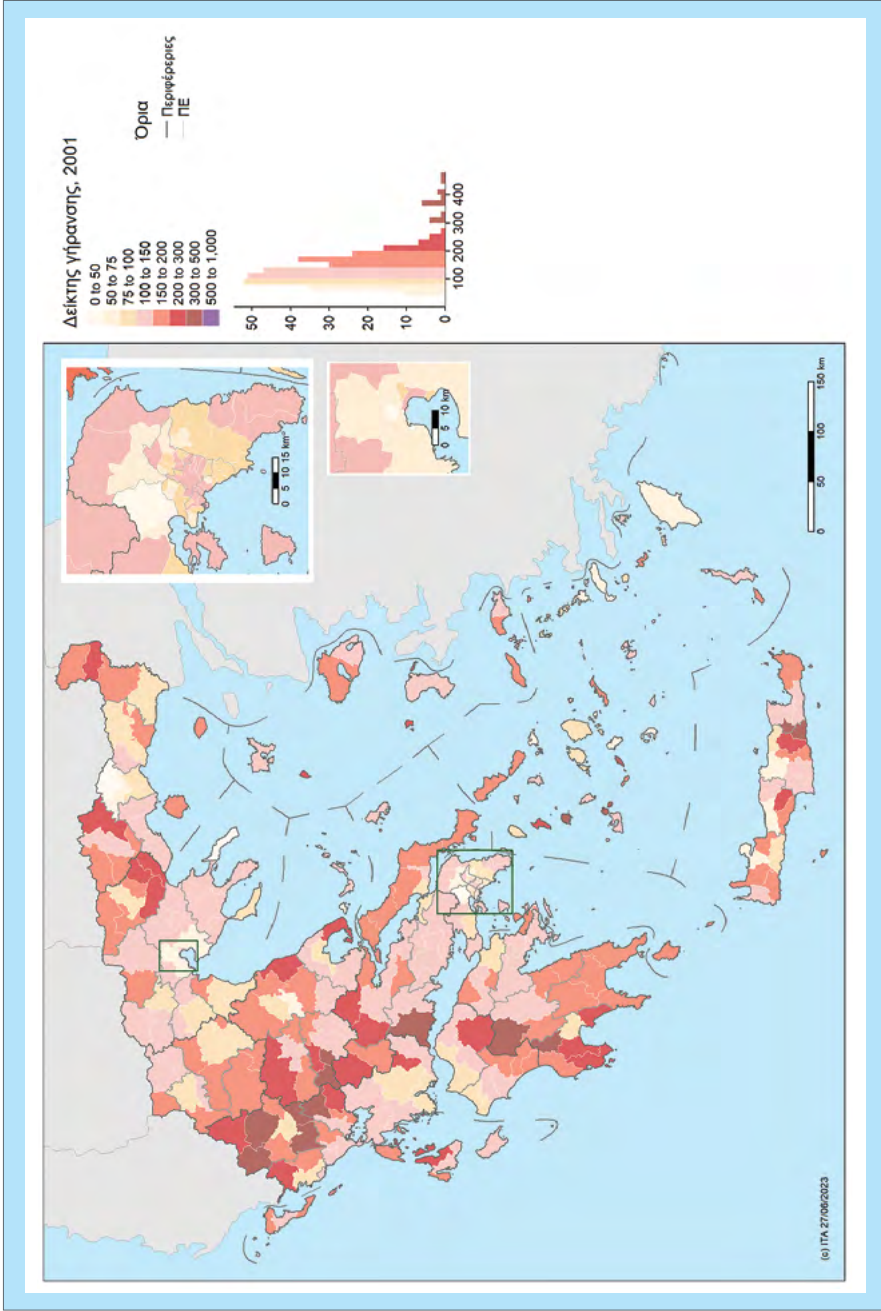
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2001

Χάρτης Α-5. Ποσοστό ατόμων ηλικίας >65, 2011, σε επίπεδο Δήμων

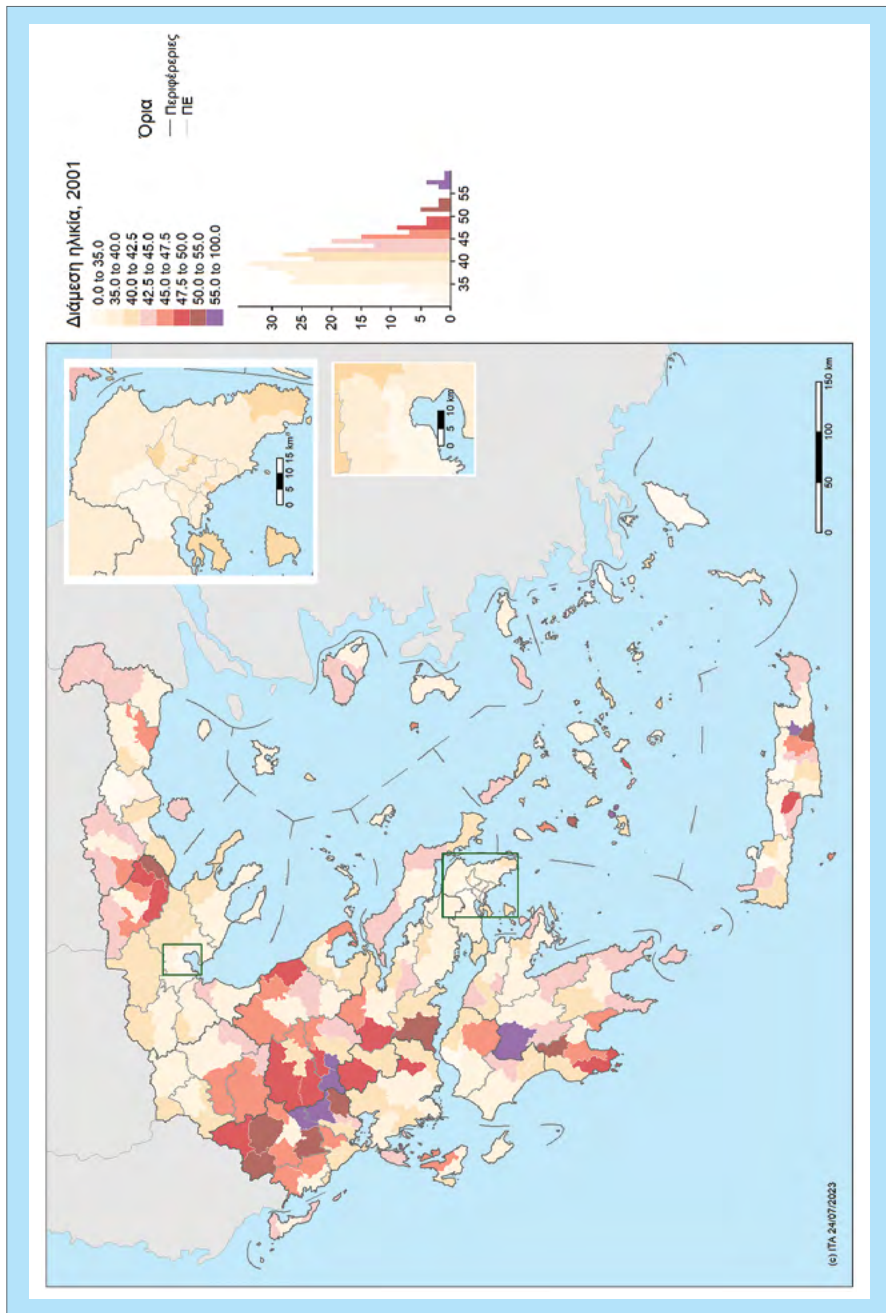
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011

Χάρτης Α-6. Δείκτης γήρανσης, 2001, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2001

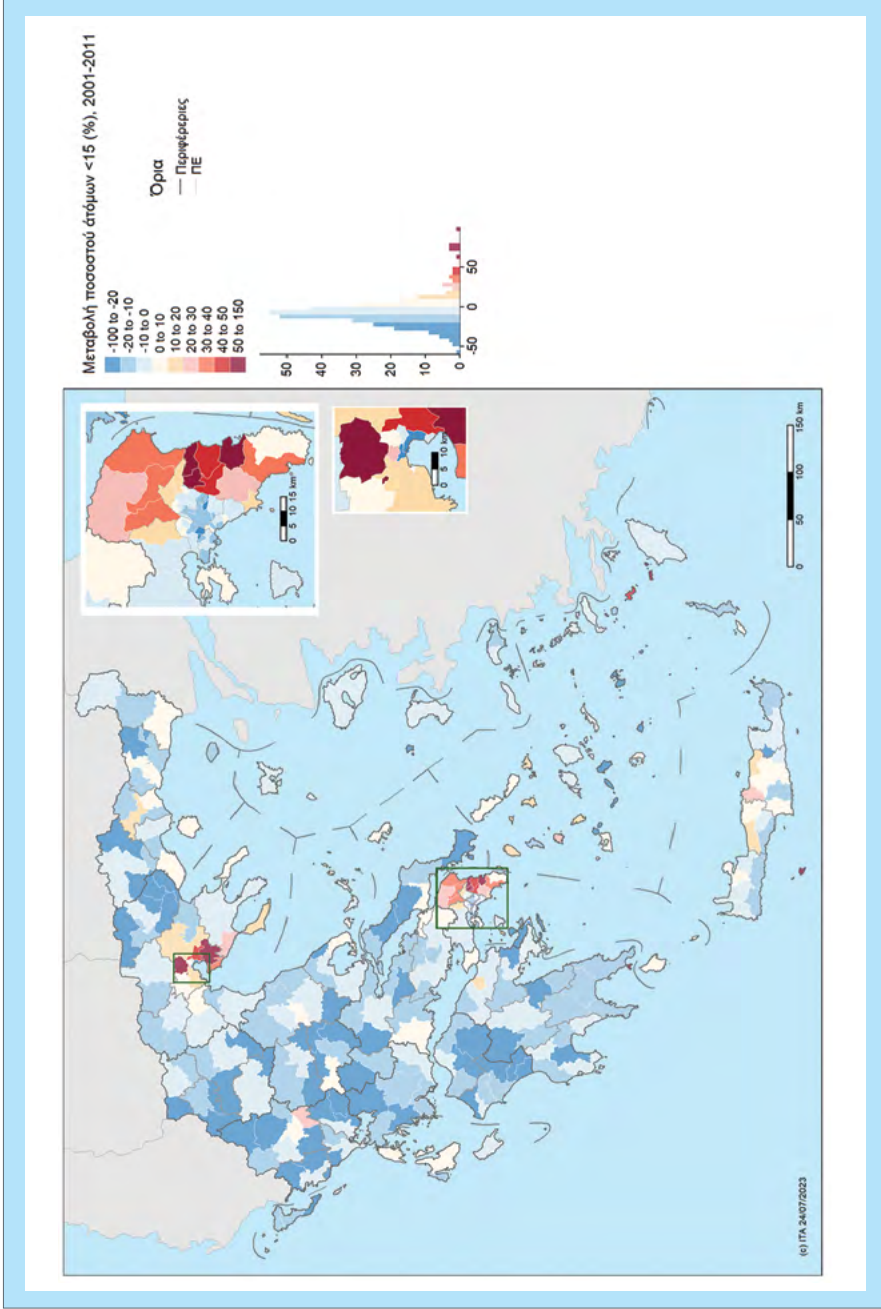
Χάρτης Α-7. Διάμεση ηλικία, 2001, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2001

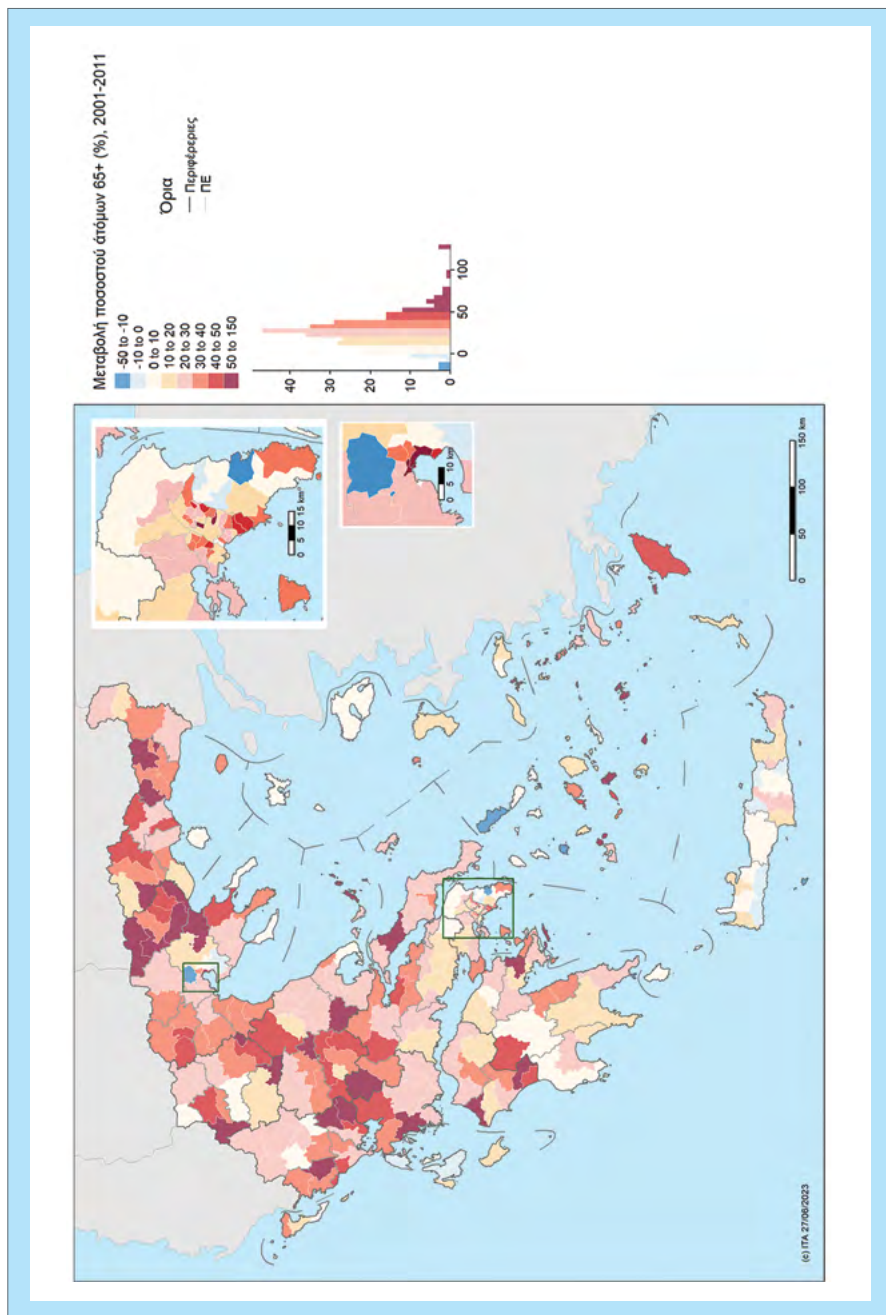

Χάρτης Α-8. Ποσοστιαία μεταβολή στόμων ηλικίας <15 2001-2011, σε επίπεδο δήμου

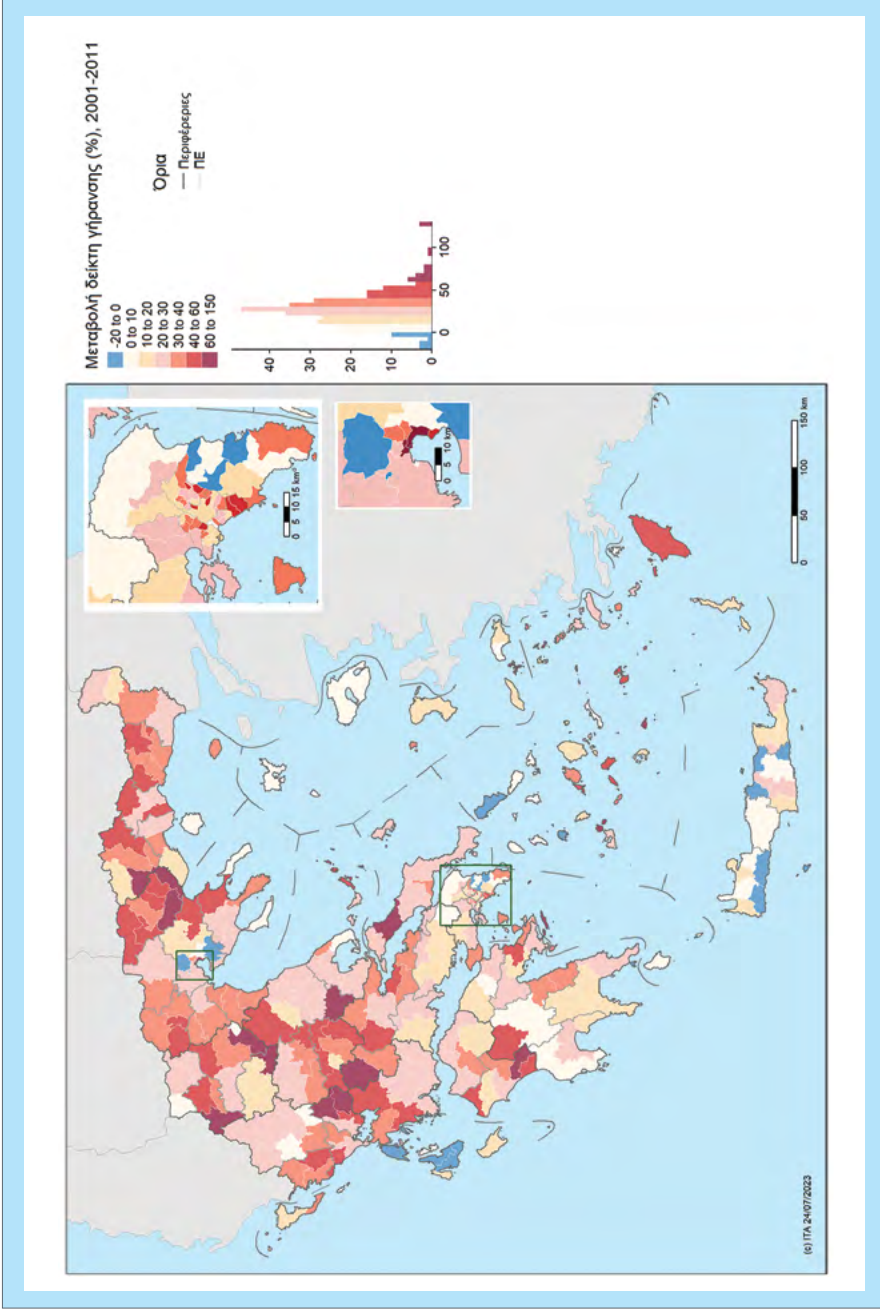
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 & 2001

Χάρτης Α-9. Ποσοστιαία μεταβολή στόμων ηλικίας >65 ετών, 2001-2011, σε επίπεδο δήμου

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 & 2001

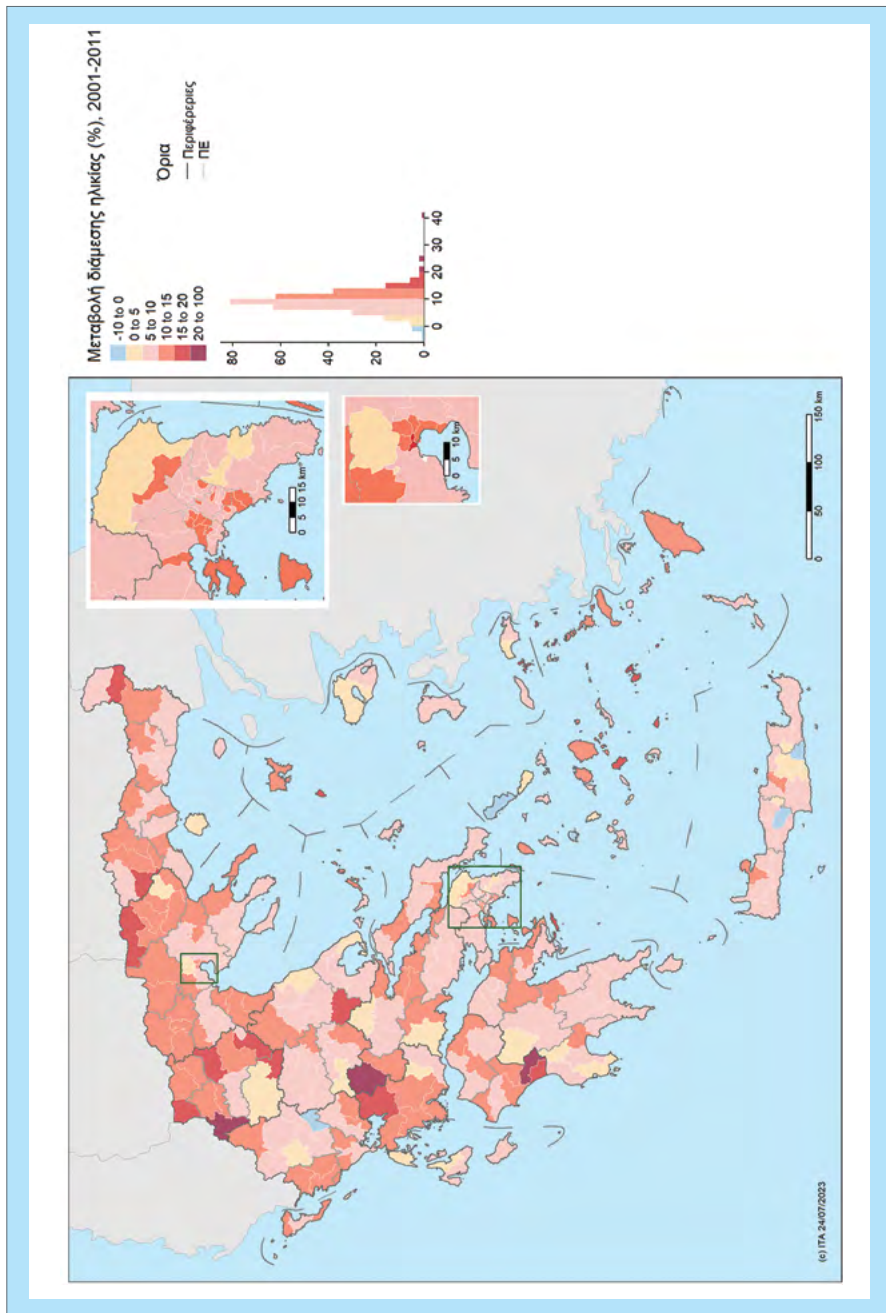
Χάρτης Α-10. Ποσοστιαία μεταβολή Δείκτη Γήρανσης 2001-2011, σε επίπεδο δήμου

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 & 2001

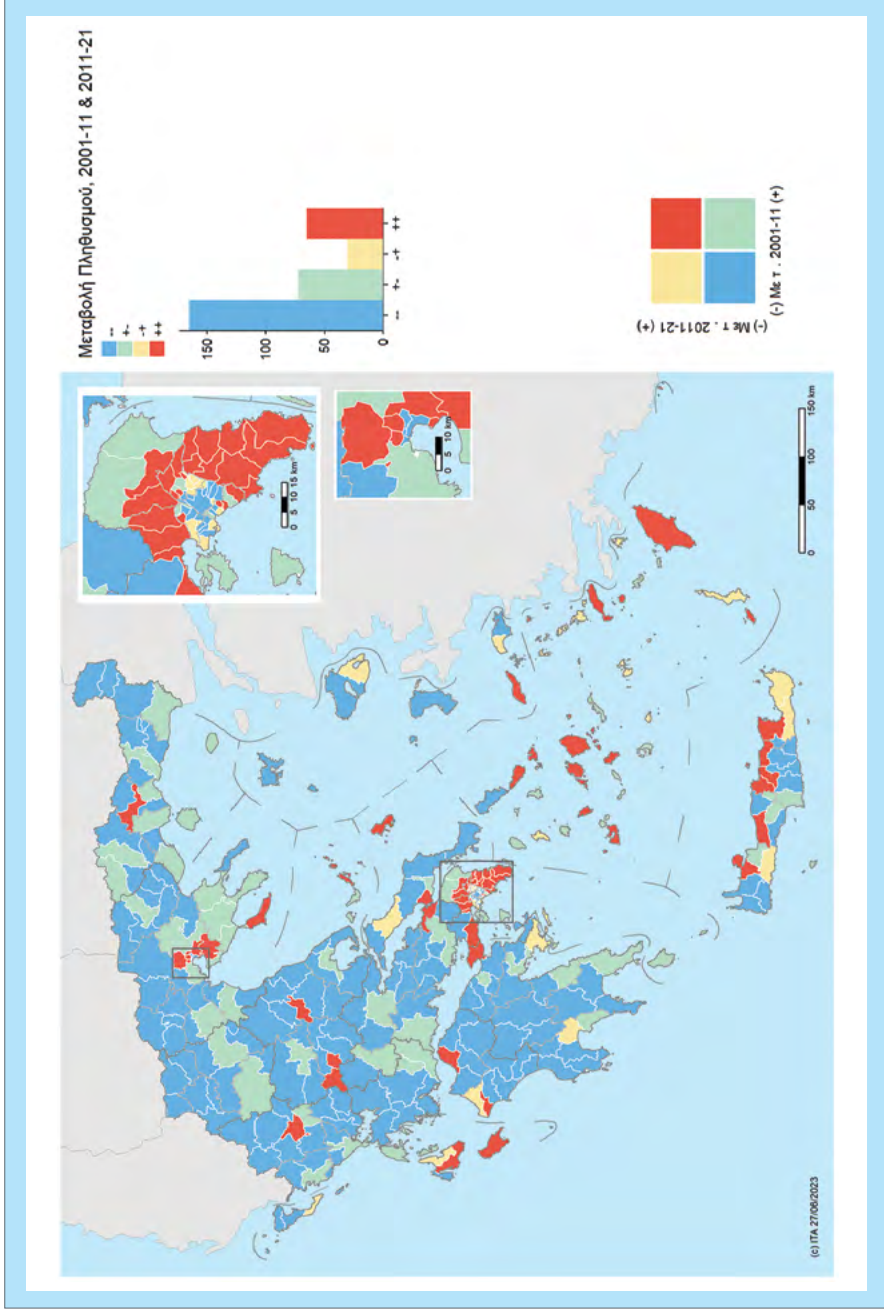

Χάρτης Α-11. Ποσοστιαία μεταβολή διάρκειας ηλικίας 2001-2011, σε επίπεδο δήμου

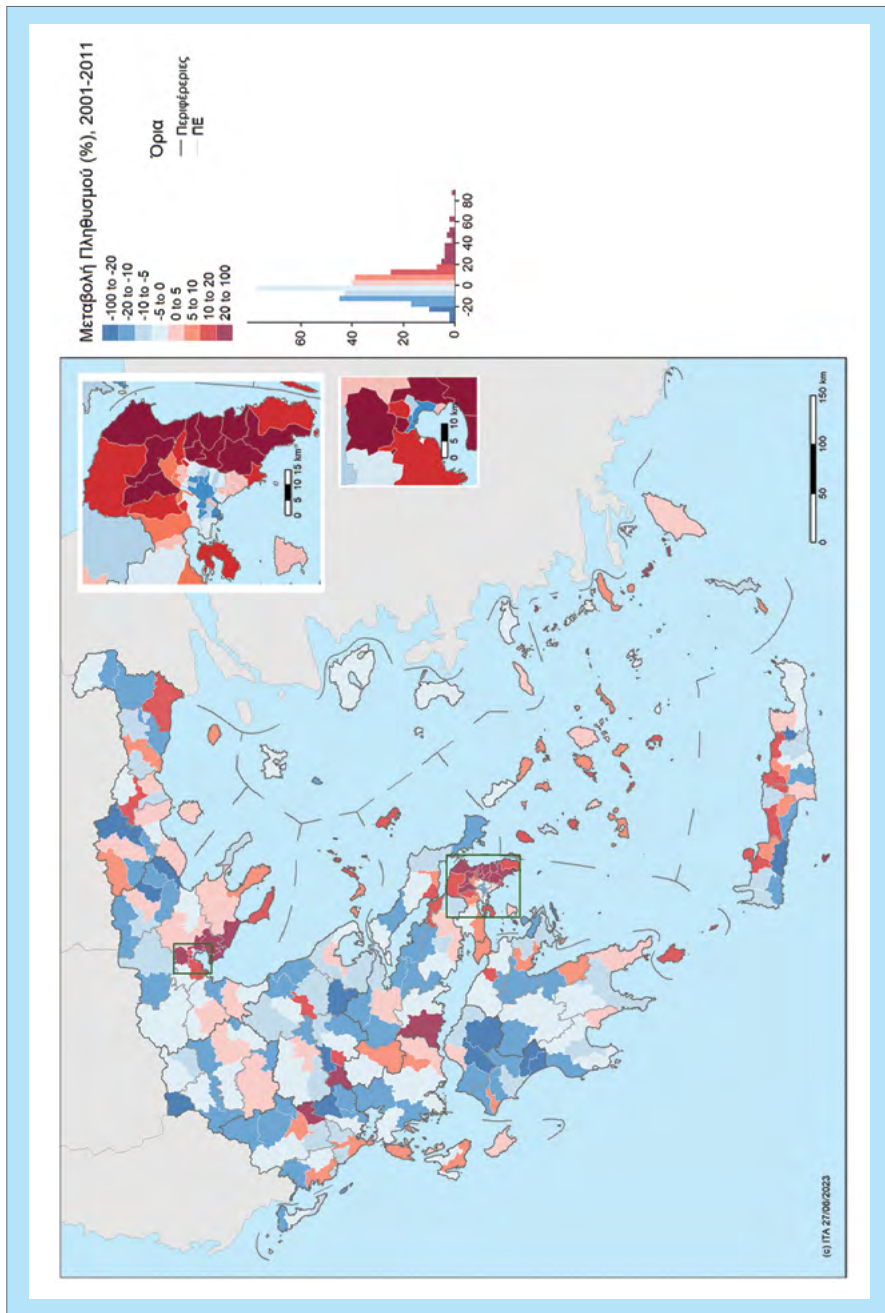
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 & 2001

Χάρτης Α-12. Συνδυαστική απεικόνιση ποσοστιαίας μεταβολής πληθυσμού 2001-2011 και ποσοστιαίας μεταβολής πληθυσμού 2011-2021, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού - Κατοικιών 2021, 2011 & 2001

Χάρτης Α-13. Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού, 2001-2011, σε επίπεδο Δήμων

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 & 2001

Πίνακας Α-1. Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων

Κ1: Δήμοι Μητροπολιτικών Κέντρων (n 47)
<i>Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021</i>
Δ. ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ - ΕΥΟΣΜΟΥ, Δ. ΒΡΙΑΗΣΣΙΩΝ, Δ. ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ, Δ. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ, Δ. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ, Δ. ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Δ. ΠΥΛΑΙΑΣ - ΧΟΡΤΙΑΤΗ, Δ. ΠΕΝΤΕΛΗΣ, Δ. ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-21 μικρότερη του Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ, Δ. ΚΗΦΙΣΙΑΣ, Δ. ΙΛΙΟΥ, Δ. ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ, Δ. ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ, Δ. ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ, Δ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ, Δ. ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ - ΚΑΜΑΤΕΡΟΥ, Δ. ΑΛΙΜΟΥ, Δ. ΓΛΥΦΑΔΑΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021, αλλά μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ, Δ. ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ, Δ. ΜΟΣΧΑΤΟΥ - ΤΑΥΡΟΥ, Δ. ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ, Δ. ΛΥΚΟΒΡΥΣΗΣ - ΠΕΥΚΗΣ, Δ. ΚΕΡΑΤΣΙΝΙΟΥ - ΔΡΑΠΕΤΣΙΩΝΑΣ, Δ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ - ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ, Δ. ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ - ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗΣ, Δ. ΝΙΚΑΙΑΣ - ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΡΕΝΤΗ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΔΑΦΝΗΣ - ΥΜΗΤΤΟΥ, Δ. ΦΙΛΟΘΕΗΣ - ΨΥΧΙΚΟΥ, Δ. ΠΑΛΑΙΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ, Δ. ΠΑΠΑΓΟΥ - ΧΟΛΑΡΓΟΥ, Δ. ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ, Δ. ΠΕΙΡΑΙΩΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας) ή (Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Δ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ, Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ, Δ. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ - ΜΕΝΕΜΕΝΗΣ, Δ. ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, Δ. ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ, Δ. ΝΕΑΠΟΛΗΣ - ΣΥΚΕΩΝ, Δ. ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ, Δ. ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ, Δ. ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΑΘΗΝΑΙΩΝ, Δ. ΒΥΡΩΝΟΣ, Δ. ΑΙΓΑΛΕΩ

Πίνακας Α-2. Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι

Κ2: Μεγάλοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (n 77)
<i>Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021</i>
Δ. ΞΑΝΘΗΣ, Δ. ΠΑΙΑΝΙΑΣ, Δ. ΡΕΘΥΜΝΗΣ, Δ. ΘΕΡΜΗΣ, Δ. ΠΑΛΛΗΝΗΣ, Δ. ΧΑΝΙΩΝ, Δ. ΩΡΑΙΟΚΑΣΤΡΟΥ, Δ. ΣΠΑΤΩΝ - ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ, Δ. ΔΙΟΝΥΣΟΥ, Δ. ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ, Δ. ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ, Δ. ΚΡΟΠΙΑΣ, Δ. ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ, Δ. ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΥ, Δ. ΜΑΛΕΒΙΖΙΟΥ, Δ. ΠΑΤΡΕΩΝ, Δ. ΦΥΛΗΣ, Δ. ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ, Δ. ΑΧΑΡΝΩΝ, Δ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-21 μικρότερη του Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΔΕΛΤΑ, Δ. ΒΑΡΗΣ - ΒΟΥΛΑΣ - ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ, Δ. ΣΑΡΩΝΙΚΟΥ, Δ. ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ, Δ. ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ, Δ. ΜΕΓΑΡΕΩΝ, Δ. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ, Δ. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
<i>(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021, αλλά μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ, Δ. ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ, Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΧΑΪΑΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2022) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ, Δ. ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας) ή (Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ, Δ. ΚΟΖΑΝΗΣ, Δ. ΛΑΜΙΕΩΝ, Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Δ. ΦΛΩΡΙΝΑΣ, Δ. ΘΗΒΑΙΩΝ, Δ. ΠΕΛΛΑΣ, Δ. ΠΡΕΒΕΖΑΣ, Δ. ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ, Δ. ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ, Δ. ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ, Δ. ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ, Δ. ΣΕΡΡΩΝ, Δ. ΒΟΛΟΥ, Δ. ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ, Δ. ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ, Δ. ΟΡΩΠΟΥ, Δ. ΕΟΡΔΑΙΑΣ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΔΡΑΜΑΣ, Δ. ΚΙΛΚΙΣ, Δ. ΛΕΒΑΔΕΩΝ, Δ. ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ, Δ. ΠΑΙΟΝΙΑΣ, Δ. ΚΥΜΗΣ - ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ, Δ. ΚΑΒΑΛΑΣ, Δ. ΕΛΕΥΣΣΑΣ, Δ. ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ, Δ. ΠΑΓΓΑΙΟΥ, Δ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ, Δ. ΑΚΤΙΟΥ - ΒΟΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΛΑΓΚΑΔΑ, Δ. ΑΡΤΑΙΩΝ, Δ. ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ, Δ. ΧΑΛΚΗΔΩΝΟΣ, Δ. ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ, Δ. ΠΥΡΓΟΥ, Δ. ΝΑΟΥΣΑΣ, Δ. ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ, Δ. ΖΑΧΑΡΩΣ, Δ. ΤΡΙΠΟΛΗΣ, Δ. ΑΡΓΟΥΣ - ΜΥΚΗΝΩΝ, Δ. ΣΠΑΡΤΗΣ

Πίνακας Α-3. Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι

Κ3: Μεσαίοι Ηπειρωτικοί Δήμοι (n 85)
Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021
Δ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ, Δ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΣΣΟΓΑΙΑΣ, Δ. ΡΑΦΗΝΑΣ - ΠΙΚΕΡΜΙΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-21 μικρότερη του Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΠΗΝΕΙΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021, αλλά μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΜΑΝΔΡΑΣ – ΕΙΔΥΛΛΙΑΣ, Δ. ΦΑΙΣΤΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΜΥΚΗΣ, Δ. ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ - ΚΥΛΛΗΝΗΣ, Δ. ΛΟΥΤΡΑΚΙΟΥ - ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ, Δ. ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ - ΛΙΜΝΗΣ - ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΑΣ, Δ. ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ, Δ. ΣΗΤΕΙΑΣ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας) ή (Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΑΡΡΙΑΝΩΝ, Δ. ΤΑΝΑΓΡΑΣ, Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ, Δ. ΑΒΔΗΡΩΝ, Δ. ΕΡΕΤΡΙΑΣ, Δ. ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ, Δ. ΔΙΟΥ - ΟΛΥΜΠΟΥ, Δ. ΑΓΡΙΝΙΟΥ, Δ. ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ, Δ. ΣΙΘΩΝΙΑΣ, Δ. ΗΛΙΔΑΣ, Δ. ΚΙΣΣΑΜΟΥ, Δ. ΤΥΡΝΑΒΟΥ, Δ. ΒΕΛΟΥ - ΒΟΧΑΣ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΙΑΣΜΟΥ, Δ. ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ, Δ. ΔΙΡΦΥΩΝ - ΜΕΣΣΑΠΙΩΝ, Δ. ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ - ΣΑΠΩΝ, Δ. ΖΙΤΣΑΣ, Δ. ΙΣΤΙΑΙΑΣ - ΑΙΔΗΨΟΥ, Δ. ΔΟΞΑΤΟΥ, Δ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ, Δ. ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ, Δ. ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ, Δ. ΖΗΡΟΥ, Δ. ΔΕΛΦΩΝ, Δ. ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ, Δ. ΠΑΡΓΑΣ, Δ. ΔΟΡΙΔΟΣ, Δ. ΣΟΥΦΛΙΟΥ, Δ. ΑΓΙΑΣ, Δ. ΑΜΦΙΛΟΧΙΑΣ, Δ. ΝΕΣΤΟΥ, Δ. ΚΙΛΕΛΕΡ, Δ. ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ, Δ. ΒΟΛΒΗΣ, Δ. ΤΕΜΠΩΝ, Δ. ΑΝΔΡΙΤΣΑΙΝΑΣ - ΚΡΕΣΤΕΝΩΝ, Δ. ΑΛΜΩΠΙΑΣ, Δ. ΦΑΡΣΑΛΩΝ, Δ. ΞΥΛΟΚΑΣΤΡΟΥ - ΕΥΡΩΣΤΙΝΗΣ, Δ. ΣΚΥΔΡΑΣ, Δ. ΜΟΥΖΑΚΙΟΥ, Δ. ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ, Δ. ΠΥΔΝΑΣ - ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ, Δ. ΠΑΛΑΜΑ, Δ. ΕΥΡΩΤΑ, Δ. ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ, Δ. ΣΟΦΑΔΩΝ, Δ. ΜΕΣΣΗΝΗΣ, Δ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ, Δ. ΑΛΜΥΡΟΥ, Δ. ΠΥΛΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ, Δ. ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ, Δ. ΚΑΛΑΜΠΑΚΑΣ, Δ. ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ, Δ. ΣΙΝΤΙΚΗΣ, Δ. ΠΥΛΗΣ, Δ. ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ, Δ. ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ, Δ. ΦΑΡΚΑΔΟΝΑΣ, Δ. ΓΟΡΤΥΝΑΣ, Δ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, Δ. ΛΟΚΡΩΝ, Δ. ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ, Δ. ΒΟΪΟΥ, Δ. ΜΑΚΡΑΚΩΜΗΣ, Δ. ΑΠΟΚΟΡΩΝΟΥ, Δ. ΓΡΕΒΕΝΩΝ, Δ. ΜΩΛΟΥ - ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤ/ΝΟΥ, Δ. ΠΛΑΤΑΝΙΑ, Δ. ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ, Δ. ΣΤΥΛΙΔΟΣ

Πίνακας Α-4. Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Ηπειρωτικοί και Μικροί Ορεινοί Δήμοι

K4: Μικροί Ηπειρωτικοί & Μικροί Ορεινοί Δήμοι (n 50)
<i>Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021</i>
-
<i>(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-21 μικρότερη του Μ.Ο. της χώρας)</i>
-
<i>(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021, αλλά μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
-
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΑΡΓΙΘΕΑΣ, Δ. ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας) ή (Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΤΟΠΕΙΡΟΥ, Δ. ΑΝΩΓΕΙΩΝ
<i>(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)</i>
Δ. ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ, Δ. ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ, Δ. ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ, Δ. ΠΑΡΑΝΕΣΤΙΟΥ, Δ. ΣΟΥΛΙΟΥ, Δ. ΓΟΥΡΤΥΝΙΑΣ, Δ. ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ, Δ. ΦΙΛΙΑΤΩΝ, Δ. ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ, Δ. ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ, Δ. ΖΑΓΟΡΑΣ - ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ, Δ. ΝΟΤΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ, Δ. ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ, Δ. ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ, Δ. ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ, Δ. ΣΕΡΒΙΩΝ, Δ. ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ, Δ. ΝΕΜΕΑΣ, Δ. ΔΕΣΚΑΤΗΣ, Δ. ΑΜΦΙΚΛΕΙΑΣ - ΕΛΑΤΕΙΑΣ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ, Δ. ΟΡΕΣΤΙΔΟΣ, Δ. ΔΟΜΟΚΟΥ, Δ. ΟΙΧΑΛΙΑΣ, Δ. ΠΡΕΣΠΩΝ, Δ. ΑΛΙΑΡΤΟΥ, Δ. ΣΠΕΤΣΩΝ, Δ. ΒΟΡΕΙΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ, Δ. ΔΙΣΤΟΜΟΥ - ΑΡΑΧΟΒΑΣ - ΑΝΤΙΚΥΡΑΣ, Δ. ΒΙΑΝΝΟΥ, Δ. ΔΩΔΩΝΗΣ, Δ. ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ, Δ. ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ, Δ. ΖΑΓΟΡΙΟΥ, Δ. ΑΓΡΑΦΩΝ, Δ. ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Δ. ΚΟΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΕΡΥΜΑΝΘΟΥ, Δ. ΑΜΑΡΙΟΥ, Δ. ΜΕΤΣΟΒΟΥ, Δ. ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ, Δ. ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ, Δ. ΠΩΓΩΝΙΟΥ, Δ. ΘΕΡΜΟΥ, Δ. ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ, Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ

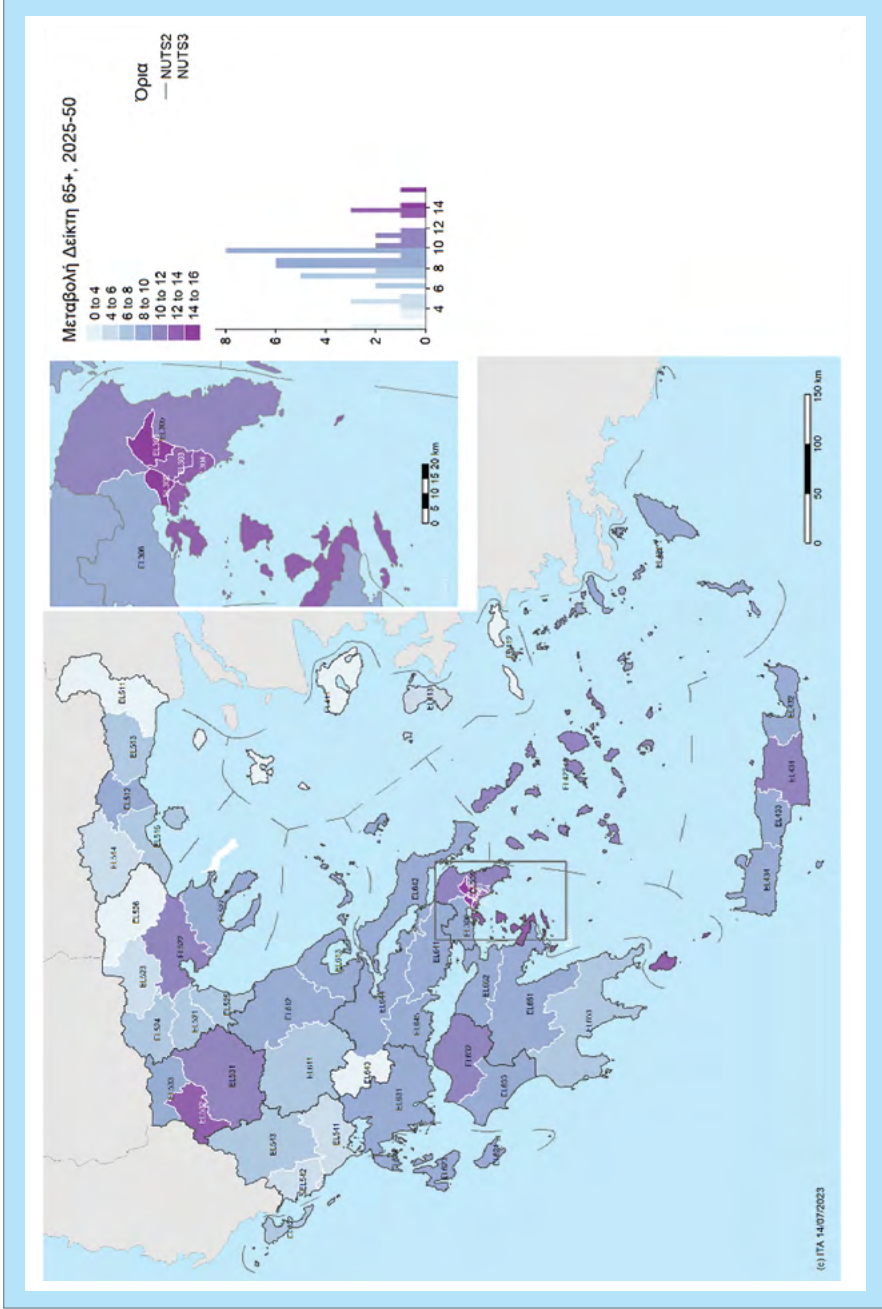
Πίνακας Α-5. Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι

Κ5: Μεγάλοι και Μεσαίοι Νησιωτικοί Δήμοι (n 37)
Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021
Δ. ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ, Δ. ΜΥΚΟΝΟΥ, Δ. ΣΦΑΚΙΩΝ, Δ. ΚΩ, Δ. ΡΟΔΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-21 μικρότερη του Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΖΑΚΥΝΘΟΥ, Δ. ΘΗΡΑΣ, Δ. ΝΑΞΟΥ ΚΑΙ ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ, Δ. ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ, Δ. ΛΕΡΟΥ, Δ. ΠΑΡΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021, αλλά μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
-
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΣΚΙΑΘΟΥ, Δ. ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ, Δ. ΚΑΡΠΑΘΟΥ, Δ. ΣΑΜΗΣ, Δ. ΙΚΑΡΙΑΣ, Δ. ΜΗΛΟΥ, Δ. ΤΗΝΟΥ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΣΑΜΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας) ή (Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΚΑΡΥΣΤΟΥ, Δ. ΑΓΚΙΣΤΡΙΟΥ, Δ. ΧΙΟΥ, Δ. ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΝΤΙΩΝ ΝΗΣΩΝ, Δ. ΑΙΓΙΝΑΣ, Δ. ΣΥΡΟΥ - ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ, Δ. ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ, Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΣΑΜΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΘΑΣΟΥ, Δ. ΠΟΡΟΥ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ, Δ. ΣΚΟΠΕΛΟΥ, Δ. ΛΕΥΚΑΔΑΣ, Δ. ΛΗΜΝΟΥ, Δ. ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, Δ. ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ, Δ. ΑΝΔΡΟΥ, Δ. ΝΟΤΙΑΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Πίνακας Α-6. Πίνακας συνδυαστικών αποτελεσμάτων Δείκτη Γήρανσης 2011 και μεταβολής συνολικού πληθυσμού 2011-2021, Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι

Κ6: Μικροί Νησιωτικοί Δήμοι (n 36)
Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021
-
(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-21 μικρότερη του Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΙΗΤΩΝ, Δ. ΝΙΣΥΡΟΥ, Δ. ΜΕΓΙΣΤΗΣ, Δ. ΠΑΤΜΟΥ, Δ. ΑΝΤΙΓΙΑΡΟΥ, Δ. ΣΥΜΗΣ
(Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021, αλλά μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
-
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Αύξηση του Πληθυσμού 2011-2021) ή (Δείκτης Γήρανσης <100 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΑΛΟΝΝΗΣΟΥ, Δ. ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ, Δ. ΚΑΣΟΥ, Δ. ΣΚΥΡΟΥ, Δ. ΑΝΑΦΗΣ, Δ. ΚΕΑΣ, Δ. ΠΑΞΩΝ, Δ. ΑΓΑΘΟΝΗΣΙΟΥ, Δ. ΚΥΘΝΟΥ, Δ. ΥΔΡΑΣ, Δ. ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ, Δ. ΣΙΦΝΟΥ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μικρότερη από τον Μ.Ο. της χώρας) ή (Δείκτης Γήρανσης 100-134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΥ, Δ. ΛΕΙΨΩΝ, Δ. ΑΜΟΡΓΟΥ, Δ. ΧΑΛΚΗΣ
(Δείκτης Γήρανσης >134 το 2011 & Μείωση του Πληθυσμού 2011-2021 μεγαλύτερη από τον Μ.Ο. της χώρας)
Δ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ, Δ. ΦΟΥΡΝΩΝ ΚΟΡΣΕΩΝ, Δ. ΚΙΜΩΛΟΥ, Δ. ΙΘΑΚΗΣ, Δ. ΑΓΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, Δ. ΣΕΡΙΦΟΥ, Δ. ΜΕΓΑΝΗΣΙΟΥ, Δ. ΨΑΡΩΝ, Δ. ΤΗΛΟΥ, Δ. ΚΥΘΗΡΩΝ, Δ. ΣΙΚΙΝΟΥ, Δ. ΓΑΥΔΟΥ, Δ. ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ, Δ. ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ

Χάρτης Α-15. Προβολές για το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65+ ετών στον συνολικό πληθυσμό, 2025-2050, Ελλάδα, NUTS3 επίπεδο

Πηγή: EUROSTAT database-2023

Πίνακας Α-7. Περιεχόμενο των ομάδων της ανάλυσης συστάδων, με βάση και την κατηγορία δήμου

Συστάδα	Κατηγορία Κλεισθέην	Δήμος
10	K1	Δ. ΚΟΡΔΕΛΙΟΥ - ΕΥΟΣΜΟΥ, Δ. ΠΥΛΑΙΑΣ - ΧΟΡΤΙΑΤΗ
	K2	Δ. ΑΧΑΡΝΩΝ, Δ. ΒΑΡΗΣ - ΒΟΥΛΑΣ - ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ, Δ. ΔΙΟΝΥΣΟΥ, Δ. ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ, Δ. ΘΕΡΜΗΣ, Δ. ΚΡΩΠΙΑΣ, Δ. ΜΑΛΕΒΙΖΙΟΥ, Δ. ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ, Δ. ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ, Δ. ΠΑΙΑΝΙΑΣ, Δ. ΠΑΛΛΗΝΗΣ, Δ. ΣΑΡΩΝΙΚΟΥ, Δ. ΣΠΑΤΩΝ - ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ, Δ. ΦΥΛΗΣ, Δ. ΩΡΑΙΟΚΑΣΤΡΟΥ
	K3	Δ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ, Δ. ΡΑΦΗΝΑΣ - ΠΙΚΕΡΜΙΟΥ
	K5	Δ. ΑΓΚΙΣΤΡΙΟΥ
	K6	Δ. ΓΑΥΔΟΥ, Δ. ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΥ, Δ. ΤΗΛΟΥ, Δ. ΧΑΛΚΗΣ
20	K1	Δ. ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ, Δ. ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ, Δ. ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Δ. ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ - ΚΑΜΑΤΕΡΟΥ, Δ. ΑΛΙΜΟΥ, Δ. ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ, Δ. ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ - ΜΕΝΕΜΕΝΗΣ, Δ. ΒΡΗΛΗΣΣΙΩΝ, Δ. ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ, Δ. ΓΛΥΦΑΔΑΣ, Δ. ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ - ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗΣ, Δ. ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ, Δ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ, Δ. ΙΛΙΟΥ, Δ. ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ, Δ. ΚΕΡΑΤΣΙΝΙΟΥ - ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑΣ, Δ. ΚΗΦΙΣΙΑΣ, Δ. ΛΥΚΟΒΡΥΣΗΣ - ΠΕΥΚΗΣ, Δ. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ, Δ. ΜΟΣΧΑΤΟΥ - ΤΑΥΡΟΥ, Δ. ΝΕΑΠΟΛΗΣ - ΣΥΚΕΩΝ, Δ. ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ, Δ. ΝΙΚΑΙΑΣ - ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΡΕΝΤΗ, Δ. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ, Δ. ΠΕΝΤΕΛΗΣ, Δ. ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ, Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ, Δ. ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ, Δ. ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ
	K2	Δ. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ, Δ. ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΥ, Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ, Δ. ΒΟΛΟΥ, Δ. ΔΕΛΤΑ, Δ. ΔΡΑΜΑΣ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΧΑΪΑΣ, Δ. ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ, Δ. ΕΟΡΔΑΙΑΣ, Δ. ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ, Δ. ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ, Δ. ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ, Δ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, Δ. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ, Δ. ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ, Δ. ΚΟΖΑΝΗΣ, Δ. ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ, Δ. ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ, Δ. ΛΑΜΙΕΩΝ, Δ. ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ, Δ. ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ, Δ. ΜΕΓΑΡΕΩΝ, Δ. ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ, Δ. ΞΑΝΘΗΣ, Δ. ΠΑΤΡΕΩΝ, Δ. ΠΕΛΛΑΣ, Δ. ΠΡΕΒΕΖΑΣ, Δ. ΡΕΘΥΜΝΗΣ, Δ. ΣΕΡΡΩΝ, Δ. ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ, Δ. ΦΛΩΡΙΝΑΣ, Δ. ΧΑΛΚΗΔΩΝΟΣ, Δ. ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ, Δ. ΧΑΝΙΩΝ, Δ. ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ, Δ. ΩΡΩΠΟΥ
	K3	Δ. ΑΒΔΗΡΩΝ, Δ. ΑΓΡΙΝΙΟΥ, Δ. ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ - ΚΥΛΛΗΝΗΣ, Δ. ΑΡΡΙΑΝΩΝ, Δ. ΒΕΛΟΥ - ΒΟΧΑΣ, Δ. ΔΙΟΥ - ΟΛΥΜΠΟΥ, Δ. ΕΡΕΤΡΙΑΣ, Δ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ, Δ. ΜΑΝΔΡΑΣ - ΕΙΔΥΛΛΙΑΣ, Δ. ΜΥΚΗΣ, Δ. ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ, Δ. ΠΗΝΕΙΟΥ, Δ. ΣΙΘΩΝΙΑΣ, Δ. ΤΑΝΑΓΡΑΣ, Δ. ΤΥΡΝΑΒΟΥ, Δ. ΦΑΙΣΤΟΥ
	K3.2	Δ. ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ
	K4	Δ. ΑΝΟΓΕΙΩΝ, Δ. ΤΟΠΕΙΡΟΥ, Δ. ΘΗΡΑΣ, Δ. ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ, Δ. ΚΩ, Δ. ΛΕΡΟΥ, Δ. ΜΥΚΟΝΟΥ, Δ. ΝΑΞΟΥ ΚΑΙ ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ, Δ. ΠΑΡΟΥ, Δ. ΣΚΙΑΘΟΥ, Δ. ΣΦΑΚΙΩΝ
	K5.2	Δ. ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ, Δ. ΖΑΚΥΝΘΟΥ, Δ. ΡΟΔΟΥ
	K6	Δ. ΑΙΟΝΝΗΣΟΥ, Δ. ΑΝΤΙΠΑΡΟΥ, Δ. ΙΗΤΩΝ, Δ. ΚΕΑΣ, Δ. ΛΕΙΨΩΝ, Δ. ΜΕΓΙΣΤΗΣ, Δ. ΝΙΣΥΡΟΥ, Δ. ΠΑΤΜΟΥ, Δ. ΣΙΦΝΟΥ, Δ. ΣΚΥΡΟΥ, Δ. ΣΥΜΗΣ

Συστάδα	Κατηγορία Κλεισθένη	Δήμος
30	K1	Δ. ΑΘΗΝΑΙΩΝ, Δ. ΑΙΓΑΛΕΩ, Δ. ΒΥΡΩΝΟΣ, Δ. ΔΑΦΝΗΣ - ΥΜΗΤΤΟΥ, Δ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ, Δ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Δ. ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, Δ. ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ, Δ. ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ, Δ. ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ, Δ. ΠΑΛΑΙΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ, Δ. ΠΑΠΑΓΟΥ - ΧΟΛΑΡΓΟΥ, Δ. ΠΕΙΡΑΙΩΣ, Δ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ - ΧΑΛΚΗΔΩΝΟΣ, Δ. ΦΙΛΟΘΕΗΣ - ΨΥΧΙΚΟΥ, Δ. ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ
	K2	Δ. ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ, Δ. ΑΚΤΙΟΥ - ΒΟΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΑΡΓΟΥΣ - ΜΥΚΗΝΩΝ, Δ. ΑΡΤΑΙΩΝ, Δ. ΕΔΕΣΣΑΣ, Δ. ΘΗΒΑΙΩΝ, Δ. ΚΑΒΑΛΑΣ, Δ. ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ, Δ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ, Δ. ΚΙΛΚΙΣ, Δ. ΛΑΓΚΑΔΑ, Δ. ΛΕΒΑΔΕΩΝ, Δ. ΝΑΟΥΣΑΣ, Δ. ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ, Δ. ΠΑΓΓΑΙΟΥ, Δ. ΠΥΡΓΟΥ, Δ. ΣΠΑΡΤΗΣ, Δ. ΤΡΙΠΟΛΗΣ
	K3	Δ. ΑΛΜΥΡΟΥ, Δ. ΑΛΜΩΠΙΑΣ, Δ. ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ, Δ. ΑΠΟΚΟΡΟΝΟΥ, Δ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, Δ. ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ, Δ. ΒΟΛΗΣ, Δ. ΓΟΡΤΥΝΑΣ, Δ. ΔΕΛΦΩΝ, Δ. ΔΙΡΦΩΝ - ΜΕΣΣΑΠΙΩΝ, Δ. ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ, Δ. ΕΥΡΩΤΑ, Δ. ΗΛΙΔΑΣ, Δ. ΙΑΣΜΟΥ, Δ. ΚΙΣΣΑΜΟΥ, Δ. ΛΟΚΡΩΝ, Δ. ΛΟΥΤΡΑΚΙΟΥ - ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ, Δ. ΜΩΛΟΥ - ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Δ. ΝΕΣΤΟΥ, Δ. ΠΑΡΓΑΣ, Δ. ΣΗΤΕΙΑΣ, Δ. ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ, Δ. ΣΚΥΔΡΑΣ, Δ. ΣΟΦΑΔΩΝ, Δ. ΦΑΡΣΑΛΩΝ
	K4	Δ. ΑΛΙΑΡΤΟΥ, Δ. ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ, Δ. ΔΙΣΤΟΜΟΥ - ΑΡΑΧΟΒΑΣ - ΑΝΤΙΚΥΡΑΣ, Δ. ΕΡΥΜΑΝΘΟΥ, Δ. ΖΑΓΟΡΑΣ - ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ, Δ. ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ, Δ. ΟΡΕΣΤΙΔΟΣ, Δ. ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ, Δ. ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ, Δ. ΣΠΕΤΣΩΝ
	K5	Δ. ΑΙΓΙΝΑΣ, Δ. ΑΝΔΡΟΥ, Δ. ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΣΑΜΟΥ, Δ. ΘΑΣΟΥ, Δ. ΚΑΡΠΑΘΟΥ, Δ. ΚΑΡΥΣΤΟΥ, Δ. ΛΗΜΝΟΥ, Δ. ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ, Δ. ΜΗΛΟΥ, Δ. ΠΟΡΟΥ, Δ. ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ, Δ. ΣΚΟΠΕΛΟΥ, Δ. ΤΗΝΟΥ
	K5.2	Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΣΑΜΟΥ, Δ. ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΝΤΙΩΝ ΝΗΣΩΝ, Δ. ΛΕΥΚΑΔΑΣ, Δ. ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ, Δ. ΣΥΡΟΥ - ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ, Δ. ΧΙΟΥ
	K6	Δ. ΑΓΑΘΟΝΗΣΙΟΥ, Δ. ΑΜΟΡΓΟΥ, Δ. ΑΝΑΦΗΣ, Δ. ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ, Δ. ΚΑΣΟΥ, Δ. ΚΥΘΗΡΩΝ, Δ. ΟΙΝΟΥΣΣΩΝ, Δ. ΠΑΞΩΝ, Δ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ, Δ. ΥΔΡΑΣ, Δ. ΦΟΥΡΝΩΝ ΚΟΡΣΕΩΝ
40	K2	Δ. ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ, Δ. ΖΑΧΑΡΩΣ, Δ. ΚΥΜΗΣ - ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ, Δ. ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ, Δ. ΠΑΙΟΝΙΑΣ
	K3	Δ. ΑΓΙΑΣ, Δ. ΑΜΦΙΛΟΧΙΑΣ, Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ, Δ. ΑΝΔΡΙΤΣΑΙΝΑΣ - ΚΡΕΣΤΕΝΩΝ, Δ. ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ, Δ. ΒΟΪΟΥ, Δ. ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ, Δ. ΔΟΞΑΤΟΥ, Δ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ, Δ. ΖΗΡΟΥ, Δ. ΖΙΤΣΑΣ, Δ. ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ, Δ. ΙΣΤΙΑΙΑΣ - ΑΙΔΗΨΟΥ, Δ. ΚΑΛΑΜΠΑΚΑΣ, Δ. ΚΙΛΕΛΕΡ, Δ. ΜΑΚΡΑΚΟΜΗΣ, Δ. ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ - ΛΙΜΝΗΣ - ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΑΣ, Δ. ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ - ΣΑΠΩΝ, Δ. ΜΕΣΣΗΝΗΣ, Δ. ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ, Δ. ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ, Δ. ΜΟΥΖΑΚΙΟΥ, Δ. ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ, Δ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ, Δ. ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ, Δ. ΞΥΛΟΚΑΣΤΡΟΥ - ΕΥΡΟΣΤΙΝΗΣ, Δ. ΠΑΛΑΜΑ, Δ. ΠΛΑΤΑΝΙΑ, Δ. ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ, Δ. ΠΥΔΝΑΣ - ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ, Δ. ΠΥΛΗΣ, Δ. ΠΥΛΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ, Δ. ΣΙΝΤΙΚΗΣ, Δ. ΣΟΥΦΛΙΟΥ, Δ. ΣΤΥΛΙΔΟΣ, Δ. ΤΕΜΠΩΝ, Δ. ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ, Δ. ΦΑΡΚΑΔΩΝΑΣ
	K3.2	Δ. ΓΡΕΒΕΝΩΝ, Δ. ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ
	K4	Δ. ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Δ. ΑΓΡΑΦΩΝ, Δ. ΑΜΑΡΙΟΥ, Δ. ΑΜΦΙΚΛΕΙΑΣ - ΕΛΑΤΕΙΑΣ, Δ. ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ, Δ. ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ, Δ. ΔΕΣΚΑΤΗΣ, Δ. ΔΟΜΟΚΟΥ, Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ, Δ. ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ, Δ. ΘΕΡΜΟΥ, Δ. ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ, Δ. ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ, Δ. ΚΟΝΙΤΣΑΣ, Δ. ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ, Δ. ΜΕΤΣΟΒΟΥ, Δ. ΝΕΜΕΑΣ, Δ. ΝΟΤΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ, Δ. ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ, Δ. ΠΑΡΑΝΕΣΤΙΟΥ, Δ. ΠΡΕΣΠΩΝ, Δ. ΣΕΡΒΙΩΝ, Δ. ΣΟΥΛΙΟΥ, Δ. ΦΙΛΙΑΤΩΝ
	K5	Δ. ΔΥΤΙΚΗΣ ΛΕΣΒΟΥ, Δ. ΙΚΑΡΙΑΣ, Δ. ΝΟΤΙΑΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, Δ. ΣΑΜΗΣ
K6	Δ. ΑΓΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, Δ. ΙΘΑΚΗΣ, Δ. ΚΥΘΝΟΥ, Δ. ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ, Δ. ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΥ, Δ. ΨΑΡΩΝ	
50	K3	Δ. ΔΩΡΙΔΟΣ
	K4	Δ. ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ, Δ. ΑΡΓΙΘΕΑΣ, Δ. ΒΙΑΝΝΟΥ, Δ. ΒΟΡΕΙΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ, Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ, Δ. ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ, Δ. ΔΟΔΩΝΗΣ, Δ. ΖΑΓΟΡΙΟΥ, Δ. ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ, Δ. ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ, Δ. ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ, Δ. ΟΙΧΑΛΙΑΣ, Δ. ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ, Δ. ΠΙΩΤΩΝΙΟΥ
	K6	Δ. ΚΙΜΩΛΟΥ, Δ. ΜΕΓΑΝΗΣΙΟΥ, Δ. ΣΕΡΙΦΟΥ, Δ. ΣΙΚΙΝΟΥ

